

septembru 27, 1914.

Zavoja knjižnica

1. 2.

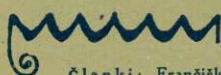
DOMIN SVET

TRIDESETI LETNIK

1917

UREDIL DR. IZ. CANKAR

Vsebina štev. 1-2.

Članki: Francišku Lampeču (Izidor Cankar) 1. — Ustanovitelj Dom in Sveta (Andrej Kalan) 2. — Pred rojstvom Dom in Sveta (Viktor Steska) 4. — Dom in Svet živi (Dr. Jan. Krek) 6. — Dominsvetovci (F. S. Finžgar) 8. — Jeranov problem (Ivan Grafenauer) 10. — Ob svitu romantike (Dr. Jož. Gruden) 14. — Nova metoda (Dr. Fr. Detela) 18. — Francišek in oljka (Ksaver Meško) 22. — Iz dna (Ivan Cankar) 25. — Balade v prozi (Ivan Pregelj) 29. — Trenutek življenja (Stanko Majcen) 31. — Okameneli kralj (Narte Velikonja) 33. — Na četrti galeriji (France Bevč) 38. — Med Jevreji (Dr. Ivan Knific) 40. — Oče (Venceslav Belè) 48. — Šubici (Dr. Josip Mantuani) 52. — Iz modernega umetniškega mišljenja (Arhitekt Ivan Vurnik) 63. — Zagovor slovenske moderne glasbe (Stanko Premrl) 64. — Henryk Sienkiewicz (Dr. Leopold Lenard) 67.

Pesmi: Vrni se! (Jož. Debevec) 24. — Palma (Silvin Sardenko) 28. — Jesenska romanca — Begunci (Joža Lovrenčič) 30.

Književnost: Ksaver Meško: Dve sliki (J. D.) 70. — P. Stanislav Škrabec: Jezikovni spisi, I. zvezek, 1. snopič (Dr. A. Breznik) 70. — Aleš Ušeničnik: Knjiga o življenju (Dr. I. Samsa) 71. — Dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, 6. zvezek (V. Š.) 71. — Franc Pengov: Podobe iz narave, 1. zvezek (Dr. Angela Piskernik) 72.

Glasba: Komorni koncert češkega kvarteta (Stanko Premrl) 73.

To in ono: Še nenatisnjena Prešernova pesem (Avg. Žigon) 74. — Zamolčane misli (Dr. Fr. Kimovec) 74. — † Francišek Levec (Ivan Grafenauer) 75.

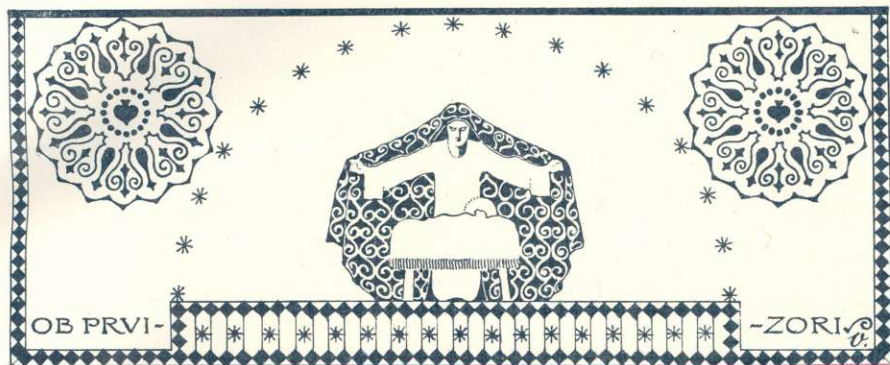
Glasbena priloga: Istrski motiv (Marij Kogoj) 77.

Naše slike: Zimska pokrajina (Matija Jama). — Kosci, Anka (Rihard Jakopič). — Matija Gubec (Lojze Dolinar). — Slepci (Franc Tratnik). — Italijanski motiv (Helena Vurnik). — Karikature: Rihard Jakopič; Ivan Cankar; Oton Župančič; F. S. Finžgar (Henrik Smrekar).

Listnica uredništva.

Za jubilejno številko »Dom in Sveta« smo prejeli še naslednje spise: J. Abram: »Mazepovec«; J. Dostal: »Nekaj misli o cerkveni umetnosti«; J. Kalan: »Anarhija v slovenski pisavi«; J. Porenta: »Lepa knjiga«; J. Puntar: »Apel podoba na ogled postavi«; J. Šilc: »Debata«, a smo jih morali zaradi pomanjkanja prostora odložiti, kar naj bi nam p. n. gg. pisatelji blagovoljno oprostili. Tudi ocene »Rimskih verzov« in knjig Jugoslovanske akademije, ki niso pravočasno prišle, so morale ostati za prihodnjo številko.

Frančišku Lampetu

posvečujemo ob tridesetletnici Dom in Sveta to knjigo. Njegova je. On je prvi mislil na njo in ob času, ko so bile zvezde slovstvu manj prijazne; ko se o umetnosti še skoraj ni vedelo, ali je. Zamislil je to knjigo vse lepšo, toda če ni popolna, je vsaj dovolj verna slika sodobnega slovenstva; in kar je dobrega v njej, je tudi njegovo delo. Njegov duh jo preveva. Njegova čista in iskrena ljubezen do resnice in lepote, njegova živa želja, da pridi našim izmučenim srcem ta skrivnostna moč, ta rōsa iz večnosti, jo je pisala.

Frančišku Lampetu, ki Dom in Sveta ni ustvaril, ki je marveč od lastnega življenja vzel, da ga je njemu dal,

bodi posvečena ta knjiga. Njegova je.

Na nas pa je, da njegovo delo nadaljujemo, kajti jubilej nas uči, kaj smo storili, in še bolj, česa nismo.

Svobodno naj se tedaj razgibljejo dobre sile, in radostno!

Po resnico pojdemo k mnogoterim ugankam umetnosti in življenja in nič drugega nečemo od nje, kakor da je resnična. Lepoto bomo iskali, kjerkoli jo zaslutimo v kateri izmed premnogih njenih oblik; ne drznemo se ji predpisovati, da bodi taka ali drugačna, a da je vsa lepa, to hočemo od nje.

Umetnost nam tudi ni idol, ki ga molimo. Živ organ življenja je in je le toliko vredna, kolikor življenju služi. Času koristi, kolikor večno veljavnega ustvari. Zato poreče zmolji, če jo sreča: „Laž si in ti kljubujem!“ In zlu, ki ga vidi, bo rekla: „Greh si in te sovražim!“ V tej suženjski sedanjosti, v tej srčni stiski našega naroda in dušni onemoglosti človeštva tudi zanjo ni važnejšega dela, nego da oznanja z besedami, ki so ji dane, osvobojujočo moč resnice božje in veselo prostost krščanskega nramnega zakona.

Svobodno naj se tedaj razgibljejo dobre sile, in radostno, ker jim nikjer ni mejā, ne ovire:

naša misel se ljubó oklepa doma, prepreza svet in hoče v večnost.

Izidor Cankar.

Ustanovitelj Dom in Sveta.

Andrej Kalan.

Ko bi se danes sešla s prijateljem dr. Fr. Lampetom v Marijanišču, pozdravil bi me vesel, pogledal me prijazno s svojimi milimi, globokimi očmi, pokazal mi slavnostni zvezek »Dom in Sveta« ob tridesetletnici ter me povabil pred omaro knjig in mi z iskrenim ponosom pokazal 29 debelih letnikov »Dom in Sveta«: »Prijatelj, poglej! — Nisem zastoj živell« — In poln iskrene rjadosi bi me potapljal po rami, zatisnil za hip oči, se zbral ter dostavil: »Hvala Bogu!« —

A njega že davno ni. Že šestnajst let se marijaniški sirotni dečki vsak dan v kapeli spominjajo svojega »rajnega direktorja« in ob Vseh svetih krasijo leto za letom s cvetjem njegov prezgodnji grob. Toda čim daljša je ta razdalja, tem večji se mi pokojni prijatelj pojavlja v mojih spominih. Med vrlinami, ki so dčile tega odličnega, velezaslužnega moža, mi vedno bolj imponira to, da je že v mladeniški, dijaški dobi nastopal in delal kakor delajo dozoreli možje v moški dobi življenja. In le-ta poteza v njegovem značaju mu je omogočila, da je v malo letih svojega žal tako kratkega življenja z zistematičnim, po globoko premišljenem načrtu zasnovanim delom toliko dosegel. Od duhovnih vajah se je tedaj šestnajstletnemu Francetu, resno premišljujočemu o namenu življenja, zablisknilo v duši. Delati neumorno za svoj narod na kulturnem polju, to je bil sklep šeštošolca in od tedaj ni njegovo življenje poznalo nobenega praznika. Kakor otrok igrača, tako se je on veselil knjig, polnost vse življenjske sreče mu je bila v njih. Na gimnaziji je zato bolj samotaril; očitali so mu opravičeno, da je premalo družaben, a že bogoslovec se je otresel te enostranosti, rad je iskal družbe tovarišev, o katerih je upal, da jih pridobi za delo. Kakor jelen po mrzlem studencu, tako je hrepenela njegova duša po znanju, ta strast — dejal mi je sam — da mu bo izkopala prezgodnji grob.

V prostem času so alojzniki žogo bili, skakali, telovadili, France pa je tekal po vrtnih stezah zamisljen v knjigo; z vsem je bil zadovoljen v zavodu, samo to mi je večkrat potožil, da ima vsled hišnega reda premalo časa za studij. Iz te dobe hranim iz njegove zapuščine pismo, namenjeno uredništvu lista, pri katerem je hotel sodelovati. To pismo ga kaže mladeniča v moški dozorelosti. Pokojnik je bil rojen l. 1859., pismo pa nosi datum 10. julija 1876. Med drugim piše:

»Jaz imam mnogo veselja do študij klasične starodavnosti in pridno berem njena dela. Izkušeni učenjaki trdijo, da je to važna podlaga omiki posameznega človeka kakor tudi celih narodov. Seveda jaz tega ne morem vedeti, vendar bi iz tega, kar berem v slovstvenih zgodovinah, to sklepal. Če se ozremo po našem malem slovstvu, vidimo, da imamo še čuda malo klasičnih cvetic presajenih na naš vrt. Rad bi vedel, kako bi bilo občinstvo zadovoljno s takimi prevodi. Z dobrimi prevodi bi se neznano koristilo, vsaj okus bi se na priprosto-veličastnih starih delih zboljšal.

To predvarjaje sem si mislil: Kaj ko bi se tudi ti začel vaditi s prevajanjem; sčasoma bi se že kaj naredilo, saj se tudi ženij mora vaditi, ako hoče kaj doseči. In vadil sem se in se še vadam. Kakšni da so ti prevodi, ne morem sam soditi, ali upam, da bodo vedno boljši. Lotil sem se pa tudi vselej le kaj takega, da je mojemu umu primerno, zato smem upati, da mi ne bodete podtikali arogantnosti, ker to bi bilo prav lahko; kajti le mož, ki je mnogo skusil, čital in ki pozna dobro sedanjí svet, more trditi, da razume starodavnost.

V počitnicah dijaki praznujejo; jaz sem sklenil ta čas porabiti za prevajo dveh del, namreč Terencijevo komedijo »Havtos timorumenos« in Ajshilovega »Agamemnona«. Potrebne pripomočke sem si oskrbel in mislim, da bom prvo prav lahko izvršil; za zadnje se malo bojim, ker prestava takega dela kot je Agamemnon, najsi bo še tako dober, je vedno le nepopolna, a pridobljeno bi bilo s tem mnogo, ker Agamemnon je, kakor pravi Humboldt, prva grška tragedija. Sicer se je pa v tem oziru v novejšem času mnogo storilo, posebno nemški filologi so si pridobili obilo zaslug z natanko kritiko starih del, in prestavljalcem je s tem delo zelo olajšano.

V vsem se podvržem Vaši sodbi: Vi dobro veste, kaj bi najbolj ugajalo, in to mi izvolite povedati. Morebiti imajo Slovenci res raje veselo- nego žaloigre. Plavtove komedije so izvrstne, ali dvomil bi, če ne bi njegove precej robate šale žalile tenkega slovenskega uha. — Če se Vam zdi, da bi Vam mogel biti koristen, prosim, blagovolite mi to naznaniti.«

V teh krogih se je razvijalo mišljenje in življenje dijaka Fr. Lampeta, v osmi šoli se je največ bavil s proučevanjem modroslovja in takemu se mu je bilo odločiti za svoj poklic. Izvrsten, živoveren alojznik bi bil rad vstopil v bogoslovje, a bal se je, omamljen žeje po znanosti, da bi ga to oviralo v njegovem znanstvenem stremljenju. Zato je imel hude boje sam s seboj. Značilna je v tem pogledu njegova prošnja za sprejem v semenišče. Mislim, da je bilo oddanih še malo tako v molitvi, v razmišljanju in bridkih duševnih bojih spisanih prošenj. Med drugim pravi v tej prošnji, »da si bo od Boga

izprosil poklica in da bo z zglednim vedenjem, z neutrudno pridnostjo in z gorečo vneto za znatnost tega poklica se skušal hvaležnega izkazati za milost sprejema.«

Ko so to prošnjo predložili knezoškofu Pogacarju, bivajočemu tedaj na Goričanah, je bistrovidni škof takoj opazil, da ima pred seboj prositelja, kakršni so redko posejani. Povabil je abiturienta Lampeta takoj na svoj grad, odkoder se je Lampe vrnil v Ljubljano neskončno vesel — ljubljenec škofov in Gospodov. Srečala sta se dva sorodna duhova, eden ob svitu vzhajajočega, drugi ob svetlu zahajajočega solnca. Kakor da je Lampe pri tem obisku pregledal dan življenja od bujnega jutra do dozorelega večera, vse mu je bilo jasno in do smrti je bil hvaležen vladiki Krizostomu za srečo tega očetovskega sprejema. In še enkrat sta se Krizostom in Lampe sešla, ob drugi slovesni priliki dne 7. avgusta leta 1881., ob novi maši. Blagopokojni škof je novomašniku priredil na gradu v Goričanah slavnostno kosilo. In tedaj je škof Krizostom v prekrasni zdravici, ki je zvenela po grajski dvorani v srebrno-čistih akordih, vzpodbujal novomašnika na delo za Boga in domovino, za gojitev znanosti ter dal slavljencu kot vademecum na pot v življenje globoko pomenljivo besedo velikega Avgušтина: »Deum intelligere beatissimum est.« V nekem prekoskem duhu je vladika govoril zdravico. Vsem, ki so jo čuli, je ostala v trajnem spominu, najbolj seveda novomašniku, ki je pozneje pokazal v dejanju, da se škof v svojih besedah in nadah ni varal.

V bogoslovnici je Lampe snoval načrte za svoje bodoče delovanje. Že v semenišču se je pripravil za rigorozo iz bogoslovne in modroslovne vede; le tako mu je bilo mogoče, da je v dveh letih po dovršenih studijih v semenišču napravil dvojni doktorat, iz bogoslovja in modroslovja. Poleg teh strokovnih studij pa se je pripravil tudi za pisatelja; z veliko pozornostjo je sledil vsakemu pojavu v slovenski literaturi; rad se je s tovariši razgovarjal o teh stvareh, zbiral je okrog sebe prijatelje, pri katerih je slutil količjak veselja do pisateljstva, in sčasoma je to sistematično uredil v kolu Cirilcev, ki je je zasnoval. Že tedaj je Lampe zanosil v svoji duši idejo za nov leposloven list. Pisateljske vaje njegove in tovarišev so imele namen, vzbuditi vsaj nekaj pisateljskih moči. Še sedaj mi je nepozabno, s koliko ljubeznijo in potrpežljivostjo je vodil te vaje, dokler je bival v semenišču, in kaka krasna vzpodbujajoča pisma je Cirilcem pošiljal za kraškega vseučilišča. Tudi v tem se je pojavljala njegova nenavadno zgodnja duševna dozorelost.

Ko se je vrnil dne 8. maja 1885 iz Gradca kot podvodja v semenišče, nadaljeval je to svoje delo.

Bila so tedaj lepa leta v ljubljanski bogoslovnici. Kmalu nato je dobil Lampe stolico za dogmatiko in nov dom v Marijanišču. Pri njem je šlo vse z brezovlakom.

»Pri meni je v glavi kakor na jezui pred mlinom: neprestano šumi, prši, se iskri, voda dere in nobenega obstanka ni; kakor hitro bi se kaj ustavilo, bi otožno udarjale stope v mlinu po praznem,« je dejal večkrat, ko nas je vnel za delo.

Ko je prišel v Marijanišče med sirotne dečke, mi je pisal: »Ko sem bil še mlad, želel sem si, da bi znael tak znanstven sestav, ki bi svet nad njim strmel. Sedaj pa vidim, da je najlepše na svetu, bližnjemu izkazovati dobre. Bog mi daj potrpežljivo ljubezen.«

Kakor nekajd pri dr. Gogali, ustanovitelju Marijanišča, tako se je tudi v značaju Lampetovem marsikaj bistveno spremenilo, odkar je živel sredi sirot. Ona mrka poteza na obrazu učenjaka, ki samo premišlja in razglablja, je izginila in očetovski milorešen smehljaj se je pojavil na njegovih licih in v njegovih duši. Dejanska ljubezen prestrvarja značaj človekov.

V Marijanišču je prišel z »Dom in Svetom« v najskromnejših razmerah; bil mu je urednik, upravitnik, odpravnik — vse sam, le par šolskih sester mu je pri tem pomagalo. In mož, po svoji naravi odločen za samotarsko učenjasko življenje, ločen od sveta, je stopil v najtesnejšo zvezo s svetom: s pisatelji, risarji, slikarji, fotografi, hodil je veliko okrog, sam fotografiral, v sirotišču se je vrgel na praktično gospodarstvo, bil je čebelar, napreden živinorejec, kupoval je travnike za zavod na svoj račun, vsepovsod je hotel biti doma; seveda je moralo biti pri tem mnogo diletantskega dela, ker posameznik ne zmore vsega.

Kako se mu je pri urejanju »Dom in Sveta« godilo, popisuje urednik Lampe v pismu, namenjenem predsedniku Katoliškega tiskovnega društva monsignoru Zupančiču, z dne 30. septembra 1893. Med drugim pravi:

Kot predsedniku društva stavim Vam ponudbo, naj K. T. D. sprejme moj list samo v svojo založbo. Dam mu ga brezplačno. Tudi uredništvo prepustim rad; ako bi bilo pa želeli, da urejam list sam, nadaljeval bom rad za polovico tega, kar dobiva »Zvonov« ali »Pastirjev« ali katerikoli urednik. Če mi pa uredništvo odzamete, pisal bom v zahvalo za list brezplačno, kolikor bom mogel.

Ko bi Vi poznali moje težave, mojo grenko, moje boje, ki jih imam pri listu, čudili bi se le temu, da nisem take želje in ponudbe izrazil že poprej. —

Najbridkeje pa mi je, kadar me našinci bolj ali manj rahlo potipljejo in na poskušajo devajo mojo občutljivost. Doslej ni nihče trdil, da tiska tiskarna meni ceneje kakor drugim; torej vidite, da moram v tej stvari zastopati najprej prid »Dom in Sveta«, potem tiskarne. Naj bi imela tiskarna milijone, to dobri stvari koristi le toliko, kolikor izda ali podpira dobrih, lepih knjig. Tiskarna je sredstvo, tiskovine so namen.

Vem dobro, da se mojemu listu očita mlačnost, morda še kaj hujšega. Rečem pa le: Z nobeno rečjo ne ustrežemo nasprotnikom toliko in ne udarimo sami sebe toliko, kakor če nehamo z »Dom in Svetom«. Vsakdo mi bo priznal, da sem delal za dobro stvar nesebično. Če danes neham, neham brez lastne sramote.

Ne zamerite: Malo bolelo me je, da se smatra »Dom in Svet« kot nekaka ptuja stvar. Torej — prevzemite ga in naredite ž njim, kar hočete. Če pa tega nečete, idite mu na roko toliko, kolikor menite, da je vreden podpore od Kat. tiskovnega društva. Četudi ne prinaša pridig, vendar misijonari po svoje med mladino in olikanci. Povprašajte pa moje dijaške poverjenike zastran naročnine, povedó Vam o zlatem studencu, iz katerega Vam lahko plačam stotake za črke.

Res »Dom in Svet« nima deficita doslej. Tudi ga ne bo imel, dokler morem sam delati in dokler mi kaj pišejo prijatelji zastopji. A vsi nečajo in ne morejo. Pa tudi žalostno je, ko je treba ravnati vedno na podlagi »Bog platil«

To pismo je jako značilno. V preprostih besedah izraža nekaj programatičnih točk o težkem, kočljivem delokrogu krščanskega leposlovnega lista, ki bodo vedno v veljavi, opozarja na neiz-

bežne težave, ki bodo vedno obstajale, naj urejuje tak list kdorkoli; dotakne se gmotnega vprašanja pisateljev in umetnikov, ki je danes še hujša odprta rana, nego je bila tedaj.

Moj pokojni prijatelj si je bil vedno svest svoje odgovornosti pred Bogom tudi za svoje pisateljsko, umetniško delovanje. Ko je potoval po Sveti deželi, je prišel v Nazaretu tudi v svetišče, kjer se hrani mizica svete Družine. Na to mizico, kakor sam pravi v svojih potnih zapisnikih, je položil knjižico, kamor je zabeleževal svoje spomine s pota, in tam na mizici zapisal besede: Domine, ego promitto, semper me scripturum ita esse, ut super tuam mensam scriptum non dedecens sit.

S tem programom nam je Fr. Lampe ostavil svoj list, tega načela se je list vedno držal in v moči te ideje napredoval, da lahko vesel proslavi svojo tridesetletnico.

Kadar je ob vsakem novem letu prinesla marijaniška prednica s. Lidvina direktorju Lampetu kot novoletno darilo krasno vezan letnik »Dom in Sveta«, ga je vzel Lampe z nežnim veseljem v roke, božal je knjigo, kakor oče svojega novorojenca, listal je po njem in ga položil k prejšnjim letnikom z radostnim nasmehom: »Veliko duševnega dela je v njem!«

Vsaj nekaj isker takega neskalgjenega veselja želim ob tej slovesni priliki vsem urednikom, sotrudnikom in naročnikom »Dom in Svetovim«.

Pred rojstvom Dom in Sveta.

Viktor Steska.

Poznejši profesor dr. Franc Lampe je kot bogoslovec ustanovil v ljubljanskem duhovskem seminšču pisateljsko društvo z imenom Cirilsko društvo. Kakor že ime pove, je imelo društvo namen, vzgajati bogoslovce za pisatelje v duhu sv. Cirila, ki bi pisali v slovenskem jeziku in v katoliškem zmišlu. Udje so se zbirali po enkrat na teden, čitali svoje leposlovne in znanstvene spise in jih ocenjevali. Dr. Franc Lampe se je teh sestankov vedno z veseljem udeleževal, tudi še pozneje, ko je bil podvodja in profesor bogoslovja.

Tisto dobo so izhajali štirje slovenski leposlovniki listi: »Ljubljanski Zvon«, »Kres«, »Slovan« in »Vrtec«. Toda slovenska javnost še ni bila toliko probujena, da bi mogla vzdržavati toliko listov. Vsem tem listom je več ali manj trda predla za primerne spise, pa tudi za zadostno število naroč-

nikov. Najprej je omagal »Kres«. Do l. 1886. je bil leposloven in znanstven list. To leto se je prelevil v »poučen in znanstven list«. Pa tudi ta prapor ga ni rešil. Na koncu tega (VI.) letnika sporoča uredništvo in založništvo dne 31. oktobra 1886:

»Ko smo lansko leto, oziraje se na domače literarne razmere, pretvorili Kres v znanstven list, vodilo nas je prepričanje, da je neobhodno potrebno, našo znanstveno literaturo v višji meri gojiti, kakor se je to godilo od sedaj. V svesti smo si bili vseh težkoč, ki stopajo pri nas samostalnemu znanstvenemu časopisu na pot. Te ovire se še niso pri Slovencih niti od daleč ne odstranile in pretkelo še boče marsiktero leto, predno se ojači na domačih tleh znanstveno delovanje. — Razni vzroki nas silijo tedaj naznaniti tukaj slavnemu p. n. občinstvu, da ustavimo s šestim letnikom svoj list.«

Za »Kresom« je prišel na vrsto »Slovan, ilustriran leposlovni list«, ki je prenehal s četrtnim letnikom. Lastnika tega lista Ivan Hribar in dr. Ivan Tavčar naznanjata v zadnji številki, str. 384., dne 20. decembra 1887:

»Denašnja številka je zadnja številka »Slovanova«.

Zelala sva ohraniti Slovincem prvi redno ilustrirani list, a ni nama bilo mogoče. Prva tri leta delovala sva oba marljivo pri listu, morebiti celo na škodo stanovskim svojim dolžnostim. Delovala sva rada, ker sva se trudila za idejo, katera nama je bila in nama ostane vse življenje zvezda vodnica. Poleg tega truda pa sva imela tudi denarnih žrtev, kajti slike so stale ogromnega denarja. Dasi se »Slovan« nikdar ni tiskalo izpod 900 izvodov, vendar niso zadoščevali dohodki, da bi se bili pokrivali troški, in do danes, ko prenehava izdajati list, naraslo nama je izgube 1952 goldinarjev. Večjih žrtev se od naju, katerima Rojenice niso sipale zlata v zibel, ne more zahtevati.« —

Imeli smo torej le še dva leposlovna lista: »Zvon« in »Vrtec«.

Ta trenutek se je zdel gorečemu domoljubu dr. Frančišku Lampetu ugoden, da bi ustanovil nov list. V ta namen namigne Janezu Ev. Kreku kot predsedniku Cirilskega društva, naj skliče sestanek, ker bi rad povedal nekaj važnega. Shod se je vršil pred božičem, 24. decembra 1887 ob 10. uri dopoldne.

Profesor dr. Lampe pozdravi zbrane ude in izpregovori nekako tako:

»Dragi gospodje! Prosil sem Vas, da bi se danes izredno sešli, ker Vam nameravam razodeti važen namen, ki pa še ne sme priti v javnost, dokler ne dozori. V Cirilskem društvu se je marsikaj dobrega in koristnega sklenilo, zato upam, da bo tudi uspeh današnjega posveta blagodaren.

Naše leposlovno in znanstveno delovanje nima posebne sreče. Lani je izdihnil »Kres«, pred dnevi je naznanil »Slovan«, da ne bo več izhajal. Slovinci pa ne smemo propadati in nazadovati, naše geslo marveč bodi: Kvišku in naprej! Kaj naj torej storimo? Prišla mi je misel, da bi pričel z novim listom. »Zvon« je namenjen bolj inteligenci, »Vrtec« mladini; za dijake in srednje stanove pa nimamo lista. Kako prav bi došel tak list! Gradiva bi mu ne primanjkovalo, saj se že udje Cirilskega društva letos tako pridno sučejo, da me ni strah z listom pričeti. Sčasoma pa dobi list še novih sotrudnikov in uspeh nam je zagotovljen. Kaj pa z naročniki? Za te sem nekoliko bolj v skrbeh, vendar me navdaja veselo upanje.

Preden pa začnem to idejo izvrševati, Vas prosim, da bi mi izjavili svoje mnenje.«

Besedo je najprej povzel Janez Ev. Krek: »Nameravani list bi bil gotovo koristen in potreben. Kako dobro bi bilo, da bi imeli dijaki list, ki bi jim bil primeren in ki bi jih v leposlovju in znanstvu vodil po pravem tiru. V tem oziru misel pozdravljam. Drugo vprašanje pa je: Ali bo našel list med dijaki naročnikov in prijateljev? Po mojem mnenju ne. Naši dijaki so na »Zvon« tako navezani, da bi jim manjši list, in tak bo novi list vsaj v začetku, ne ugajal, zato ga ne bodo naročali in tudi ne brali. Če pa med dijaki ne bo imel naročnikov, jih dosti tudi drugje ne bo našel. Zato list gmotno ne bo mogel izhajati.«

Te besede so nas druge osupnile. Bili smo drugega mnenja. Svojim nadam smo dajali duška in zagotavljali profesorja dr. Lampeta, da se bodo dijaki zlasti njim namenjenega lista prav radi oprijeli, posebno ako ne bo predrag, ker dijaki sicer nimajo denarja, pač pa dovolj gorečnosti in navdušenosti.

Profesor dr. Lampe je bil z našimi izjavami zadovoljen. Opomnil nas je še enkrat, naj razgovor ostane za sedaj zaupen, dokler se ustanovitev lista ne obistini. Če se pa list ustanovi, upa, da najde prav v tem krogu najčilejše podpornike in sotrudnike.

Teden pozneje, na Silvestrov dan okoli 11. ure, srečam prof. dr. Lampeta. Ustavi me in z veseljem pove, da je ustanovitev lista zagotovljena, da je knezoškof dr. Missia list dovolil in mu želel srečen uspeh.

Tri tedne pozneje, 20. januarja 1888, je izšla prva številka mladega »Dom in Sveta«. Majhno je bilo dete in drobno, toda zdravo in krepko. Rastlo je, se razvijalo v čilega mladeniča in doraslo do čvrstejšega moža, ki nas še vedno uči in razveseljuje.

Še nekaj naj omenim. Ko je leta 1891. obhajal pesnik Anton Hribar na Krki svojo novo mašo, mu je hvaležni urednik prof. dr. Lampe pridigoval. Pri obehu je pri napitnici dejal tudi to-le: »Ko sem ustanavljal »Dom in Svet«, mi je dajalo največ poguma delovanje današnjega slavljenca. Imel sem pesnika, priljubljenega v ožjem krogu; upal sem, da ga bo javnost z veseljem pozdravila. Nisem se varal. Ostal mi je skozi štiri leta zvest sotrudnik. Tukaj lahko slovesno rečem: Brez Antona Hribarja bi tedaj tudi še »Dom in Sveta« ne bilo.«

Dr. Fr. Lampetov živahni in za vse dobro vneti duh je že davno strl ilnatu ječo in odšel v svoj pravi dom. Mi pa, ki smo ostali na svetu, se ga hvaležno spominjamo in blagoslovljamo njegov spomin.

Dom in Svet živi.

Dr. Jan. Krek.

Ne gre drugače. Ob tridesetletnici »Dom in Sveta« se moram spominjati njegovega ustanovitelja in o njem govoriti. Bilo je pred božičem leta 1887., ko nas je poklical rajni dr. Francišek Lampe nekaj bogoslovcev k sebi v Marijanišče in nam povedal, da je v njem dozorela misel izdajati lep-sloven list. V popolni zavesti cele velike revščine, ki je bila na tem polju v naših vrstah, je začel svoje podjetje. Ravno tako polna je bila pa njegova duša zavesti, da je nujno potrebno ganiti se v tem oziru. Globoke so bile korenine, ki je iz njih poganjala ta zavest. V velikem boju svobodomiseltva proti verskim načelom, zlasti proti katoličanstvu, je videl rajni Lampe največjo nevarnost v očitku, da so katoličani kulturno zaostali. Svet je odmeval od tega očitka in neštetokrat se je čulo in pisalo — čuje in piše se še vedno —, da so katoliški narodi v kulturi mnogo za nekatoliškimi in da je katoliška inteligenca pri posameznih narodih kulturno mnogo manj delavna nego druga, indiferentna ali protikatoliška. To je bolelo Franciška Lampeta, in iskrena ljubezen do Cerkev in do našega Cerkvi vdanega naroda je vodila njegovo delo. Glavni ton vsega, kar je Francišek Lampe storil, je izražen v njegovi topli skrbi, v njegovem titanskem prizadevanju, da tak očitek za Slovence ne sme veljati. Dobro je vedel, da apologetični sestavki in spisi, ki pobijajo omenjeni očitek, nimajo tiste moči, katere je treba, in zato je popolnoma dosledno in v svesti si, da se dá nastopiti proti očitku samo z dejanji, šel na delo. Povsod, kjer je mogel, je začel, kar se je dalo, in druge učil v tem zmislu. Veda, umetnost sta bili njegovi vedni paroli. Sam se je temeljito filozofski izobrazil; prvi je poudarjal to potrebo za umsko delo. Uvidel je, da kdor se ne povzpe do samostojnega mišljenja, in komur ni umsko delovanje notranje potrebno, nima drugim kaj povedati. Samo globoko, močno miselno delo rodi in vzdržuje pisatelje, ki so kaj vredni. Učil se je sam neumorno do konca svojega življenja. Umetnosti je imel ne samo odprto srce, ampak tudi odprto glavo in odprti žep. Pri tem delu je v zgodnjih letih končal svoje zdravje, svoj jekleni telesni organizem. Izkrvavel je v delu.

Poleg vede in umetnosti je pa s čudovito vneto gojil tudi srčno kulturo. Morda se tega sam niti zavedal ni, kako nujno je ta reč zvezana s pravih kulturnim delom, kako še posebej mora

biti zvezana s katoliško kulturo. Mi, ki danes strmino nad bojno grozo, nad tem divjim krvavim plesom, ki v njem do blaznosti razdivjane strasti sedijo na prestolih, umevamo to potrebo še izrečno bolj, nego se je mogla umevati v dobi, v kateri je živel dr. Francišek Lampe. Zdaj vemo, kako strašno manjka v vsem našem življenju srčne kulture, kako grozno gospoduje brutalna sebičnost, sirovi napuh in ž njima zvezana peklenska brezobzirnost nasproti drugim, podla brezbriznost nad trpljenjem, nad umiranjem, nad potoki solza in krvi. V evangeliju nam kliče Gospod: »Pridite k meni vsi, ki vam je hudo in ki vas tlačijo bremena.« Vsak njegov učencem bi moral čutiti ravno to in delati v tem zmislu. Še vedno ostane neizpodbojno resnična beseda sv. Jakoba, da se kaže prava pobožnost, prava religija v dejanski ljubezni do vdov in sirot. Kadarkoli čitam tisto priliko o ženitnini, na katero je nazadnje kraljevi gostitelj povabil slepce in hrome, berače s cest, reveže izza plotov, se mi zgane v srcu občutek nekaj velikega, nedosežnega, ideal, ki obsega vse človeštvo. Gostija na zemlji mora imeti prostora za vse. Francišek Lampe je v komaj dobro ustanovljenem Marijanišču prevzel za rajnim dr. Gogalom — tudi možem s kristalno izbruseno srčno kulturo — vodstvo v tem zavodu. Tisti Lampe, ki nam je v svojih filozofskih delih odkril globine svojega duha, tisti Lampe, ki je v bogoslovnih spisih trajno obogatil naše slovo, tisti Lampe, ki je dobil časa, da je vnel, navduševal, vodil študente, bogoslovce za leposlovnno delo, ki je s svojim fotografičnim aparatom prehodil naše dežele in iskal slik za »Dom in Sveta«, ki je z očetovsko ljubeznijo gojil in bodril vsak poizkus kakega umetniškega talenta v leposlovju, slikarstvu, kiparstvu, glasbi, je obenem zbiral kot berač od kraja do kraja krompirja, repe, zelja in karsibodi drugega, da je preživel svoje sirote. Pridite k meni vsi! Njegova srčna kultura je bila v najsijajnejšem soglasju z njegovo umsko in umetniško kulturo.

Na neko posebnost v mišljenju Franciška Lampeta kaže posebej opozoriti zlasti sedaj. Leta 1892. smo imeli prvi katoliški shod v Ljubljani. Po njem se je začelo živahno zbiranje čet pod gesli, ki jih je razvil ta shod. Posebno se je poudarjala ločitev duhov, ki se je jela kazati najprej na političnem polju. Strankotvorne moči so se razvile in so začele

živeti. Pričel se je boj, ki je imel na sebi vsa svojstva političnih bojev. Dr. Frančišek Lampe je stal v tem boju ob strani. Nikdar sicer ni izrekel nobene besede proti potrebi, da se očisti javno ozračje in ločijo duhovi. Tudi proti političnemu delu tega boja se ni nikdar izjavil; nasprotno je poudarjal, naj se ožja zveza somišljenikov katoliškega prepričanja čim najbolj poglobi in pripravi za skupno dalekosežno delo. Toda pri tem mu je večkrat ušla izpod peresa beseda, katero smo takrat šteli za neumestno, češ, da diši po kvarnem slogaštvu. Zdaj, ki je minula vrsta let, odkar počiva Frančiška Lampeta truplo v grobu, in ko so nam izkušnje prinesle mnogo dragocenih pridobitev, moremo njegovo mišljenje objektivneje presoјati. Politični boji in kar je z njimi v zvezi, so se zdeli Frančišku Lampetu mnogo manj stalne vrednosti, nego kulturno delo. Politika, ki je praktično samo nanizana vrsta raznovrstnih kompromisov, ne more imeti — tako si je mislil in tako je tudi sodil rajni Frančišek Lampe — tako trajnih in globokih uspehov, da se oživi katoliško načelo, kakor neumorno delo na kulturnem polju. Sam je tudi v pogovorih večkrat izrazil strah, da utegne politika odvrniti veliko sposobnih delavcev od znanstvenega in umetniškega dela, in da ima politični boj tudi koruptivne kalī v sebi.

Zbiral je mladino, res zbiral in izbiral. Nobene reči se mu ni zdelo škoda, ko je šlo za to, da pridobi mladega človeka za leposlovnno delo. Zavedal se je pri tem čisto jasno, da je bodočnost njegovega lista odvisna od mladih sil. Sam je še pravzaprav mlad legel v grob; toda kljub temu smo slišali besede iz njegovih ust, s katerimi je poudarjal, da je prva naša dolžnost, skrbeti za naraščaj, ki more in mora polagoma zasesti mesta starejših. Kdor se stara, naj se tudi zaveda, da se z vsakim dnem bliža koncu, in da se mora njegova ljubezen do stvari, katero zastopa, meriti samo po tem, koliko jih je vzgojil sposobnih, pripravnih za to, da nadaljujejo njegovo delo. Tako je bilo njegovo stališče do mladine, ki je vedela, da ima v njem svojega

resničnega prijatelja in zagovornika. Marsikaka burja je potegnila preko vrst tiste peščice mladih talentov, ki jih je za leposlovnno delo zbiral Frančišek Lampe. Vselej so našli v njem svojega krepkega zaščitnika. Bila je usodepolna, za razvoj našega naroda izredno važna doba, katere začetkov se danes ob tridesetletnici »Dom in Sveta« živo spominjamo. Lepa je bila mladost našega gibanja, vesela, cvetoča, ki je pa seveda že po svoji naravi nosila na sebi tudi razne hibe, ki so zvezane z mladostjo. Ko jo premišljujem, se mi vendar le ne toži za njo. Rad sem jo imel, to mladost, toda ne dal bi zanjo kljub vsem prevaram in zmotam, kljub marsičemu, kar je bilo pomanjkljivega, izkušeni, katere so prinesla leta s seboj. Zorimo pač ne samo z uspehi, nego tudi s porazi in zmotami. To globoko resnico povzemam tudi iz Frančiška Lampeta velikega dela.

In še nekaj. V dobi, ko se je pričel »Dom in Svet«, nismo poznali pravzaprav leposlovnih umetnikov, ki bi jim bilo njihovo delo življenjski poklic. To delo se je štelo za nekaj privesek, nekaj postranskega, na kar se ne more zidati življenje z vsemi svojimi potrebami. Sodili smo, da se mora slovstveno delati zastonj. Dr. Frančišek Lampe je odločno prelomil to načelo. Vedel je, da je leposlovnno delo v pravem besede pomenu delo, ki zahteva in potrebuje zato tudi primerne nagrade in ki se sploh razviti ne more, ako se pošteno ne plača. Ne morem soditi, koliko smo napredovali v tem oziru zadnjih trideset let; toliko pa vem, da je ta napredek vendar še zelo neznaten in da je usoda umetnikova slejkoprej proletarska v pravem besede pomenu. Gotovo pa je, da bi se mnogo lepих sil, ki so se razvile na umetniškem polju in s katerimi se po pravici ponašamo doma in pred svetom, ne bilo razvilo, ko bi ne bilo dr. Frančiška Lampeta in njegovega »Dom in Sveta«.

Pokopan je. Ali je z njim pokopan tudi spomin nanj? Ali so z njim pokopane tudi njegove vodilne misli? —

Njegov list živi!

Dominsvetovci.

F. S. Finžgar.

Prijetno takole pisanje ni. Ni za tistega, ki ga bere, še manj za onega, ki ga piše. Ali včasih pridejo trenotki in nanese čas, da se mora zapisati, in ni brez koristi, če se zapiše.

Nekoč sva se izprehajala s pokojnim Medvedom in sva se pogovarjala o »Dom in Svetu«: Kak je bil kot »samosrajčnik« — tako ga je nazval njegov oče, rajni dr. Lampe — kako rastle in se razrastel. Ob tem pogovoru, kot vselej ob literarnih pomenkih, se je Medved razvnel in s samo njemu lastno kleno besedo začel razglabljeti: Zakaj je toliko nekdanjih sotrudnikov umolknilo? Ali je delo literatov krog »Dom in Sveta« zares odveč? Ali ne bi bilo boljše, da bi se človek lotil česar koli in ne bi dalje ril po svojem srcu in razgrinjal njegovih gub in gubic svetu?

Na ta in podobna razmotrivanja je Medved odgovarjal:

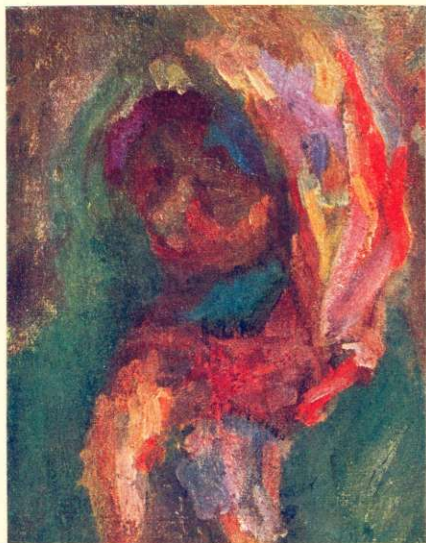
»Če sam nimaš veselja do literarnega dela, drugi ti ga ne bodo dali.« »Če sam ne trpiš in če nisi v trpljenju skušan, ne boš imel kdovekak svetu povedati.« »Pokojni dr. Lampe je bil svet in učen mož. Ali se spominjaš, ko je nama (zamižal je napol, se prijel za čelo in pravzaprav vzdihnil) rekel nekoč: Zapomnita si, da je dobra pesem in dobra povest resničen dar božji.« »Bodimo predvsem mi, ki smo iste črede, iskreni Dominsvetovci — mi, ki pišemo — pa ne samo mi, (Medved je jezno dostavil) tudi tisti naj bodo, ki jim pišemo.«

Tako je rešil Medved navedena vprašanja in jaz jih danes ne morem drugače. Kljub temu pa se hočem pri njih pomuditi.

Zakaj ste umolknili premnoži, ki smo nekdanj skupaj dominsvetovali?

V mladosti je vsak človek pesnik. Vsakemu pride dan, ko se nečesa zave, ko v njem zavre, ko planejo pene čez rob — zares redno samo pene — in si sam ne more kaj, da jih ne bi razodel, morda samo prijatelju, morda samo skritemu notesu. O teh ni govora. So drugi, pri katerih se je med penami takoj zasedilo zdravo vino in je pričalo, da mora biti na dnu tega napoja še več. In vendar ga ni bilo na dan — iz dna. Zakaj? Morda so čakali pobude in te med nami niso pričakali. Namesto tega so čutili, da se je reklo umetnikom s Cankarjem: »Prav je, da je tvoj havelok prozoren in da ti kruli po želodku!« Morda so pa čakali ljubeznive besede, in ko je niso pričakali, so se za-

gradili v ozkem koticu svojega poklica in so si sugerirali, da imajo toliko skrbi in dela, vse resnejšega in koristnejšega od literature, in so kar čez noč onemeli. Kdo bi jim zameril? Saj vendarle ni nič lažjega in laagodnejšega kot je tekom par let delovanja za vsakega samo njegov poklic — katerkoli vrste. Če hodiš petletja v urad, v šolo, ali po kateremkoli opravku, postaneš slednjič vendarle stroj, ki mu utegne biti delo vsled starosti nadležno, toda resničnega trpljenja in duševnega napora v tem ni. In ali nas ne mika vseh dolge far niente? Resnično duševno delo pa, naj je studij, naj je snovanje in ostvarjanje — to ni nikdar delo stroja, in če je resno, absorbira za nedosežno egoistično ljubosumnostjo vse tvoje moči, te prevzame tako popolnoma, da ga preneseš samo po Prešernovem: »Stanu se svojega spomni, trpi brez miru.« In prav zato, ko je pri nas na splošno kruto malo zmisla za te reči — Kranjec moj mu osle kaže — ti je treba neukrotljive notranje sile, železne volje, da kljub borbi za kruh, kljub šibam, ki te po pravic in po krivici bičajo, ostaneš — še delaven. Te besede niso teorija — to je doživljena resnica. Najrazličnejše posle sem že moral izvrševati, posle, ki so daleč od mojega pravega poklica, posle do smešnosti različne vrste, in vendar so vsi ti, včasih do fizične nepremagljivosti nakopičeni opravi ki v primeri z resnim literarnim delom čisto navadno rokodelstvo: kjer zvečer nehaš zabijati žeblje, tam se v jutro lotiš škrapeta in gre dalje. Naj se torej opusti oni tako krivični nazor, da je literarno ali katerokolišibodi umetniško delo pravzaprav le igrača, s katero preganjajo taki ljudje dolgčas sebi in drugim. To kraljestvo silo trpi in le silni ga nase potegnejo. Je pa resnica, da ti, ki kljub vsem mogočim neprilikam vztrajajo pri delu, nujno potrebujejo medsebojne vezi, potrebujejo nujno razgovora, debate, odkritosrčne medsebojne kritike, opore in tudi izpodbujanja na nova pota. Prav takisto pa je resnica, da je bilo doslej vsega tega krog »Dom in Sveta« — drugod ni bilo nič boljše — kruto malo, skoro nič. Zato naj bi bilo v bodoče krog »Dom in Sveta« drugače. Urednik mora biti tisto središče, ki vabi, ki združuje, ki vodi. Ni to lahka naloga za urednika, toda odločilna za napredek lista in literature sploh. Zato mora urednik svojo reč razumeti, mora poznati čisto jasno svoj cilj, mora biti odkritosrčen, potrpežljiv z nami in

Rihard Jakopič: Kosci. — Anka.

ne sme dajati nikomur potuhe. Tak zbor delavcev — naj jih je tudi malo — samo da so možje, gre potem s svojim urednikom lahko preko vseh godrnjačev in kritikastrov za svojimi cilji in jih bo dosegel.

Drugi vzrok — po Medvedovem —, da marsikdo utihne, tiči v tem, da je njegovo notranje življenje prazno — »da mirno mu teče valovje srca«. »Qui non erat tentatus, quid scit?« Ni misliti, da bi bil tak človek manj vreden. Blagor mu! Ali dejstvo je: Vsaka takozvana »resnična« povest — pravzaprav ni povest, umetnina pa celo nikoli, ker ni ustvarjena. Prav takisto je pa vsako pisanje brez notranje sile, brez notranjega trpljenja in doživlja cingljanje in mlačva prazne slame, brez krivi, brez življenja. Le to, kar človek gorko občuti, kar zapiše takorekoč z lastno krvjo, samo to je vredno življenja in ga tudi resnično živi, naj so se sodobniki celo trudili na vse kriplje, da bi to živo klico zatrli, čez stoletje se ti vzdrami in priklje lepše nego kdaj, za kar je zgodovinskih dokazov dovolj. Vsled tega tudi tisti, ki živi kot ura točno, lagodno življenje, nima redno povoda, da bi se boril sam s seboj, da bi ril po srcu, da bi iskal, zakaj je ta človek tak in ne tak kot jaz. Taki so možje življenjske matematike, vsaka duša jim je pravzaprav v uniformi in drugačna ne sme in ne more biti, kot kaže uniforma. Če kdo zaide v hudo-bijo, si mislijo nekako tako, kakor če pride človek v vročini do kopalnice: naglo se sleče, pljusk v vodo. V življenju se stvari ne gode tako naglo. Vsak prepriček, vsako nesoglasje, vsaka zabloda in vsaka čednost ima tako silno globoke, vse križem prepletene korenine v človeških dušah. In kdor najgloblje prodre — do zadnjega vlakena teh koreninic, ta bo imel povedati svetu velike reči, ta je največji trpin — in največji umetnik.

Ali pa ni to razglabljanje in razgalovanje človeških src in duš odveč? Čemu je Lampe imenoval dobro pesem in dobro povest dar božji? Saj imamo trdne norme za življenje: mi kristjani božji dekalog, drugi svoje dekaloge. Da, prijetno bi to bilo, ko bi bil ta mikrokozmos, ki se mu pravi človek, tak kot žebli, ki jih kuje stroj in za las vsi enaki kapljajo iz njega. Sto ljudi pa kuješ na enak način in se ti vsak po svoje izmaliči in niti dva enaka se ti ne posrečita. Prav zaradi tega je nujno, da so poleg norm še druga pota, ki vodijo človeka do metafizične trojice: verum, bonum, pulchrum. Ni za vsakega ta nujnost, kljub temu pa je splošna. Zakaj v človeku ne bo nikdar zamlj klic: panem et circenses. Kruha hoče človek in zabave. Umetnost

mu mora nuditi oboje. Ne samo zabave, kakor je marsikoga zmotna misel med nami. Tudi kruha — duševnega. Noben resnični umetnik še ni delal zaradi zabave. Nihče ne bo žrtvoval najlepših ur svojega življenja napornemu delu in trpljenju — za zabavo. To bi bil norec. Zato pa tudi nihče nima prav, če sodi, da je umetnost stvar, ki je le za povrh, ki je odveč. Tudi človek krščanskega svetovnega nazora ne. Ali ni stotine perečih vprašanj, zapletenih niti, vročih bojev, ki jih izvojuje vsako človeško srce? Ali ni nujno, da so ljudje, ki se teh bojev, teh niti in teh vprašanj lotijo in posvetijo z umetnostjo vanje? Seveda bo ta umetnikova luč imela vedno refleks umetnikove notranjosti — odsev njegovega prepričanja, njegovega svetovnega nazora.

In zato si po svojem prepričanju, kljub temu, da sem vse prej nego tesnosrčen, drznev zahtevati od Dominsvetovcev več, nego se zahteva navadno, na primer: Le nekatoliška naj ne bodo dela katoliških leposlovcev. Do tega me sili lastni ustaljeni svetovni nazor in še marsikaj. Pred nekaj leti sem debatiral z učenim svobodomiselnim kritikom. Ta mož mi je rekel: Vi imate močno stranko, vi imate največjo tiskarno, vi imate gmotna sredstva in imate talente in vendar: ali so kulturni uspehi in dejanja le količjak sorazmerna s temi faktorji? In sem moral priznati, da niso. Ko sem kasneje, kot često že prej, v samotnih urah motril to stvar, sem prišel do trdnega zaključka: V n a s n e k a j n i p r a v ! Kdo je temu kriv? Brez dvoma tudi naša vzgoja, kot se splošno misli in kar je satirično povedal Medved: Skrbno se ogibaj besede Bog; če jo zapišeš, jo zapiši vsaj z malo. Z vzgojo pa ves politični šunder slovenski, ki nas je tako popltilvil, da je sramota. Zato je bila nujna potreba, da se »Dom in Svet« nanovo orientira, se otrese vsake politične čobodre in zbere ljudi, ki morda ne svetniško, pa vendar resnično doživljajo in občutijo moč in ustvarjajočo silo vere; v njih delih bo žarelo to doživetje — ne po načinu pedagoško didaktične struje, tudi ne v frazerskem krikui politike, ampak jasno bo kot blisk. Nekaj takih bliskov je zadnje čase že zažarelo iz lista, pretrgalo megleno temačnost med nami in upam, da so to pojavi na »Dom in Svetovem« obnebu, ki inaukurirajo dobre letine.

Pojdi torej, »Dom in Svet« — ne več samosrajčnik, ne več boječ mladec — ti tridesetletni mož, pojdi možko v svet z vedrim čelom vdinjan samo resnici, pravici in lepoti: S teboj gre zvesta falanga starih in mladih

DOMINSVETOVCEV.

Jeranov problem.

Ivan Grafenauer.

Jeran nam je postal zopet problem. Na eni strani se je izrazila v zadnjem času bojazen, da se spet pojavlja Jeranova pedagoško-didaktična struja, na drugi strani pa se je izrekla sodba, da izhaja naše naziranje o Jeranu iz liberalne Stritarjeve dobe, in se je oglasil klic: »Nazaj k Jeranu!«

Danes, ob tridesetletnici »Dom in Sveta«, ko gledamo nazaj na delo, ki je za nami, in na pot, ki je še pred nami, nam ne more biti vseeno, po kateri poti naj krenemo, ali k Jeranu ali proč od Jerana: Jeranov problem ne sme ostati problem. Na jasnem si moramo biti, kajti tu gre za bistvo našega verskega prepričanja in za temelje našega literarno-estetičnega naziranja.

Treba je torej, da se vnovič orientiramo o vsem vprašanju, in sicer najbolje na podlagi historigrafskih dejstev.

Vse Jeranove načelne izjave o literarnih zadevah nam kažejo, da je z veliko resnostjo stražil nad čistostjo slovenskega slovstva. Vrhovno načelo mu je bila krščanska vera in moralna. Pri tem ni prizanesel niti najmanjši malenkosti (tiste plehke zaljubljene verze na sladkarijah je vzel n. pr. prav posebno pogosto na piko).

A v boju, ki ga je bil z vso gorečnostjo svojega prepričanja, se nam odkrivajo v njegovem misljenju tudi različne napake, ki se vlečejo potem kot rdeča nit skozi vse njegove sodbe o literaturi.

1. Prva in temeljna njegova napaka je, da ni ločil med moralno in nemoralno ljubezensko poezijo. Ljubezen kot predmet leposlovja se mu je zdela že sama na sebi grešna.

Iz njegovih načelnih izjav se sicer ta njegova napaka ne dá zmeraj tako lahko izluščiti, ravno ker Jeran te razlike ne pozna, vendar pa imamo vsaj nekaj jasnih izjav, iz katerih sledi, da obsoja vse ljubezensko slovstvo. V sestavku »P e s e m s k a k u g a«¹ pravi o ljubavnih narodnih pesmih in pripovedkah: »In če so take reči bolj tenko spredene, bolj globoko serce ranijo, kakor nabrušeni meč hujši reže. Torej so tenke počutnice velikrat nevarniši kot debele kvante, kakoršne tudi zamašene ušesa žalijo.« V tem razločevanju more pomeniti izraz »tenko spredene počutnice« le take ljubavne pesmi, ki same na sebi nimajo nemoralne vsebine,

¹ Zgodnja Danica, 1858, str. 136.

nemoralne so — »kvante«. Se jasneje razvidimo to Jeranovo miselno napako iz članka »B a b e z e v a v s k o s l o v s t v o«, v katerem pripoveduje o svojem notranjem preobratu: »Zgodej iz učenskih let sim se bil jel pečati s slovstvom, zlasti naslednjič z domačim slovstvom, in marsiktero dušno veselje sim iz njega žvžval; al kmal, hvala Bogu! de še precej do časa sim jel spoznavati, de tudi tukaj je obilno ljulike vmes, de je ž njo vse slovstvo obilno nastlano, de je zgrešena pot, po kateri bi prišli do prave katoliške beletristike,« in sicer radi tega, ker je slovstvo »na babeževanju zastavljeno« in je »mesijo z mesenostjo in poželjivostjo«. Iz slovstva torej, ki je po Jeranovih poznejših pojmih »vse obilno nastlano z ljuliko«, je Jeran v učenskih letih »marsiktero dušno veselje žvžval«. Ali bi se bil Jeran, rahlovestni Jeran, tako izrazil, ako bi bila ljubavna literatura, s katero se je tačas pečal, sama na sebi umazana, nemoralna? Če bi se bil s tako pečal, Jeran bi bil to odkritosrčno priznal in zmolil svoj »konfiteor«, in ne bi govoril o dušnem veselju.

Da ni ločil moralne od nemoralne ljubavne poezije, vidimo tudi v tem, kako je presojal posamezne pesnike. V pesmi »Komu«² proslavlja Koseškega nad Prešerna in obsoja Prešernovo ljubezensko poezijo: Krilatec iznad oblakov prihaja, da bi venčal najboljšega pesnika, marsikdo mu proseče molí desnico:

»Krilatče dragi, duh nebesni!
Nekdo 'z otožnih pers povzame,
»Prepevam dom, gorim ljubezni:
»Naj vjenčik zali bode za-me!«

Krilat: — »Ljubezin domačije
»Je čustvo blago in ljubó nam;
»Pohótni zdeh in spev naslije«
»Je sovski krič pred božjim tronom:

»Kar prvo ti dajalo slave,
»Jo drugó je grede kalilo;
»Za to pošem druge glave,
»Nad njó spraznití svitlilo torilo.«

Danes kar obstrmimo ob trditvi, da so ljubavne pesmi Prešernovih »Poezij« (1847) »pohotni zdeh« in »sovski krič«. Nasprotno. Za nravni čut Prešernov je značilno, da njegove ljubavne pesmi

¹ Danica, 1859, str. 109.

² Danica, 1851, str. 39.

³ Poželjivost. Op. Jeranova.

⁴ Posoda, v kateri je bil venec.

izvirajo skoro vse iz njegove čiste ljubezni do Julije Primičeve, da pa Ani Jelovškovi ne velja niti ena.

Prav tako je obsodil Jeran v družbi z Globočnikom, Zamejcem, Brodnikom, Metelkom¹ »Pesmi« mladega Levstika (1854) kot razuzdane in bogokletne (in je bil skrivaj, da je bil Levstik radi njih izključen iz semenišča). Njihovo sodbo imenuje celo Marn, ki je osmošolce kot katoličan, učenik in duhovnik svaril pred Prešernovimi poezijami,² preostro in dobo slovenščini le malo prijazno.³

V članku »Nečedno pesništvo«⁴ obsoja razen Levstikovih »Pesni« tudi Valjavčeve »Pesni« (1855), dasi ne izrečno.⁵ Tudi »Pesmim Miroslava Vilharja« (1860) pripominja: »... britko pa nam je, de mu je vmes ktera spod peresa ušla, ki je n ravnno ne moremo poterditi«,⁶ in to so nekatere prav nedolžne ljubezenske. O »Slovenski Vili« (1865), ki so izšle v njej razne v moralnem oziru neoporečne povesti in pesmi Jos. Jurčiča, Fr. Marna in Fr. Celestina, pravi: »Ravno te dni nam je neki domorodec tožil zastran nove »Slovenske Vile«, kako živo popisuje tisto ljubezen, ki pelje v ljubljano, Savo, Donavo, pa še kam drugam! Zelodec, ki škodljive jedi poželi, ni zdrav; tudi duh je hromoten, ktereга mika po kužljivem branji. Potreba rezno na vrata terka, da naj se vérne in n ravnne moči strinjajo zoper kužljivo slovstvo; če ne, utegne kuga biti splošna.«⁷

Dne 13. februarja 1857 pa je poslal Bleiweisu protest radi zbirke čisto dostojnih narodnih pesmi, ki jih je Matija Valjavec nabral »po Varaždinski okolici in po bližnjem Stajerskem« in priobčil v Novicah.⁸ Glasi se takole: »Častiti gospod doktor! Vam pošljem spis g. Korbana, za Novice odmenjeni, in povem ob enim, de sim dobil hud dopis zastran nekterih zaljubljenih berklarji, ki se nekterikrat v »Noviških« pesmih sem ter tje nahajajo, česar sevè de ne bom porabil, zamorete si pa ad Notam vzeti in prepričani biti, de je s takimi rečmi prav veliko bravcov razžaljenih, in de so zlasti mladostni misli škodljive, naj že izhajajo od kogar hočejo.«⁹

¹ Iv. Grafenauer, Zgodovina nov. slov. slovstva, II. (1911), str. 140, 288.—291., in Carniola, N. v. III. (1912), 160.—161. (Levstikovo pismo Stritarju 18. XII. 1854., obj. dr. A. Žigon).

² Zvon, 1879, str. 374., Iv. Grafenauer, o. c., 140.

³ Marn, Jezičnik, XXVIII, str. 34.; Iv. Grafenauer, o. c., str. 142., 291.

⁴ Danica, 1855, str. 47.—48.

⁵ Pesem »od Betlehemskega deteta«, ki jo tam omenja, je Levstikova, Psalmi (»Davidove pesmi«) pa se nahajajo pri Valjavcu.

⁶ Danica, 1860, str. 98.

⁷ Danica, 1865, str. 104.

⁸ Novice, 1856, št. 96.—100., 102.

⁹ Bleiweisov Zbornik S. M. (XI), str. 133.

In celo Shakespeareju očita Jeran nemoralnost.¹

Navedene načelne izjave Jeranove v zvezi z Jeranovo prakso nam kažejo dovolj jasno in očitno njegovo temeljno zmoto v presojanju literature. Tu nikakor ne gre samo za ozkosrčnost, ampak za krivo, zmotno presojanje, torej za objektivno neresnico, ki življenju in slovstvu ni mogla biti v korist; koristiti more le resnica, ne zmota.

Kako pa, da je Jeran, tako požrtvovalen, krščanske ljubezni poln mož, prišel do takih zmotnih nazorov in sodb? Odgovor ni pretežak. Nekaj je vzrok gotovo že značaj našega ljudstva, ki »smatra časih (vso spolnost) za nekaj grešnega, tako da prava grešnost, ki je le nerednost in neravnost v spolnosti, skoraj izgine«; posledica tega je tudi, da »se (ljudstvo) na taki podstavi ne more dvigniti do višjega, lepšega pojmovanja o zakonu in ne o zakramentalnosti zakona«. To morda izhaja še iz neke nezavestne bogomilske tradicije, ki je prekvasila čuvstvovanje našega naroda,² in zato je »treba tu narodu še neke n ravnne vzgoje, ker bo globlje pojmovanje spolnega življenja obogatilo čisto srečo rodbine, premagalo sirovost in povečalo veselje za vzgojo.«³ To ljudsko naziranje pa se je še poostriilo po janzenistih,⁴ ki so vodili duhovniško vzgojo na Kranjskem več kot pol stoletja. Pri njih se je navzel tega naziranja tudi Jeran. Kajti v ljubljanskem semenišču, ki je bilo tačas, ko je bival v njem Jeran (1842—1846), še skoro docela v rokah janzenistov (Pauschek), se je vršil v Jeranu tisti duševni proces, da je potem obsojal to, iz česar je v svojih mladostnih dneh »marsiktero dužno veselje vžival«. Po Jeranu in njegovih »Danic« pa se je to morali in literaturi škodljivo naziranje še bolj zajedlo v naše ljudstvo.

2. Druga Jeranova zmota je bila ta, da je zamenjaval vzgojno in moralno kakovost slovstva; knjiga, ki je mladini lahko v kvar, mu je ne-

¹ Dr. Lokar, Slovan, 1909, št. 32.; Iv. Grafenauer, o. c., 161. — Prim. radi Shakespearea brošuro prof. Ph. Kaisserja »Shakespeares Zeugnis wider die Unsittlichkeit«. Frankfurter zeitgemäße Broschüren, XXV. (1906), zv. 4.

² In ne samo našega naroda, tudi ostalih evropskih narodov. Primerjaj igro Hansa Sachsas (1494—1576): »Die ungleichen Kinder Evens«, ki ima isto vsebino kot Valjavčeva po narodni legendi posneta legendarna pesem »Odkod reveži«. Gl. Vedež, II. (1849), 129, Pesmi (1855), 161, Poezije (1899), str. 70.

³ Cas, IV. (1910), str. 92.—93.

⁴ Glej o njih razprave dr. Jos. Grudna v Casu, X. (1916), zv. 3, 4., in v Carnioli, N. v. VI. (1916), zv. 2.

⁵ Gl. Ivan Grafenauer, o. c., str. 159.—161., 162.

moralna, »moralno« in »za mladino dopustno« sta mu kongruentna pojma. In ravno ta logična napaka ga je še bolj utrjevala tudi v njegovi prvi zmoti. Vsled te nejasnosti se v Jeranovih načelnih izjavah pojmi medejo drug preko drugega.

Ogledimo si v dokaz Jeranovo pismo Stanku Vrazu z dne 13. sečnja 1846. »Tako krasni izdelki kakor so Vaši,« pravi tam, »bi se mogli mladosti v roké dati, ker bi jo močno k narodnosti zpodbudovali; ali Vaših izdelkov si jez ne prederzem ji v roke dati ne zavolj Boga, ne zavolj bližnjega; zavolj Boga nê, kjer je prepovedano koča pohujšati, zavolj bližnjega nê, kjer imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor de bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: »O ponoči«, »Čelovi« in v nekterih družih pesmicah.« V tem kratkem življenju treba »misliti na blažejši reči kakor na poželjivost,« ki je »nar nesramniši zapeljivka na svetú.«¹

Nočem si lastiti merodajne sodbe o moralnem ali nemoralnem značaju Vrazovih pesmi »O ponoči« in »Čelovi«,² omejiti se hočem zgolj na logično analizo Jeranovih besed. Stankovi pesmi se mu zdita nemoralni (poželjivost, nar nesramniši zapeljivka na svetú). In sicer zato, ker si jih ne upa dati mladosti v roke, ker ima preveč rad naše ljube mlade Slovence, da bi jih hotel učiti takih reči (poželjivosti), kot jih »učè« Vrazove pesmi. Zakaj samo »mlade« Slovence, zakaj ne Slovence sploh, če so pesmi nemoralne, kajti v tem slučaju so nevarne tudi odraslim. Če pa so pesmi samo za mladino neprimerne in zato nevarne, ne bi jih smel imeti za objektivno nemoralne. To je bistvo cele zadeve: Jeranu je nemoralno to, kar je za mladino neprimerno.

Prav isto logično napako vidimo v Jeranovem članku »Nečedno pisarstvo«,³ ko piše: »Mesni ljudje... nesnažno ljubljevanje, od vsih strani pregrešno ponočevanje itd.⁴ tako prikupljivo in mikavno popisujejo, de se vidi, kako jim od serca gre, in s tem sejejo strup, kateri mlade sadice osmoduje... Gorjè mladencú, kadar mu take sanjarije mlado glavo prenapolnijo!« In tako še dostikrat, dasi ne zmeraj tako jasno, ker se v to drugo logično napako zmeraj meša tudi prva.

¹ Časopis za zgodovino in narodopisje, VII. (1910), str. 306.
² Dêla Stanka Vraza, II, Zagreb, 1864, Gusle i Tambura, str. 16. in 12.

³ Danica, 1855, str. 48.

⁴ To naj bi se nanašalo (res ne izrecno) na Levstikove in Vilharjeve »Psmis, a takih stvari v njunih psmihi ni.

Tudi ta Jeranova logična hiba vpliva, vsaj nezavedno, še danes.

3. Tema logičnima napakama se pridružuje pri Jeranu še popolno nerazumevanje nalog literarne umetnosti. In sicer se je to nerazumevanje sčasom zmeraj bolj poglobljalo.

Leta 1846. v pismu na Vraza ne zahteva še drugega, kot da bi se ogibal ljubavnim snovem, da se ob njih ne bi pohujšali »mladi Slovenci«, priznava pa estetične kvalitete Vrazovih pesmi. Leta 1858. pa uči že: »Vsaka pesem mora določèna »dobre« namen imeti, p. poudčiti, giniti, serce za kako čednost močno vneti, in v dosego tega namena naj vsa pesem meri... Marsikteri pa pesmi brez namena delajo, torej pesmi niso pesniške.« — Še ože polje pa odmerja pesništvo (in znanosti) leta 1861. V sestavku »Beseda od slovenskiga cerkveniga in svetniga slovstva«² definira nalogo svetnega slovstva takole: »Svetno slovstvo naj služi cerkvenimu, in cerkveno naj svetnimu kviško pomaga. Vse bukve za svetno učenost, n. pr. v šolah, naj ne le cerkvenimu slovstvu, duhovni izobrazbi ne bodo nasproti, temuè naj uni povsod na roko gredo in pot gladijo.« — Torej ni še dosti, da znanost in umetnost na svojem polju delata za resnico in lepoto in s tem vodita srca k večni Resnici in Lepoti, ampak služita naj neposredno cerkvenemu slovstvu. Tudi to je zmeta.

Ti pedagoški-didaktični nazori Jeranovi niso utemeljeni v katoliški literarno-znanstveni tradiciji (n. pr. v srednjem veku) in ne v katoliškem svetovnem naziranju, ampak v tradiciji janzenistične sekte, ki je stala časih z obema nogama zunaj Cerkve in je neizmerno škodovala pravemu krščanskemu življenju.³

* * *

Ali izhaja to naše naziranje o Jeranu še iz literarne Stritarjeve dobe?

Prvi glasovi proti absolutnemu zametavanju ljubezenske poezije, ki izhaja iz neumevanja njenega moralno indiferentnega značaja, se oglašajo po Prešernovi dobi prvič leta 1850. Ne obračajo se pa naravnost proti Jeranu, ampak proti naziranju tistih krogov, iz katerih je Jeran izšel.

V »Slovenski Bèlie, I. 1850., se Matija Majar norčuje iz tistih, ki so jim narodne pesmi

¹ Danica, 1858, str. 192.

² Danica, 1861, str. 199.

³ Gl. Grudnove članke v Času, X., in v današnji številki Dom in Sveta.

»tako nemarne in posvetne«, ne da bi se poglobil v določne distinkcije.¹ Jasnejše in določnejše so besede Janeza Trdina v »Ljubljanskem Časniku«, 1850.² Ko graja Kastelevo ljubezensko poezijo, nanese besede na ta predmet. »Mi gotovo ne slišimo k tistim,« — pravi Trdina — »ki terdijo, da bi se o tej reči popolnoma molčati moralo (= moralo). Marveč je brez dvombe ravno ljubezen nar večji perpomocnik, ki se ga modri vladar sveta v združenje in ohranjenje človeštva posluži in ima tedaj tudi v modroslovnim zmislu nar večji važnost, pomembnost in vrednost. Ne more se tedaj reči, da bi govorjenje in petje o ljubezni le golo bledenje meseniga človeka bilo.« Nato opisuje Trdina čisto ljubezen, oboja Kastelevo ljubezenske pesnice kot premalo resne in preveč mehkužne, dočim pa brani Prešerna pred obrekovalci.

V »Novicah«, l. 1858,³ zavrača Gr. Krek tiste (Jerana in njegove somišljenike), ki hočejo »izkoreniniti vse in pokončati do dobrega, kar (v narodni poeziji) ni zgolj v pobožnem duhu zapetega«, ter loči »lepe« erotične in druge pesmi, »bisere domače, ki jih je treba nabirati in razglašati, od umazanih poskočnic, ki jih zavrača.⁴

Celo vprašanje je razvil potem še enkrat Jurčič v »Glasniku«, l. 1866,⁵ v prvi vrsti z ozirom na pripovedno literaturo; lotil pa se ni samo vprašanja moralnosti in nemoralnosti, ampak tudi pedagoškega principa. Spis je odgovor na Jeranovo obzodbno »Slovenske Vile«.

Jurčič pravi: »Posneti in sklepati (se da), kako napak in preostro mislijo tisti slovenski gospodje, ki se v svoji tesnosrčnosti preveč strašijo pred besedo ljubezna, ki hočejo, da bi naša literatura ostala samotarska, ki se celó boje povesti, v kateri je narisana ženski značaj, ki bi radi našega prvega pesnika Prešerna in njegove pesmi v žlici vode utopili in katerim celó menišeč Vodnik mrzi, zato ker je nekaj Anakreontovih pesem poslovenil. Jaz mislim, prijatelji, da je Bog sam ustvaril človeškemu srcu nektera čutila; da mu je pa dal nalogo, naj je v pravi meji ohrani, naj je skuša vedno

bolj pobjaziti, zatirati se popolnoma ne dádo.¹ Samo ob sebi se razume, da slovenski lepoznanški pisatelj mora biti moralen, da se mora varovati mesenosti, da tako frivolnih obrazov, kakoršne je pisal nemški Wieland in drugi za njim, Slovincem ne bo hvalil, da se mora ogibati popisov, ki bi zbujali golo poželjivost. Ko bi se ravnali po tirjatvi teh gospodov, dobili bi enostransko slovstvo, kakoršnega še noben narod ni imel in ga ne bode, ker je nemogoče in poeziji nasprotno. Strah obide te ljudi, ako čujejo besedo »romana«. Zakaj? Zató ker niso menda v estetiki brali, kaj je to, in so včasih slišali, da so romani strašno nevarni, da mlademu človeku tako domišljivo razbelijo in razjirajo, da more kar v Ljubljano, v Savo, v Donavo ali še Bog vé kam;² menijo, da so vsi romani ene baže, da se pod onim imenom ne more misliti drugače kakor umazani prizori, poželjiva golost, hudobna zapeljivost in kakor se druge take zle reči še zovejo. Resnica je, da je dosti nemoralnih romanov, vzlasti v tujih literaturah, romanov, ki se nerezli mladini ne smejo v roke dati;³ res je, da če premlad človek zmerom in vedno le v romanjih tiči in vse požre, da mu duh otrpne za resnobnejše reči, in da je razgreta umišljava že marsikterelega mladega človeka pripeljala v pogubljenje; ali »abusas non tollit usum«, je stara prislovica, in nihče pametnih ne bo zato očaka Noeta kled, da je vinko trto zasadil, ker se današnji dan kak možak sladke kapljice tako napije, da v mlaki obleži. Nezmernost ni nikjer pridna, torej tudi tu ne more biti. Starši, učitelji in odgojevalci pa imajo tudi tu nalogo, da mladino varujejo, otrokom kaj tacega v roke ne dadó, kar ni za-nje. Slovenski pisatelji naj bodo skrbni in naj ne prekoračijo meje spodobnosti, odgojevalci pa naj svojo storé, in Bog nam daj skoraj obilo dobrih romanov, če si potlej prav kdo lase puli. To isto velja o drugih lepoznanških izdelkih.⁴

Pozneje je ta boj nadaljeval Stritar v »Zvonu« (1870) in ga razširil na splošna estetična vprašanja; razpravljal je o nalogah umetnosti, o razmerju etike in estetike, ki jih je rešil v zmislu idealistične estetike (Priloga 3. listu), nadalje o Zorinovem svetožalju, o Afroditi v Luvru in dr. (Priloga 4. listu).

¹ Jurčič je hotel reči: »zatreti se ne dádo«.

² Prim. zgoraj Jeranove besede!

³ Distinkcija tu ni dovolj jasna, Jurčič misli tu, kakor se vidi iz naslednjega, na moralno neoporečne romane, ki pa se mladini ne smejo v roke dati; a iz njegove stilizacije se bere lahko tudi, da gre tu za nemoralne romane; ti pa so škodljivi tudi odraslim.

⁴ Glasnik, 1866, str. 21.—22. Jurčič je tačas, ko je to pisal, ravno dogotavljal svoj roman »Deseti brat«.

¹ Slov. Bčela, 1850, str. 89.—93.; Iv. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, II. (1911), str. 140.—141.

² »Pretnes slovenskih pesnikov«, Ljublj. Časnik, 1850, str. 304., 308., 312. Prim. Iv. Grafenauer, o. c., str. 141. do 142. do 142.

³ O naši književnost, Novice, 1858, št. 31., str. 234.—244. — Cena pesem narodnih, Novice, 1858, št. 37., str. 293.—294.

⁴ Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 143.—144.

⁵ Pomenki o domačih rečeh, I. O slovenskem lepoznanstvu. Glasnik, 1866, str. 20.—23. Prim. Iv. Grafenauer, o. c., str. 144.—145.

Boj zoper prvi glavni logični hibi Jeranovi se je pričel torej že davno pred Stritarjem in pred liberalno dobo v časnikih, ki nikakor niso bili »liberalni«, kakor v »Ljubljanskem Časniku«, ki ga je l. 1850. urejeval Blaž Potočnik, v Bleiweisovih konservativnih »Novicah« in v poštemnem Janežičevem »Glasniku«. Do psihološke razlage in do znanstvene označbe Jeranovih nazorov pa nismo dospeli ne v Noviški, ne v Glasnikovi, ne v Stritarjevi dobi, ta korak je storila šele moderna literarna zgodovina.

In kaj zdaj s klicem »Nazaj k Jeranu«? Nazaj k Jeranu kot zastopniku trdne, neomajne vere, k možu-idealistu, čistemu značaju,¹ zmožnemu tolike iskrene in nesebične ljubezni, ki se nam odkriva v njegovi vnemi za misijone, ki nam jo kaže njegova radodarnost in njegova ljubezen do siromakov in do revnih dijakov, za katere je ustanovil dijaško in ljudsko kuhinjo² — k temu Jeranu pojdemo nazaj! K Jeranovim literarnim nazorom nazaj — ne smemo.

¹ Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 157.

² Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 162.—163.

Ob svitu romantike.

Dr. Jož. Gruđen.

Gospod urednik! Pisali ste mi, naj se ob tridesetletnici »Dom in Sveta« oglasim s kakšnim spisom, da počastim mane njega ustanovitelja, ki mi je bil v mladostnih letih spoštovan učitelj in voditelj. Pa Vam bodi ustreženo s sledečo literarno-zgodovinsko črtico, ki spominja na one čase, ko je v našem slovstvu prvič pronikla ideja lepe knjižice, in o bojih, ki jih je morala ta ideja izvojevati z drugimi literarnimi strujami.

Splošno se pri nas podcenjuje in prezira vpliv, ki ga je imela na našo znanstveno in estetsko kulturo znana »akademija operosov«. Pravijo: »Kakšen pomen pa naj imajo za nas ti aristokratski učenjaki, ki niso imeli nobenega stika z narodom, med katerim so prebivali, ki so po naši domovini iskali le rimskih kamnov in napisov, pa so prezirali vso drugo našo zgodovino, ki so pisali le v učenjaškem latinskem jeziku in niso imeli nobenega zmisla za narodove potrebe? Te »operosovce« moremo kvečjemu označiti kot srečno prestano fazo našega kulturnega življenja, ki pa na njega razvoj ni imela nobenega vpliva.« Toda četudi pritegnemo, da jih je latinščina preveč ločila od ljudstva in njegovih potreb, da vsebujejo tisti veliki folijanti, v katerih so grmadili svoje ekscerpte, malo trajne znanstvene vrednosti, vendar moramo priznati, da so imeli na umetnostno stremljenje svoje dobe velik vpliv. »Operosoi« so osnovali »akademijo treh umetnosti« (stavbarstva, kiparstva in slikarstva), društvo risarjev in filharmonično društvo. Njihovemu umetniškemu okusu se imamo zahvaliti za Quaglijeve freske, za Robbove in Mislejeve kipe. In še danes leži nad Ljubljano kakor medel svit tedanje dobe in ji daje sedanjo tipično podobo. Prav tako moramo priznati, da

je bila »akademija operosov« prva domača ustanova za umsko in estetsko kulturo in da je za vse čase ohranila sijaj vodilnega društva za znanost in umetnost. Zato opažamo, da se je še par sto let pozneje znanstveno in umetnostno stremljenje pri nas vršilo pod vplivom tiste smeri, katero je bila akademija zastavila. — Ko je leta 1781. hotela pestra družba, sestavljena iz Nemcev in Slovencev, menihov in prostomiselncev ustvariti neko središče za duševno kulturo, so obnovili staro »akademijo operosov«. Umetnostno smer je med temi akademiki zastopal akademik »Utilis« ali P. Damaščan Dev, ki je izdajal tri leta »Skupspravljanje krajskih Pisaniz od lepeh umetnost«. Tu že vidimo, da novi akademiki niso hoteli gojiti le takozvanih obrazovalnih umetnosti (stavbarstvo, kiparstvo, slikarstvo), kakor njihov predniki v začetku 18. stoletja, ampak tudi umetnost v slovstvu: pesništvo in leposlovje sploh. Veliki cerkvenopolitični prevrat pod Jožefom II. je napravil temu stremljenju nasilen konec. — In zopet pol stoletja pozneje, ko je snoval Čop leta 1830. svojo akademijo za gojitev leposlovja in posebej še pesništva, je imenoval njeno glasilo »Zhbելico«, ki je bila stari simbol prve ljubljanske akademije operosov. S tem imenom je hotel izraziti njeno umetniško smer, kakor je tudi Kastelic v svojih uvodnih staneh krepko poudaril stik novih Čebelčičarjev z onimi okoli »Pisaniz«, »ki sdrusheni so domovini peli.«¹

Akademija prvih Čebelčičarjev je ostala torej v srcih vseh krajskih inteligentov kot nedosegljiv

¹ Kastelčevi uvodni stanci k prvemu zvezku »Zhbելice« sem v »Času« (1916, str. 194.) pomotno imenoval sonet. O stikih Čopove akademije z domačo literarno davno obširno razpravlja Žigon v svojem komentarju k Prešernu, st. I. sl.

vzor umetnostnega stremljenja. In kar je v naslednjih dveh stoletjih pri nas nastalo organizacij sličnega značaja, so si od nje izposodile svoje ime ali pa svoj simbol. Še sredi 19. stoletja je hotel imeti slično družbo za umsko in estetsko kulturo Etbin Costa, in Jernej Lenčič ji je v »Vodnikovem spomeniku« posvetil sledeče verze:

Pa saj ne boš vedno spala,
Rož'ca lepa »operosa«,
Saj boš skoraj spet vstala,
Rož'ca mnogovrstnih ved.
Le vstani — lepa ti cvetlica!
In Modricam služi z vso skrbjo,
Sveti še Ljubljani ko »danica«,
Delaj čvrsto z »združen močjo«.

Poglejmo sedaj, kaj je to umetnostno stremljenje v slovstvu oviralo?

Prvi ljubljanski akademiji ni bilo prisojeno dolgo življenje. S smrtjo svojega ustanovitelja Dolničarja († 1717) je tudi akademija začela hirati in umirati, dokler ni popolnoma zamrla okoli leta 1725. Edling, ki je kumoval obnoveni akademiji leta 1781., pravi, da je zamrla prva akademija vsled tega, »ker ni imela veledušnega mecena«. Linhart pa je prav takrat rekel v svojem govoru, »da ji je za pol stoletja zavrl pot despotski predsodek, morda tudi zavist, morda nedelavnost«. Denimo, da so vsi ti razlogi več ali manj sodelovali, vendar tiči najgloblji vzrok v novih stremljenjih, ki so pod Marijo Terezijo in Jožefom II. obvladala naše javno življenje. Bila so ta stremljenja izrazito praktičnega gospodarskega značaja in umetnostnim ciljem prejšnje dobe naravnost nasprotna.

Že Marija Terezija je proglasila kmečki stan za »temelj in glavno oporo države« ter ga s svojimi zakoni varovala pred samovoljnim izkoriščanjem. Njen naslednik Jožef II. je kmeta rešil vseh tistih vezi, ki so mu omejevale osebno svobodo in ga priklepale na grudo. Vzporedno z vladnimi odloki, ki naj bi varovali kmeta, so šle tudi naredbe, ki naj bi pospeševale izobrazbo ljudstva in dvignile poljedelstvo, kot temelj ljudskega blagostanja in glavni vir novih vrednot in narodnega gospodarstva. V ta namen so se osnovala v posameznih deželah organizacije, ki so s teoretičnim poukom in praktičnimi poizkusi podpirale te gospodarske težnje. Te nove organizacije narodnogospodarskega značaja so bile — kmetijske družbe ali s polnim naslovom: »društva za kmetijstvo in koristne umetnosti«. — Ko je leta 1867. kranjska kmetijska družba praznovala stoletnico svojega obstanka, je tedanji njen predsednik dr. Bleiweis v slavnostnem spisu poudarjal notranjo zvezo, ki je

med akademijo operosov in poznejšo našo kmetijsko družbo. Le cilji so bili popolnoma drugačni. Akademija je hotela gojiti lepe umetnosti, kmetijska družba pa se je ustanovila, da pospešuje »koristne« umetnosti.

Poudariti pa je treba še neko drugovažno razliko, ki je bila za naše slovensko slovstvo dalekosežnega pomena. Praktične narodnogospodarske težnje »prosvetljenega absolutizma« so povzročile, da so poskrbeli za pouk in izobrazbo ljudstva s primernimi spisi in v ta namen pritegnili tudi slovenski jezik, ki se je zdaj pričel likati in čediti. Iz teh poizkusov je izšlo naše tedanje slovensko svetno slovstvo, ki ima pred vsem praktično, gospodarsko smer. Prešernov »pisar« je označil to »koristno« smer v literaturi z besedami:

»Poj rajši to, kar treba je pri hiši,
Za hleve treba, treba je na polji,
Poj to, kar kmet in meščan s pridom sliši.«

In poslušni učenec mu odgovori:

»Bog ti zaplati uk, po tvoji volji
Bom pel: gosen'ce kaj na repo var'je,
Kak prideluje se krompir najbolj,
Kako odpravljajo se ovcam garje,
Preganjajo ušivim glavam gnide,
Loviti miš' učil bom gospodarje.«

Ob tej splošni praktični tendenci našega slovstva, ki se je s časom vsebolj razširjala in poglabljala in neomejeno gospodovala še v prvih desetletjih 19. stoletja, je bila obnovljena akademija operosov leta 1781. pogrešen anahronizem, ki se ni mogel vzdržati. Le v siromašni celici avguštinskega brata Damaščana Deva so našle »Pisanize od lepeh umetnost« za nekaj časa še skromno zavetje. Značilno pa je poročilo, da se je po ukinjenju akademije večina delavnih članov priklopila »kmetijski družbi«.

Hkrati s spisi za ljudsko izobrazbo je obvladala našo javnost proti koncu 18. veka skrb za šolstvo, ki se je že pod Marijo Terezijo precej razširilo, pod Jožefom II. in cesarjem Francem pa se še bolj dvignilo. Na tem polju so si naši »janzenisti« pridobili mnogo zaslug. Japelj je bil vzoren šolnik in njegovo največje veselje je bil pouk in vzgoja otrok. Velike zasluge imajo tudi Debevec, Vodnik, Ravnikar, Metelko. Vsi ti so spisovali abecednike, katekizme, zgodbe in druge šolske knjige, zraven še kratke povesti za mladino, moralizujuče vsebine. In ta didaktična, pedagoška smer je postala v našem slovstvu tako močna, da so ji tudi duhovi smelejšega umetnostnega poleta podlegli.

Linhart, ki se je navdušeno potevalo za obnovljenje akademije, se je slednjič zatekel h kme-tijskim družbi. V njeni službi je poslovenil Wollsteinovo knjigo: »Bukve od kug in bolezen goveje živine«. Vendar je menda pri njej dobil tudi pobudo, da se je lotil spisovanja kranjske zgodovine. Kme-tijska družba je sprejela namreč v svoj obsežen program tudi spoznavanje domače zemlje v pri-rodopisnem in zgodovinskem oziru. Na predlog njenega drugega predsednika grofa Jurija Jakoba Hohenwarta je sklenila družba napravljati znan-stvena potovanja, na katerih naj bi se preiskovalo, kaj se v deželi nahaja iz živalstva, rastlinstva in rudništva, in hkrati se tudi nabiralo gradivo za njeno politično zgodovino. — Linhartov vrstnik Valentin Vodnik je še iz dobe »Pisaniz«¹ podedoval nekaj pesniškega duha, katerega mu je hotel ohrani-ti in spraviti v pristno narodni tir Žiga Zois. Pa tudi Vodnika je kmalu obvladala praktična smer. Ze na Gorjušah je spisoval »Veliko pratiko«, se potem lotil urejevanja »Lublanskih Novic« (1797 do 1800) in leta 1799. oskrbel celo slovenske »Ku-harske bukve«. Kot plod mladostnih vtisov in veččega Zoisovega vodstva je potem leta 1806. zagledala beli dan edina lepa knjiga te dobe: »Pesme za poskušino«. Za časa francoske okupa-cije se je Vodnik zopet ves zakopal v abecednike, katekizme, slovnice in druge šolske knjige. Vendar pravi Kastelic z ozirom na tedanjo leposlovno pustnjo lepo o Vodniku:

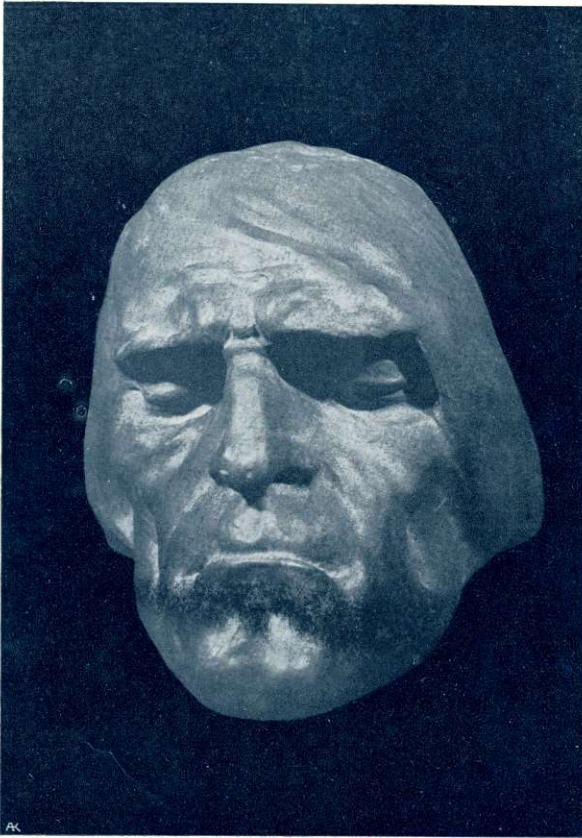
Preneha petje v Emon¹ sazheto,
Le eden terza vnema po desheli;
Is njeega uft nar flaji pelem 's vira,
Prehitro take ftrune glaf umira.

Slika naših literarnih razmer v začetku 19. sto-letja pa bi bila nepopolna, ako se ne dotaknemo tudi tedanje cerkvene struje in njenega vpliva na naše duševno življenje.

V takozvani katoliški dobi (med reformacijo in pričetkom jožefinizma) so bili naši slovstveni delavci večinoma iz redovniških vrst (jezuiti, kapu-cini, frančiškani, slednjič avguštinci). Bili so to tisti moške, s katerih pomočjo je Hren obvladal pro-testantizem. Med svetnimi duhovniki štejemo ko-maj par pomenljivejših nabožnih pisateljev (Kaste-lec, Paglovec), sicer pa le tu in tam poedine avtorje posameznih knjig. Z odpravo samostanov in re-formo bogoslovnih študij se je to razmerje popol-noma izpremenilo. Pričenši z Japljem je stopila svetna duhovščina na čelo našega slovst-venega gibanja. V tem oziru so si pridobili janze-nisti neoporečnih zaslug in ni jim pravičen, kdor

naše slovstvenike tedanje dobe označuje le kot »mrke«¹ janzeniste. Dočim so se prej slušatelji filozofije pripravljali na duhovniški poklic z le dveletnim strokovnim tečajem, v katerem so do-bili komaj nekaj najpotrebnejše dogmatične, litur-gične in homiletične izobrazbe, je bogoslovje, ki se je ustanovilo pod škofom Herbersteinom, obsegalo stolice za stari in novi zakon, dogmatiko, moralo, cerkveno pravo in zgodovino, pastirstvo. Strokovna izobrazba duhovščine se je torej zelo dvignila. Nič manjšega pomena niso bila predavanja o slovenski slovnici za modroslovce in bogoslovce, ki jih je imel prvi Janez Krst. Debevec in za katere je bila pozneje pod ravnateljstvom Ravnikarjevim usta-novljena posebna stolica. S temi predavanji se je med mladim duhovskim naraščanjem budilo zanimanje za slovenščino in za slovstveno delo. Vzgojila se je cela vrsta nabožnih pisateljev, ki so s pridom zastavili svoje pero tudi za izobrazbo in vzgojo mladine. Središče tedanje nabožnega slovstva pa je bil prevod sv. pisma, na katero so drugi spisi pripravljali ali pa vanj vpeljevali. Komaj je bil prvi prevod dovršen, so že pripravljali drugega še v čistejšem jeziku in boljšem pravopisu. Tja v četrto desetletje 19. veka zasledujemo te poizkuse. — Pesništva ali sploh leposlovja se namere te re-formne struje niso dotikale. Japlju ali dr. Jakobu Zupanu tudi ne moremo popolnoma odrehati zmisla za poezijo, dasiravno sama nista kaj prida ustva-rila na tem polju. — Vendar so bili vsi tedanji slovstveniki tako prožeti od duha svoje dobe, da se niso mogli povzpeti nad omejeni, suhoparni utili-tarizem. Pomen umetnosti za duševno življenje jim je bil neznan. Zato so jo pregnali celo iz cerkvâ in cerkvenega kulta. Se manj so mogli pojmovati, kakšen pomen naj ima pesništvo, ako hoče še kaj drugega, kakor moralne nauke kovati v suhoparne verze. Ako še vpoštevam tradicionalni rigorizem, s katerim je ta struja presojala vse nove slovstvene pojave, si lahko razložimo, zakaj je prišlo do ostre-ga konflikta, kakor hitro je nastopila v pesništvu mlada romantična šola z novo, umetniško smerjo. Bolje, kakor drugi zgledi, označuje pretirano rigo-ristično stališče te šole Burgerjeva izjava o priliki abecedne vojske v »Illyrisches Blatt« (1833, str. 39.), kjer pravi, »da se je bohoričica že ob rojstvu in p o z n e j e mnogokrat zlorabljala«, metelčica pa naj si prizadeva za čistost in naj pazi, da se ne omakežuje s kako nenravno pesmijo.¹ Malo trez-

¹ V originalu slove dotično mesto tako: Mōge die jün-gere Schwester (die neuere Orthographie) an ihrer, nicht um volle 300 Jahre ältern, aber gleich beim erhaltenen Daseyn und später vielfältig gemissbrauchten Schwester ein

Lojze Dolinar: Matija Gubec.

nega premisleka kaže, kdor se osmeli pisati o »zlorabi« in »čistosti« alfabeta (!) in tem živeje se kaže modra razsodnost škofa Wolfa, ki je vzlic omenjenim razlogom povzročil prepoved »metelčice« v šolskih knjigah in tako »omadeževani« bohoričici pomogel do zmage. —

V to naše slovstvo, ki so je sestavljale gospodarske razprave, šolske knjige, poučne povesti za otroke, molitveniki in drugi za vsakdanje življenje koristni spisi (Čop je kratko imenuje »Bauernlitteratur«) je prinesla romantika nove vidike. Vodilno načelo romantike je bila: Lepota, lepota v umetnosti, slovstvu in v življenju. Lepota naj ožarja vse stvari, naj premesti prepad med poezijo in življenjem, pa tudi duha dviga kvišku k večni Lepoti. Romantika je spoznala lepoto kot velesilo našega duševnega življenja in jo zato hotela spraviti do popolne, zmagovite veljave. Na Nemškem se je pričelo romantično gibanje že okoli leta 1800., pri nas 30 let pozneje.

Začetek je bil skromen.

Čop, Kastelic, Kosmač, vsi trije uradniki licejske knjižnice, so se dogovorili z nekaterimi drugimi prijatelji, da si hočejo osnovati glasilo za literarno umetnost po vzoru italijanskih in domačih starih akademij iz leta 1700. in 1781. V spomin na simbol nekdanje ljubljanske akademije operosov so svoje glasilo imenovali »Kranjska čbelica«. — Družba, ki se je okoli nje zbrala, v začetku ni bila istovrstna. Voditelj jim je bil estetično veleizobraženi warnendes Beispiel nehmen, sich der Reinheit wie bis nun stetts zu befeissen und nie durch ein der Sittlichkeit anstößiges Gedicht entweiht werden. — V besedah »in pozneje«, ki so v originalu razprto tiskane, tiči prikrit napad na redovniško slovstvo katoliške dobe, katero so »prosvetljeni kristjani« janzenistiške struje kot praznovorno obsojali.

Čop, »velikan učenosti«, poleg njega kot urednik »Čbelice« Kastelic, pesniški genij Prešeren, Čopov ljubljenec in učenec, poleg tega še trije duhovniki: dr. Jakob Zupan, stolni vikar Potočnik in mengeški kaplan Holzapfel. Tudi pesniški doneski niso bili istovrstni. Zupan je sicer polnil »Čbelične« predale s svojimi suhoparnimi prigodnicami in drugo rimano prozo, Holzapfel (»Lesničnik«), Potočnik, Kastelic so prispevali več bolj ali manj dovršenih pesmi, a največja zasluga »Čbelice« je ta, da si je ob njej Prešeren razvil svojega pesniškega duha in pod vodstvom Čopovim dosegel ono stopinjo literarne umetnosti, ki se šele najnovejši čas razkriva v vedno lepši svetlobi.¹ »Čbelica« je bila po dolgem presledku zopet prva lepa knjiga med Slovenci. In dasiravno je doživela le tri zvezke, vendar njena pobuda ni bila brezuspešna. Njen plod so bile Prešernove poezije iz leta 1846. Potem pa vir slovenske Hipokrene nepretrgano teče naprej. Prilčno ob istem času (1836) je Janez Cigler izdal povest »Sreča v nesreči« in z njo ustanovil slovensko pripovedništvo. Leposlovje je postalo bistven del našega slovenskega slovstva.

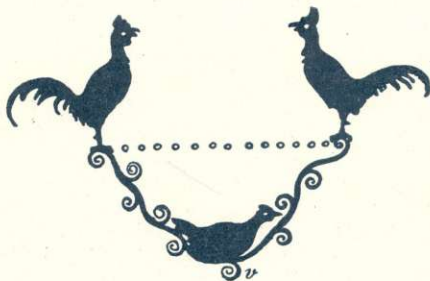
O rajnem dr. Lampetu, ki nam je zasnoval »Dom in Svet«, pa veljajo besede, ki jih je svoj čas spesnil Prešeren na svojega učitelja Matija Čopa:

Stešemo svoj si čolnič nov, z Bogom 'zročmò ga valovom
Ni se navadil popred breznov se, skal ogibát.

Ti nam otél si čolnič, si mu z jadrani krma popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov.

Bila mu srečna tu nadaljnja pot!

¹ Prim. Puntar: Zlate črke na posodi gazel. Žigon: Komentar k Prešernovi čitanki.

Nova metoda.

Dr. Fr. Detela.

Okrajnega učiteljstva konferenca je bila končana. Po konferenci je prišlo običajno kosilo, med kosilom običajne zdravice. Potem se je odpeljal gospod okrajni šolski nadzornik; za njim so odšli odličnjaki, ki so bili počastili učiteljstvo in se zdaj zanašali, da prineso poročila v novinah njih imena; tudi učitelji so se začeli razhajati, in nazadnje je obsedelo v živahnem razgovoru le še par tovarišev. Ti so reševali lepe nauke, ki so jih bili slišali, vsak s svojega stališča, eden vdan v neizprosno usodo, drugi nejevoljen, češ, da se oddaleč vse drugač vidi in da se ne sme meriti vse po enem kopitu. Brezpojojno navdušen je bil samo Josip Strnad, učitelj na enorazrednici v Malčah.

»Lepšega stanu ni,« je dejal.

»Manjšega plačila tudi ne,« je pripomnil tovariš Kos iz Peč.

»Je pač premalo idealizma,« je odgovoril Strnad in vlekkel počasi dim iz smotke. »Delavec brez idealizma je tlačan.«

»Ti, Strnad,« je menil učitelj Gaber iz Podkrajja, »predlagaj no pri prihodnji konferenci znižanje plač in zvišanje dela! Ti ne veš, kako se boš prikupil na merodajnih mestih.«

Strnad je zmignil z rameni, vzel smotko iz ust in začel razlagati, kako da on ravna, da nima nikdar nobenih težav ne z oblastvi in ne s starši; učencev pa da si boljših niti želeči ne more.

»Torej so vse drugačni kot drugod,« je dejal Kos.

»Kakšni pa so drugod?« se je zavzel Strnad in poslušal prezirljivo tovariša, ki je tožil, kako leni da so njegovi, kako razmišljeni in zaspani v šoli, ker prihajajo utrujeni od dolgega pota, od vročine in dela.

»Moji niso ne razmišljeni, ne zaspani,« je dejal Strnad. »Je treba pač zanimivo poučevati. Če je učitelj zaspan, zadremlejo učenci.«

»Hentaj te, Strnad,« je dejal Gaber, »ti se pa ne boš postaral, tako mlad in že tako moder. Jaz sedim zdaj na svojem četrtem mestu in poznam tri okraje; a posebnih razlik nisem nikjer zapazil; povsod so se dobili takšni, ki so lenarili, nagajali in legali.«

»Moji ne lažejo,« je dejal Strnad.

»Torej izjema, ki potrjuje moje pravilo, redki pravičniki med toliko grešniki.«

»Nikakor ne,« je zavračal Strnad. »Sami od sebe moji gotovo niso boljši od tvojih; ampak vzgojiti je treba mladino, da ne laže, vzgojiti. Čemu pa je šola?«

»In kako jo ti vzgajaš?«

»Prav enostavno. Jaz se vprašam: Zakaj lažejo učenci? Odgovor: Zato, ker se kazni boje. Kaj izvaja učitelj iz tega? Da je treba prizanesti tistemu, ki prizna sam svojo krivdo. Če vidijo učenci, da resnica nikomur ne škodi in laž nikomur ne koristi, se navadijo resnico govoriti. Kako bi tudi mogel učitelj kaznovati učenca, ki resnico govori, takorekoč zato, ker resnico govori!«

»Kdor vse verjame, temu pač nihče ne laže,« je dejal Gaber.

»In kdor nič ne verjame, temu ne govori nihče resnice. Kaj si mora mladina o takem vzgojitelju misliti! Verjemita mi, tovariša, da so naši najstrožji sodniki ravno učenci; ti poznajo najbolje naše vrline in naše slabosti.«

Kos je menil, da ni tako lahko ločiti resnice od laži, kadar se vse vprek tožari.

»Moji se ne tožarijo,« je dejal z žaljivo mironostjo Strnad. »Jih je treba pač odvaditi. Treba se je vprašati, kaj da je povod in nagib tožbam. Spoznali bomo, da zavist in škodoželjnost, napake, katere se morajo s korenino izrvati iz mladih src. Kdor pa tožbe rad posluša, jih bo vedno dosti slišal; a s tem se daje tožiteljem potuha, se potrjuje zavist, se odgajajo denuncijanti.«

»Gospodična, jaz bom plačal,« je dejal Gaber, in za njim je plačal Kos; oba sta se bila naveličala lepih naukov mladega tovariša.

Kmalu za njima je odšel tudi Strnad proti svojemu domu. »Zdajle zabavljata čez mene,« si je dejal. »Siromaka! Sta pač iz stare šole. Iz stare šole, to pove vse, to je sodba in obsodba, ki velja za vsakega umetnika; in kdo je bolj umetnik od učitelja, ki ne obrazuje samo teles, ampak tudi duše? A kako bo obrazoval dušo, če je ne pozna, če ni dušeslovec? Zadovoljen je primerjal Strnad sebe s tovarišema in se tiho veselil svoje naprednosti. Onadva se držita stare, prašne ceste, on hodi svoja pota, nova pota. Oh, če bi bili vsi učitelji ali vsaj večina takšni! Kako hitro bi se izobrazil ves narod! Da, ves narod; zakaj pravi učitelj ne vzgaja samo otrok, ampak tudi starše. Kaj pomagajo vrline učiteljev, ako jih ovirajo napake karšev; kaj rodo-

vitna njiva in zdravo seme, če duši mlado žito bohotni plevel! Porvati je treba plevel. A preden se ga lotimo, ga moramo poznati. Plevica, ki ne loči plevela od pšenice, ruje oboje ali pusti oboje na njivi. Kdo pa pozna najbolj napake staršev? Gotovo otroci, ker jih imajo vedno pred očmi, ker pod njimi največ trpe. Kakor poznajo učenci najboljše vrline in slabosti svojih učiteljev, tako tudi otroci najboljše dobre in slabe lastnosti staršev.

Imenitna, prav izvirna misel je padla Strnadu v glavo in ga spomnila dr. J. Silovičeve razprave »Uzroci zločina«, kjer daje pisatelj zanemarjenim otrokom po kaznilnicah in prisilnih delavnicah besedo. »Evo,« pravi, »što on sam pripovijeda o svome životu!« ali: »Slušajmo ga, neka pripovijeda sam!« In kako poučno in zanimivo opisujejo ti mladički ovire in zapreke svoje vzgoje, vzroke svojih zablod! To je prava metoda, to nova pot. A zakaj naj bi imeli samo zanemarjeni otroci to pravico, to prednost? Enaka pravica za vse, in boljše je gotovo poprej izvedeti, kako se zanemarjajo otroci, kot čakati, da se zanemarijo in potem vmes poseči, boljše preprečiti zlo kot kaznovati, boljše vzgajati po šolah kot po kaznilnicah.

Strnad si je mel roke v radosti nad novo mislijo in sklepal, da je ne razodene pred časom nikomur; zakaj če pridejo misli na jezik, jim zrastejo krila in noge; brezobzirni, sebični tovariši pa bi jih utegnili poloviti in za svoje prodati. Hvala Bogu, da se ni še spočela v nobeni glavi ta misel; čudno pa tudi, ko novotari dandanes vse, kar hoče kaj veljati. Učenci morajo pisati mnogo nalog, katerih ne razumejo; to bodo razumeli; ta bo zbudila med njimi zanimanje, med tovariši zavist, med vzgojeslovci pozornost. Kakor hitro se namreč ta metoda obnese, jo bo treba objaviti; drugač jo bo objavil kdo drugi; on pa ostane skrit, pozabljen. Res, da so Sokrata, ki ni sam ničesar pisal, proslavili njegovi učenci; a na svoje se Strnad ni mogel zanesti. Taka slava se mu je tudi pozna zdela, in dobra reč se sploh sama hvali.

Počitnice so Strnadu, ki je vedel, da se mora vsak novi načrt temeljito pretehtati, ravno prav prišlo. A če je mislil, da bo res mnogo preudarjal, se je motil. Vsak trezni preudarek mu je odgnala želja, da bi vendar že mogel preizkusiti novo metodo, in motila ga je domišljija, ki mu je odpirala razgled v bodočnost in mu šepetala, da so drugod boljše plače, da služijo nekateri tovariši v lepših krajih, da stopi semtertja tudi kak okrajni šolski nadzornik v časni ali večni pokoj.

Seveda mu je prihajalo tudi na misel, da se morda stvar ne bo obnesla; a te pomisleke je

uspešno pobijal preudarek, da nove metode sicer res ne dosežajo vedno svojih namenov, tisti, ki jih uvajajo, pa vedno. Kaj pa odloki in odredbe visokih oblastev, ali se obnesejo vselej? In vendar se sodi uspešnost delovanja vedno po njih številu, tako da so zlasti neprimerne odredbe zelo priporočne, ker rode vedno novih.

Počitnice se zde učencem sploh, tu in tam pa tudi kakemu učitelju kratke. Strnadu so se vlekle brez konca. Mudilo se mu je namreč za preizkus načrta in ogibati se je moral družine, da ne bi nehote razodel svojih misli. Če je zašel po naključju med tovariše, je pil malo, iz strahu, da ga bodo upijanili in mu izvabili skrivnosti; tudi govoril je malo in oprezno. Takih zabav pa se vsak človek hitro naveliča.

Sčasoma pa vse mine, tako da smemo upati, da učakamo, če Bog dá, tudi mi še konca sedanje vojne. Novo šolsko leto se je pričelo, in Strnad je hitel s popisovanjem, vpisovanjem, razdeljevanjem, urejevanjem in drugimi posli, ki zadržujejo v začetku leta redni pouk. Ko pa je bil z razmišljeno nepotrpežljivostjo vse to dovršil, je šel na pravo delo. Pri srcu mu je bilo kakor siromaku, ki se ob smrtni postelji bogatega sorodnika že zelo nada, a še nekoliko boji.

Strnad je začel pripravljati najvišji oddelek svojih učencev na imenitno nalogo. Genljivo je opisoval, kako lepo in modro da je na tem svetu urejeno, da imajo otroci starše in starši zopet otroke, kako ljubeznivo da skrbe že drobne ptičice za svoje mladiče in kaj šele ljudje! Koliko noči da prečuje skrbna mati ob postelji svojega otroka, kako se trudi dobri oče od zore do mraka.

Otroci so pazljivo poslušali, in marsikateremu se je brala ganjenost z obraza. Dolgočasili so se samo starejšine v zadnjih kloph, katerim so se te ptičice in te zgodbe znane zdele.

Med temi je sedel Hostnikov Pavel in premišljeval, kako bi sebi in sošolcem čas prikrajšal. Sporazumno je pokimal sosedu, in ko se je obrnil učitelj k tabli, je udaril z abecednikom tako moško ob klop, da je zbudil splošno pozornost.

»Kdo je to storil?« se je hitro obrnil učitelj.

»Jaz, gospod učitelj,« je vstal, ne Pavel, ampak njegov sosed Miha, ki je poznal vrline svojega učitelja. Začel se je opravičevati, da je ponevedoma zadel s knjigo ob klop.

»Da si to storil,« je dejal Strnad, »ni bilo lepo; je bilo nespodobno; ampak da si priznal svoj pregrešek, da ne tajiš in ne lažeš, to je hvalevredno. Zatorej te ne bom kaznoval. Ali boš še katerikrat?«

»Nikoli več,« je dejal Miha in sedel. Vstal pa je prvoletnik Francek, ki ni še poznal vrlin in slabosti svojega učitelja, in rekel je na glas, da Miha laže.

Strnad je takoj vedel, kaj mu je storiti. Če bi se namreč v preiskavo spuščal, bi bilo to zadostno nevoščljivemu tožniku, ki bi potem naprej tožaril. Kaj to, če je morda Francek resnico govoril! Ali je resnica, ki se govori iz grdega nagiba, lepa?

»Francek, Francek,« je dejal učitelj, »kaj govori iz tebe? Ali ne nevoščljivost in škodoželjnost? Ali si ti nejevoljen, ker sem jaz Miho odpustil? Odkritostno prijateljstvo mora vladati v šoli; proč z zavistjo in zahrbtnostjo!«

Francek je napel usta in zmignil z rameni; sklenil pa je, in gotovo iskreneje kot Miha, da ne bo nikoli več nikogar zatožil. Če je učitelju prav, zakaj bi ne bilo meni? si je mislil in sedel. Pavel in Miha sta se mu muzala in mu korenje strgala izpod klopi.

»Idimo dalje!« je dejal Strnad, zadovoljen, da je odpustil skesanemu grešniku in zavrnil zavist, ki je bila pomolila iz mladega srca svojo ostudno glavo. »Slišali smo, kako se trudijo starši noč in dan za svoje otroke. Ali ni to lepo in hvalevredno? Kar pa je lepo in dobro in hvalevredno, to imenujemo vrlino, dobre lastnosti.«

Otroci so to hitro razumeli in takoj ugenili in povedali sami, da je to vrlina, če je kdo priden, če je varčen, če rad moli; če je pa len, če zapravlja, če pije, to pa da so napake, slabosti. Strnad jim je potem razodel, da ni morebiti noben človek brez vsake vrline, brez napake pa gotovo nobeden; napake da imajo otroci, napake pa tudi starši, da, celo učitelji; vrline in napake otrok da poznajo najbolje starši in učitelji, vrline in slabosti staršev pa otroci, in kot prvo šolsko nalogo naj sedaj učenci višjega oddelka opišejo vsak svoje starše; hvalijo naj, kar se jim zdi lepo in dobro, povedo pa tudi, če jim kakšna posebnost ne ugaja, če so starši prestrogi, če tepo otroke brez pravega vzroka, ne da bi vedeli otroci, zakaj. »Napis se glasi: Prva šolska naloga. Moji starši.«

Naloga se učenci višjih oddelkov sploh ne ve-sele; ta pa jim je še posebno presedala, ker se jim je zdela kočljiva in nevarna. A pisati je bilo treba. Kar je bilo bolj pretkanih, so si pomagali z vrlinami in pripovedovali, da so starši pridni, da so lepi, da imajo vrlino. Hostnikov Pavel pa, ki se je svoje matere zelo bal, očeta pa ne tolikan, je pisal odkritostno: »Vrline mojega očeta so štiri krave, trije konji, par volov, dve mački in največji pes v

vasi; posebnosti pa so časi čudne; mati jim pravijo pijana muha; jaz sem tudi enkrat tako rekel, pa sem bil tepen, brez pravega vzroka, ne da bi bil vedel, zakaj.«

Pavlova naloga se je zdela Strnadu dobra, otroško iskrena in zelo poučna; zato je v naslednji uri tudi pohvalil učenca. Siromak, ki ni mogel slutiti, da postane ta hvala za hvalilica in za hvaljenca usodna!

Da je bil namreč Pavel v šoli pohvaljen, je zvedel oče Hostnik še isti dan, in ta nenavadna in neverjetna novica mu je zbudila radovednost, da je začel popraševati, kako in zakaj. Izvedel je o imenitni šolski nagodi in začel iskati Pavlovega zvezka. S težkim trudom ga je našel in začel je brati pohvaljeni spis svojega sinka. Pri drugem stavku je že klel. Poklical je ženo, in oba sta se začela hudovati, ne toliko nad sinom kolikor nad učiteljem, ki daje takšne naloge. Pavla je mati pretepla, zopet ne da bi vedel siromak, zakaj; z učiteljem je hotel obračunati Hostnik sam. In Hostnik je bil nevaren nasprotnik, ker je imel mnogo vrlin. Kot premožen posestnik in daleč naokoli znan krčmar je bil tudi krajni šolski nadzornik. Izkazati se je tedaj moralo, ali ima krajno šolsko nadzorstvo sploh kaj veljave ali je samo brezplačna čast, kakršne se vsak politični človek sčasoma naveliča.

Ta krajni šolski nadzornik, odločen, a tudi previden mož, se je obrnil najprej do tistih očetov, ki niso imeli posebnih vrlin; in par otrok je bilo še tepenih po Pavlovem zgledu. Med starši pa se je pojavila močna struja proti učitelju Strnadu; zakaj tudi tisti, ki zdaj še niso bili prizadeti, so se bali, da pride vrsta tudi nanje, in Hostnik je poudarjal, da trpi ugled vseh očetov. »Če bi nam možem«, je dejal, »kak norec ukazal, da naj opišem naša oblastva, našo vladno, njene vrline in slabosti, ali nas ne bodo vseh zaprli in pobesili? A najprej bi morali tistega, ki hujska ljudi proti oblastnikom.«

Strnad, ki ni slutil, kakšna nevihta da se zbira nad njegovo glavo, je premišljeval svoje zasluge na šolskem polju, se vdajal veselim nadam in hkrati krotil napuh, ki se zaslužnih mož tako rad poloti, ki jim nakopje toliko sovraštva in zavisti. Zaslužen mož, ki hoče, da ga imajo ljudje radi, mora biti ponižen, tudi tedaj, če nima od svojih zaslug nikake koristi.

Napovedala se je seja krajnega šolskega sveta. Strnad se ni nadejal, da mu že zdaj izrečejo kakšno priznanje, vendar je premislil za vsak slučaj, kako se bo zahvalil. To je namreč važno vprašanje. Zahvala ne sme biti samozavestna, ker bi bila žaljiva, in ne preskromna; zakaj prevelika skromnost, ki

pričakuje takorekoč ugovora, je napuhu močno podobna. Najboljše se mu je zdelo, če bi rekel, da bi ne bil mogel tolikanj uspešno delovati, če bi mu ne stal na strani tako izobražen in za napredek goreč krajni šolski svet.

Člani krajnega šolskega sveta so prihajali počasi od treh strani, in učitelj Strnad jih je s sporazumljivo prijaznostjo sprejmal.

»Ali bo dolga?« je vprašal župnik župana predsednika in mu ponudil smotko.

»Nič nemara,« je dejal mož in vlekel z debelimi prsti smotko iz cigarnice.

»Začnimo!« je dejal zopet čez nekaj časa župnik. »Onih dveh najbrž ne bo.«

»Hostnik pride,« je dejal župan in utrnil z mezinčcem pepel s smotke, »ker je nekaj hud na gospoda učitelja.«

»Na mene?« se je zavzel Strnad, ki je bil vendar pohvalil Hostnikovega Pavla.

Komaj si je bil pripravil Strnad papir in pero za zapisnik, je prihrul Hostnik. Pozdravil ni nič, gledal je grdo, in stol je zaškripal pod njim tako srdito, da se je župan nehote odmeknil.

»Gospod Hostnik, eno smotko!« mu je molil župnik cigarnico.

»Hvala, gospod župnik! Ne morem, ne smem,« je hropel mož in iskal pravih besed za napad. Ker jih ni našel, je udaril ob mizo.

»Le udari, Hostnik!« je dejal predsednik. »V jezi to človeku dobro dé.«

»Ta Strnad!« je zavpil Hostnik.

»Kakšen Strnad?« je skočil Strnad pokoncu; žalitev mu je zbudila pogum. »Ali je to kak hlapec, kak cigán?«

»Gospod učitelj Strnad se reče,« je popravljal župnik, ki se je čudil, kaj da ta srditost pomenja. Hostnik je vpil naprej, da tega on ne trpi, da bo tožil.

»Tako ne pridemo nikamor,« je miril župnik. »Povejte, gospod Hostnik, kaj Vam je na srcu!«

»Hu,« je rohnel Hostnik, »ali velja še četrta božja zapoved?«

»Seveda velja,« je dejal župnik, »ampak ne izpolnjuje se povsod.«

»In zakaj se ne izpolnjuje? Zaradi tega Strnada.«

»Gospoda Strnada, enkrat za vselej!« je dejal ostro učitelj in potrkal s svinčnikom ob mizo.

Prijaznemu posredovanju župnika in župana se je posrečilo naposled spraviti na dan, kar je težilo hudega Hostnika.

»Otroci naj pišejo o slabostih svojih staršev, kaj?« se je jezil Hostnik.

»In o vrlinah,« je poudaril učitelj. »Starši naj se potrudijo, da bodo videli otroci samo vrline; pa ne bo nobene jeze.«

»Ali so otroci naši sodniki?«

»In kakšni sodniki! Najstrožji sodniki so učitelju učenci, staršem otroci.«

»Mi učimo svoje otroke lepo in pošteno živeti.«

»Vsi ti lepi nauki se zde otrokom poleg slabih zgledov sama hinavščina.«

»Čemu sem pa jaz potlej nadzornik?« se je potrkal Hostnik ob prsi.

»Čemu?« ga je učil Strnad. »Krajni šolski nadzornik je zato postavljen, da nadzoruje, če se šolski prostori redno pometajo, če se okna in vrata dobro zapirajo in da se za zimo drva navozijo. To je Vaša naloga; o vzgoji in pouku pa nimate Vi, hvala Bogu! nič govoriti, ker nič ne umejete.«

»Ej, nekaj pa le umeje,« se je potegnil za Hostnika predsednik, ki mu učiteljev nastop ni ugajal. »Da take naloge niso za šolo, to je Hostnik razumel, Vi pa ne.«

»To je tudi moje mnenje,« je pogovarjal župnik, kateremu se je zdelala naloga takisto neumestna in pogrešena; vendar ni bil tako hud. Sam namreč še ni bil prizadet; tudi se mu je učitelj Strnad smilil, in slednjič se mu je vsiljevala misel, če se ni morda držal učitelj pri svoji nalogi kakšnih novih navodil, če ni to morda najnovejša vzgojeslovna struja; saj se ne more nič vedeti.

Strnad se je držal svojih načel, Hostnik svojih; župan in župnik sta zaman mirila in pogovarjala; odločiti je morala višja oblast, in ta se je postavila, česar bi ne bil Strnad nikoli pričakoval, na Hostnikovo stališče. Zmagal je krajni šolski nadzornik. Strnada so premetili iz službenih ozirov, in izpolnile so se bahate Hostnikove besede, da je bil on pred Strnadom v Malčah in da ostane v Malčah tudi še za njim.

Francišek in oljka.

Ksaver Meško.

Asiški ubožček, blaženi Francišek, je šel spomladanskega dne iz Asisija v Foligno. Hodil je čisto sam.

Šel je po beli cesti in se je ves blažen smehljaj na vse strani. Včasih se je zagledal navzgor, proti svetlemu, modremu nebu. In v svoji srečni zamaknjenosti je z očmi nevede in nehote dvignil tudi roke. Kakor da hoče seči gori na nebo in objeti brata sonce, ki je tako dobrotljiv in ljubeznav, da mu sveti na poti, in ki v svoji veliki dobrotljivosti sveti vsemu svetu, ljudem, živalim in rastlinam, in ogreva ves svet.

In vsa duša mu je pela od radosti in hvaležnosti:

Češčen bodi, o Bog in Gospod moj, po vseh svojih delih, a zlasti po solncu, našem gospodu bratu, ki dan razsvetljuje in naša srca razžarja. Ves lep je, ves v žarki luči blesteč, ves tvoja podoba, o Bog!

Še više je dvignil bele roke, da je bilo, kakor bi rastel sredi ceste, kakor bi se dvigal iznad zemlje. In s poltihim, od blaženosti drhtečim glasom je govoril:

»O gospod brat, o sonce božje, sveti, sveti in časti Boga, predobrega Gospoda! In naša srca ogrevaj in razžarjaj s plamtečo ljubeznijo do njega, predobrega in v veke češčenega!«

In kakor bi ga razumelo, se mu je sonce ljubeznivo smehljalo z nebesnih višin in je bolj in bolj gorelo in žarelo nanj, čez dehtečo Umbrijo, čez ves svet.

Smehljaj in klanjal se je drevju ob poti, ki je zelenelo v novi, prazniški obleki, deloma cvetelo kakor bi bele deklice pričakovale ob cesti visokega gosta, da ga slovesno in dostojno sprejmejo in pozdravijo.

V svoji radostni omamnosti je iztegal roke tudi drevju naproti. Kakor bi cveteli dve beli liliji iz raševnatih rokavov, se je zdelo. In kakor bi sevala od rok, skozi skoro prozorne vrste, bela luč, mil, blagodejen blagoslov, je bilo, ko se je Francišek radostil:

»Češčen, o Gospod, po naših sestrah, zeleničih, cvetočih drevesih, ki sad nam sladki obetajo in rodel — Blagoslovi vas, sestrice, Gospod Bog in Gospod Jezus Kristus, usmiljeni in dobrotni, da srečno cvetete, da obilen in sladek sad obrodite!«

Smehljaj in klanjal se je, kakor vitez svoji sladki izvoljenki, drobnim pevcem, pojočim v vejah, na polju, nad poljem, malim črnim murnom, čvrččim v travi ob cesti, navdušeno in neugnano kakor ob velikem pevskem turnirju, kjer se bore za najvišjo ceno in čast.

»O bratci, o sestrice, vi pevcu in igrcu božji, le pojte, le čvrčite! O blaženi, ko vam je Gospod, ves dobrotni, dal take glasove. Le pojte Gospodu, slavite in hvalite ga radostno! Zakaj dober in blag je čez mero in vse hvale najvrednejši!«

In kakor bi ga razumeli tudi ti, so ptičke zapele še bolj kipeče, so murni čirčkali še bolj neugnano.

Smehljaj in klanjal se je mali žuželki na cesti. »O sestrice, skoro bi te bil pohodil! Zahvaljen Gospod Bog, da sem te zagledal še o pravem času! Morda prijezdi vitez iz gradu in te potepta, morda pripelje kmetič po cesti in te povozí. Počaj, sestrice!« Utrgal je ob robu ceste srčast listič in ga je pomolil živalci. »Sem gori pojdi, sestrice!« Pa jo je previdno ponesel čez cesto, jo položil v svežo spomladansko travo in ji govoril s svojim blagim, srečnim glasom: »Tukajle se izprehajaj, sestrice, da te ne pohodijo in ne povozijo. In tudi ti hvali in proslavljaj Gospoda, ki ti je dal tako lepo pisano obleko in ti daje življenje, sonce, zrak in zeleno travico za dom in za živež.«

Tako je šel svojo pot ves zamamljen od ljubezni do Boga in vsega sveta, od srčne radosti in svete sreče.

Kar ga splaši iz sladke omamnosti glasen jok. Francišek, čigar srce je bilo kakor napeta srebrna struna, neskončno občutno za vsako bol slednjega živega bitja, je naglo obstal. Ozrl se je tja, od koder je zaslišal jok, in je ravno videl, kako je prišla izza ogla stare bajte drobna starka; plakala je obupno kakor pogubljen duša prvi hip, ko pade v pekel.

»O ženica, mati,« je zaklical Francišek s ceste, »kaj jokaš?«

Pač ga je morala starka slišati, a ihtela je tako hudo, da ni mogla joka ustaviti.

Tedaj je Francišek naglo stopil čez cesto proti hiši.

»A ti si, dobra mati Agneza! Daj, povej vendar, kaj tako jokaš? Si li žalila Boga in preplaženo Madonno, si storila velik greh?«

Čez blede lice svetnikovo se je razlilo kakor hipna senca, srčna skrb.

A ženica, ki je svetnika poznala, ker je hodil čestokrat mimo, se je odločno branila:

»Kaj pa misliš, oče Frančišek, ti dobri! Saj vidiš, kako sem stara in slabotna, od danes do jutri. Vsak dan se pripravljam na smrt, pa bi še žalila predobrega Boga in presladko Devico!«

»Glej, saj sem si rekel, da ni verjetno,« se je razveselil svetnik. »In kaj potem jokaš?«

»Kako ne bi jokala, ko pa se mi je oljka posušila. Stiri imam za hišo, a najlepša to spomlad ni pognala. Suha je kakor cesta tamle sredi vročega julija.«

»O mati Agneza, to še ni taka nesreča!«

»Kako da ni nesreča? Ali naj olje kupujem? S čim? In kaj naj darujem Madonni v Folignéu? One tri še za dom ne dajo dovolj, in naj še tako rodijo.«

»Gospod ti jih bo blagoslovil, da bo dovolj.«

A starka ni marala slišati. Sedla je na nizko klop ob koči in je ihtela, kakor da so ji danes pomrli vsi otroci in vnuki.

Frančišek je bil kar preplašen ob tem obupnem joku.

»Z deco in starostjo mora imeti človek potrpljenje in mora posebno lepo ravnati z njimi,« si je rekel na tihem. »Ne bo drugače, moram poprositi Gospoda Boga, da ji pomaga, siroti.«

»Pokaži mi drevo, mati Agneza!«

Starka je naglo vstala in šla pred Frančiškom okoli ogla, a je še vedno vso pot jokala, kakor bi šla za pogrebom.

Na vrtu je Frančišek videl, da je najmočnejša oljka res povsem suha. Tovarišice so zelenele, deloma že cvetele, a starka je počivala gola in žalostna sredi njih, kakor mrlič sredi zelenja in cvetja.

Frančišek je povzdignil lepe, goreče oči proti veselemu spomladanskemu nebu in je vzdihnil: »Pomagajta, usmiljeni Bog in preblažena Devica!«

Pa je pristopil, objel drevo in pritisnil nanj prsi, tesno in krepko, da je deblo moralo čutiti izpod debele halje udarce srca, od ljubezni gorečega, od sočutja vsega vznemirjenega. Dihal je v drevo, kakor bi obujal ozeblega človeka, in ljubeznivo govoril in rotil:

»O sestra oljka, ki te je dobri Bog tako blagoslovil, da je po tvoji vejici oznanil očetu Noetu

rešitev in srečo in mir, zdrami se! Kakor te je poklical Gospod Bog ob stvarjenju v življenje iz neznanih skrivnosti in moči zemlje, tako naj zajamejo zdaj tvoje korenike življenja in nove moči iz sestre naše zemlje. Naj se spet odpro posušene tvoje žile, in naj se prelije po njih življenja sok gori do zadnjega vršička. Zarotim te, o sestra, pri ljubezni Gospoda našega Jezusa Kristusa, ki je mrtve obujal, lačne nasičeval in žejne napajal, oživi, vzbrsti in služi spet ti-le siroti!«

Tedaj je Frančišek začutil, kako je zatrepetalo skozi deblo, od korenin gori do konca vejic in vršičev, kakor bi planil močan val krvi skozi skrite žile drevesa. In še tesneje je oklenil drevo, da je še bolj čutilo ogenj in moč ljubečega srca, še bolj bolj deležno blagoslova njegovih lilijških, dobrotnih rok.

Bolj in bolj je drhtela oljka, kakor da ziblje žalostne suhe veje in še deblo močan piš.

In glej, čudo! Polagoma so poganjala iz vršičkov očesa. Iz mrtvih vej so kar kipeli drobni popki. Pokali so, kakor da ne bi mogli več držati preobilnih sokov kipečega življenja v sebi; odpirali so se in širili kakor bi polagoma, polagoma razprostrirali svoje nežne peruti nešteti metuljčki, da zlete v dišeči spomladanski zrak.

»Blagoslovi te dobitljivi Bog, drago drevo, in tebe, ljuba mati Agneza!«

Starka je drhtela bolj nego drevo, od velikega začudenja, od svetega strahu. Padla je svetniku k nogam, poljubljala mu rjavi raševnik in jokala:

»O ti blaženi! Blagoslovljeno telo, ki te je nosilo. Blagoslovljene moje oči, ki te gledajo, ti dobri!«

»Ne govori tako, sestra! Takole govori in reci: Češčen veliki in dobri Gospod Bog, ki svojih nikoli ne zapusti, ki za svoje vedno skrbi! Ali boš rekla tako, mati Agneza?«

»Rada, Frančišek, rada! Češčen, o Gospod Bog, ki po svojem služabniku Frančišku vršiš taka čudežna dela! Češčen!«

Ubožček iz Asisija pa je bil že na cesti in je šel ves blažen dalje svojo pot. Duša mu je pela še bolj radostno nego prej in se ni mogla načuditi dobroti božji, ne je prehvaliti. Saj je edina ta storila čudež, ne on. Niti hip ni pomislil, da on, ali da Gospod Bog zaradi njega, najmanjšega med vsemi služabniki božjimi.

Vrni se!

Odlomek. Po Homerovi Odiseji, sp. 1. in 5. (začetni verzi). — Jož. Debevec.

Prolog v Olimpu.

(Na zlatem prestolu Zev s, na obeh straneh ostali olimpski bogovi in boginje.)

Zevs.

Oj čudno, kāk je vojna desetletna ljudi na zemlji silno spremenila: vse nepopisno zlō, ki jih zadeva, pošiljamo — bajē — jim mi, bogovi, le mi — bajē — smo krivi jim trpljenja. O ljudstvo zaslepljeno, sāmo, sāmo si pleteš bič, ki te nad mero tēpe. Povejte mi: če žena poročena pozabi na možā, ki v vojni biva, in z drugim se medtem nezvesta družī in podla s podležem naklepe kuje, kakō, če vrne pravi mož se z vojne, ga bosta nič slutečega umorila — povejte mi, bogovi, po pravici: če črni ta naklep res izvršita in res možā umorita, ko čez dolgo se vrnil je trpin pod krov domači, al kazen ktera je velika dosti, al kazni ne zaslužita največje? Ne terja »kri za kri« večna Pravica? Al torej mi smo krivi zlā, bogovi?

Atena.

Oj otec naš, najvišji vseh vladarjev, pravično je sedaj in večne čase, da tak zločin sē smrtjo koj kaznuješ. Vendār še nekaj žen je poročeni, ki s prave poti niso nam krenile, čeprav soprogov leta ni jim z vojne. Penēlopa na Itaki je taka: let dvajset je, kar mož odšel je v vojno, deset, kar ni glasu o njem dobila. Pa ōna? Skrbno dete je gojila Telēmaha, da oče bo vesel ga; sin z materjo zdaj dom propasti čuva... In oče, bistroumni Odisej? Zastražen sred valov tam na otoku Oigigiji je v vojnem ujetništvu že osmo leto; vladarica kraja, Kalipsa, mu odpluti ne dovoli, no s sladkimi besedami ga vabi, da zabil bi gorjē in domovino.

Zaman! Junak ne vdā se sladki vabi; na bregu mi sedeva dan za dnevom, v daljavo zroč, prot mili domovini, in v domotožju grenke solze toči. Le enkrat da bi uzrl še krov domači indim, ki senadnjim vrtečvzdiguje, pa rad bi umrl! — O, vsevladar Olimpa, li v prsih se srčē ti nič ne gane, ko v taki vidiš žalosti ga mreti? Kaj ni junak ti vedno zvesto služil, darite in molitve ti opravljal? Mar čisto si pozabil siromaka?

Zevs.

O dete moje, kakšna ti beseda ušlā je ravnokar čez zōb ograjo! Da divnega bi zabil Odiseja? Nad druge vse ljudi mi ljub in drag je, ker več ko drugi vsi darov prinesel nesmrtnim je bogovom nam olimpskim. Toda... saj veš... morjā vladar ga črti, preganja ga, razbija ladje mu, v valov pōgreza jih prepred brezdanji. Kaj moremo pomagati mu mi?

Atena.

Kaj moremo pomagati mu mi? Oj otec naš, če složen je Olimp, kakō kljubuje sam naj bog morjā? O, rēci le besedo!

Zevs.

Naj se vrne!

Atena.

O hvala ti! O blažena beseda! Zdaj ječa se odprla bo trpinu! Na delo koj! Ukaži brzoslū Hermeju, da priveže si sandale prekrasne, zlate, dar bogov nesmrtnih, in z vetrom naj vrši z Olimpa doli in v mōrje plane, prek morjā gladine naj liki ptič galeb brzi, drsi naj na ōtok k mukotrpnemu ujetniku naznanit blagovest mu volje božje: da zopet bode videl svoje drage, svoj rodni krov, domačo svojo zemljo...

A meni, otec naš, prav tak dovóli,
da poletim na Itako zeleno
in novega vlijém poguma ženi
in sinu v boju zoper snubce drzne,
in s sladko ju obá navdahnem slutnjo
vrnitve skorajšnje Odiseja...

Zevs (Ateni).

Dà, zlèti, hči, na Itako zeleno,
da novega vlijèš poguma ženi
in sinu v boju zoper snubce drzne,
in s sladko ju obá navdahneš slutnjo
vrnitve skorajšnje Odiseja. (Atena odide.)

(Hermeju.)

Ti pa, Hermej, priveži si sandale
prekrasne, zlate, dar bogov nesmrtnih,
pa z vetrom vrši mi z Olimpa doli,
u môrje plani, prek morjá gladine
mi liki ptič galeb brzí, drsí
na ótok k mukotrpnemu ujetniku
naznanit blagovest mu volje božje:
da skoro bode videl draže svoje,
svoj rodni krov, domačo zemljo svojo.

(Hermes odide.)

Naj vidi človek in spozna v trpljenju,
da dobri smo, dobre te vir, bogovi.

Iz dna.

Ivan Cankar.

Nikoli nisem prav lahko pisal; v teh zadnjih
časih pa mi je vsak stavek, ki ga napišem, skoraj
telesna muka. Niso le neprijetne in žalostne zuna-
nje stvari, ki mi vežejo trudno roko in tišče misel
k tlom. Res je najbrž, da bi mi tekla beseda glad-
keje in bolj veselo — če bi bilo vsaj malo solnca,
če bi vsaj enkrat lahko dihnil iz polnih, osvobo-
jenih prsi, vsaj enkrat lahko pogledal prède in
náse brez strahu, z nezastrtim očesom. Ali ven-
dar to ni poglavitno; in saj nisem edini med nami,
ki bi potožil, če bi ga ne bilo sram. Vse nekaj dru-
gega, globljega, silno bolestnejšega je, kar je sto-
rilo, da je moja govorica podobna plahemu, komaj
razumljivemu jecljanju, da moja misel, namesto da
bi svetla švignila proti nebu, prhutá nestalno, ne
vé kam in ne more nikamor.

Mlad človek snuje verze, rimo stavi do rime;
in vse teče prijetno po ravni strugi, brez težave,
kar samo ob sebi, ter je nazadnje čisto podobno
pesmi. Sladko cingljanje mu zveni v ušesu — od-
kod? Kakor spomin in na nekaj lepega, toplega,
ki bi bilo — kje, kdaj? Tiho, skrivnostno šep-
čejo besede, šume kakor z vetrom leteče listje —
kaj neki pomenijo? Nekaj pomenijo vsekakor; oko
je rosno, srce mehko ob njih zvoku. Ljubezem, hre-
penenje, bridkost... na tisoče jih je, brez števila,
zmerom slajših in zmerom lepših; besede so, milo
poječe... ali tako čudno daljne so, kakor da jih
tam kje za goro prepeva z zamolklim glasom vse
nekdo drugi, neznan človek, ki je morda že zdavnaj
umrl. Njemu, človeku za goro, so bile nekoč te
besede živa bitja s telesnim obrazom in vroči

krvjo; drugim so brezglasna, brezoblična skrivnost,
tudi tej mladi roki, ki jih piše trepetaje na zlato
obrobljen papir. Brezoblična, brezglasna skrivnost,
z rimami popisani zid, za katerim je življenje.

Ali nekoč pride ura — ne pobliskoma, kakor
razsvetljenje iz nebes, temveč počasi, korak za ko-
rakom, noč do noči, motna, nema slutnja, ki se
neslišno plazi v dušo in ni jasna, dokler ne stoji
tik pred licem; in ta mladi človek ugleda mrtvi,
pobeljeni zid pred seboj in svoje mrtve besede na
njem. Užaljen in osramočen občuti, da je bil po-
doben otroku, ki se igra s pisanimi kamenčki, izpo-
sojenimi besedami in se trudi, da bi zgradil novo
hišo, ali morda celo tepelj. In ko ga obsenči to
grenko spoznanje, tedaj —

Tedaj se ponavadi otrse te mračne slutnje,
tega mrzlega spoznanja in piše dalje na zid, še več
in še bolj nagosto. Zdi se mu, da je bilo tisto spo-
znanje le malodušnost, le plaho nezaupanje váse,
ki časih zaloti človeka ponevedoma, kakor préhlad
in náhod, in prav tako ponevedoma izgine. Od
trenotka, ko preboli ta préhlad, je ponosen na svoje
rime in občutljiv zanje, kakor je za svojo čednost
in brezmadežnost zadirčljivo občutljiv, kdor se
nekje v globočini zaveda krivde. Z nemirnim oče-
som išče, kje bi iztaknil nevero in posmeh, ter
zgrabi tujca na cesti za rokav: »Zaupaj váme,
drugače joj tebi!« V spotiko je svojemu bližnjemu,
v napoto romarju, ali vendar je vreden sočutja, ker
najbolj je sebi v napoto in spotiko.

Zgodi pa se časih ob uri te mračne slutnje in
tega mrzlega spoznanja nekaj mehko obno lepega,

zelo genjlivega: človek prebere grmado verzov, ki jih je bil napisal, nasmehne se jim napol ljubeznivo, napol bridkostno, poveže jih z rdečim trakom ter shrani skrbljivo med šolske zvezke in ljubezenska pisma, da jih nekoč, ko bodo večeri dolgi in noči brez spanja, s tresočo roko izvelče iz miznice in se ob tem orumenelem papirju, ob tej nežni, okrogli pisavi z rahlim vzdihom zamisli . . . ne v rime, temveč v rosnega mladeniča, ki jih je pisal. Ko je bil tako postrgal z zida svoje ime, se nameri vesel in vdan po svojih pravih potih, kakor že so mu bila od začetka ukazana: v to ali ono pisarno, v takšno ali drugačno delavnico, na kateder, na prižnico, ali sploh samo v krčmo, vselej pa do spodobne, po vesti zaslužene mere spoštovanja in sreče. In le malokdaj, komaj še ob močnem vinu mu pride na misel, da bi prisluškal rimam, ki jih ob milih večernih urah nosi na metuljih krilih spomladanski veter.

Izmed vseh izbran, med vsemi zaznamenovan pa je tisti, ki zasliši, kako tem lepim, daljnim, tujim besedam odgovarjajo in odpevajo iz globočine srca druge besede, čisto nove in čisto njegove, odpevajo najprej še zamolklo, plaho, jecljajoč, pa zmerom bolj moško in zmerom bolj razločno, zmerom svetleje in glasnije, dokler v njih zvoku in svetlobi ne utonejo za vselej vse druge luči in vsi drugi glasovi. Pa glej čudo prečudno: one daljne, tuje, nezazumljive besede so letele na beli papir kar same, druga se je prijazno vrstila k drugi in ponevedoma, nalepem je zaklenkala pesem, kakor da je bila že zdavnaj na papirju, v zraku in v ušesu; beseda nova, beseda lasna pa se brani papirja, noče na jezik, ne v pero. V srcu je; jasna je v njem, zrela, vpije, da bi ugledala jutranjo luč; ali prirastla je globoko v dnu, iztrgati jo je treba siloma, neusmiljeno, pa naj se razlije kri. Ker iztrgati jo je treba, ták mu je bil dán ukaz, ki se mu ne more upreti; dán mu je bil tisto uro, ko se je v njegovem mladem, prežgodaj razcevem srcu privkrat napol zavedno zgenila nova beseda; v tistem hipu, ko je privkrat, napol še v sanjah, vzkliknil iz globočin. Takrat je bila njegovemu življenju in nehanju izrečena sodba do konca dni, sodba trpljenja brez primere, enakega edinole sladkosti, ki je v njem, plamen v plamenu.

Spočetka so bile besede kakor mlado cvetje, ki poganja svoje tenke, nežne korenine v zrahljani prsti, še v spominu na roso in sonce; lahko jih je bilo razmajati, ne vzdihni ni bilo, skoraj ne kaplje krvi, ko je vesela roka utrčala cvet, ga pripela dekletu na bluzo. Toda globlje, zmerom globlje v grudo segajo korenine, že so razrile prst, razmek-

nile močogone skale, zaplele se in zagostile z živim omrežjem naravnost v sredino; kjer je sanjalo prepelj ponožno cvetje, stoje široki, donebesni, temni bori — posekaj jih zdaj, izrjaj jih! En sam udarec sekire bo vzdobil v bolest in grozo ves prostrani, mračni gozd, zaječalo bo globoko v zemlji sami. Srce se vije in stiska od bolečine, brani se, rajše bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznajnati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.

Vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram . . . in ta v tretji . . . in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmehjših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak. Mnogokdaj se zazdi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očitno; predrzna je ta misel in malodušna obenem, znamenje utrujenosti, senca tiste mrzle bele roke, ki ga nekoč usmiljeno poboža po licih ter ga odreši. Trenotki so, morda komaj zavedni, ko si malodušen zaveli te usmiljene roke. »Tukaj je konec, odpočijem si!« pravi — in glej, še so tam duri, še v skrivnost . . . vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! »Tukaj je dno,« praviš, »zdaj bo vse razodeto!« — pa glej tam, glej stopnice, vstani, spusti se v globočino, v noč! Iz dna, prav iz dna bi se rad izpovedal, iz dna zaklical naglas vsem ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči — ali poslednjega dna ni, zadnje, za vselej odločilne, odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, ne izpregovoril; vse je zgolj blodnja in pot, je brezkončno romanje po tihih katakombah srca.

Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim solncem, je le medel odsvit, le motna prispodoba onega drugega življenja, ki je zaklenjeno v tebi in v meni. Druga prispodoba je, ki bolj zastira in pači pravo lice človeka, nego da bi ga po resnici razodela. Do mozga se ti zdi, da poznaš svojega bližnjega, videl si ga na svatbi in na sedmini; pa izbruhne besedo ponevedoma, v strahu, v sili, v čezturni radosti — in pred teboj stoji vse nekdo drugi, tujec, ki ga nisi še nikoli srečal, človek, ki je podoben tebi, vsem in nikomur. Te listemu, ki je bil neustrašen, zadnje resnice željan posegel v lastne globočine, le listemu se razgrnejo vse prispodobe, se odpro katakombe v srcu brata.

Brez počitka blodi romar po teh skrivnostnih hramih, po teh mračnih stopnicah, ki tonejo v brezdna. Nakopičene vidi dragocenosti, kakor jih nikoli ni slutil, še več vidi stahot, ki jim ni po-

dobe, ne imena; vesel je časih, da bi hvala zapel do nebes, mnogokdaj žalosten, da bi se razjokal na kolenih. Ali ko se povrne z dolge poti ves poln spoznanja ter stopi med ljudi, da bi jim pripovedoval o vsem, kar je videl, se mu jezik ne gane, mu noče beseda iz ust. In kar nazadnje siloma, jecljaje in šepetaje iztisne iz grla, ker molčati ne more, je komaj znamenje, komaj spomin tistega, kar je gledal z lastnimi očmi.

Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemú bi ga bilo strah? On vé, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnicah svojega srca, hodil obenem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh; kamor je stopil, mu ni bilo treba trkati, že pogledu njegovemu željnemu, vročemu so se odpirale duri nastožaj; in kamor se je ozrl, je bil doma. On vé, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne. On vé, da bi se kakor od pepela zgrajene sesule stene med njimi, če bi se kdaj le za hip spogledali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so barantači, mešetarji, cigani, tatovi; od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist, pljuje sovraštvo; kadar pa je semenj pri kraju in se barantači, mešetarji, cigani in tatovi zaklenejo vsaki v svojo bajto, v tisto pravo, ki je sto klafter pod semanj zemljo, takrat — jih ni več; en sam človek je; in ta človek je visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čustvih, čist, nesebičen, brezmejno vdan v svoji vesoljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni. Vse to vé romar, zato ga ni strah, da bi se očitno izpovedal v imenu svojem in svojega bližnjega.

Ni ga strah, ali sram ga je. Človeka ni sram nagusnih, spolzkih grehov, ki jih je bil nagrmadil na semnju; teh ga ni sram, kakor da bi mu le kar tako od suknje viseli in se jih lahko otrse že spotoma na cesti. Ali sram ga je čiste lepote, ki jo hrani zaklenjeno v sebi in ki je ostala neoskrunjena sredi pohujšanja v semanji krčmi, neoškropljena od mlak in luž, od kvant in kletev. Te lepote ga je sram. Rajši bi očitno razgalil svoje grešno telo, nego da bi bratu le za ozko špranjo odprl duri v hram, kjer gori čista luč, ki jo je bil v samotni uri sam prižgal. Skrbljivo čuva, da bi nikoli nihče ne zvedel za kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše

boli, svoje najtišje radosti, brezmadežnost svoje mladosti, svoje najplemenitejše dejanje, morda edino v dolgem življenju... Vsega najlepšega ga je sram, najbolj sram pa ga je ljubezni.

Tebe, romar, ne sme bití sram! Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojzani, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, poveseš oči, ker tudi tebe, najbolj še tebe, naglas govorečega, je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi ti vekomaj žgala na srcu; in ti, o romar, poznaš to bolečino!... Spomni se na svojo mater, nanjo, ki je v grobu! Povej, kaj bi ne šel po golih kolenih, odkopal grob z rokami, da bi ji rekel, kar ji nisi hotel reči, dokler te je slišala? Eno samo besedo morda, le eno, iz nečimernega sramú, iz srčne skoposti zatajeno? Še na druge se spomni, na mnogoštevilne, ki te ne slišijo več in te nikoli ne bodo slišali, ki so željni čakali na tvojo besedo, pa jim je nisi dal! Ne molči, da ne boš tožil gluhim grobovom, klical iz dna, ko bo veter razpihal tvoje besede v gozd in polje!...

Kako je nenadoma tako težka moja beseda, tako polna solz, kako se bolešno trga iz prestrašenega srca!...

To noč sem videl velik grob, segal je od planin do morja.

Mrtvec je ležal v njem, tako svetel in lep, da so nebeške zvezde zamaknjene strmele nanj. Na obrazu njega, ki je ležal v grobu, je bilo okamenelo brezmejno trpljenje, na ustnicah, teh ubogih, je trepetalo zadnje očitnanje: »Naštej mi ure, sin, ko si v vdanostjo gledal name, s čisto ljubeznijo pomislil name! Reci besedo, ki si mi jo pravo in toplo dal, iz dna, dal mi z njo kapljo živega življenja! Pokaži mi solze, ki si jih potpil zaradi mene, pokaži mi kri, ki si jo preлил v mojem imenu! Tvoje roke so prazne; lezi k meni, še je prostora dovolj!« —

O Bog, saj so bile le sanje, — saj je še čas, še čas! —

Palma.

1. Nova pot.

Odkril sem novo božjo pot.

In kadar sam ne romam nanjo,
pa romarico — verno sanjo
na materin pošiljam grob.

Na grobu palma trepeta —

Nemirna duša, ki proseče
ozira se po zarji sreče.
Katero jutro jo rodi?

Srce ne sreča več srca.

Vse prejšnje zvezde so ugasle,
vse prejšnje poti so zarasle
kot steze v prepovedan gaj.

Na novo šel sem božjo pot.

2. Brez imena.

Vendar, mati, jaz ne hodim v temi.
Tajna zvezda pot mi kaže k Njemu,
kakor zvezda v jutrovi deželi.
Skrije se, če sem v Jeruzalemu:
med ljudmi. Pa zopet mi zasije,
če sem sam: v samotnem Betlehemu.

»Nje ime nam« — prosijo me pesmi —
razodeti milostno dovoli.«

Ne! Imena njenega ne bodo
niti sape slišale nikoli.

Nje ime je zame kakor himna,
ki se poje v cerkvi eni sami,
kakor potok z jasnimi valovi,
ki na skrivnem teče med gorami.
V srcu vsakem spi skrivnost velika,
le Vsevedni včasih jo predrami.

Niti ona sama vam ne more
razodeti svojega imena;
iskra pade — vname — pa ne ve,
da od nje je širna plan ognjena.

3. Šum.

Zaslišal sem skrivnostne šume.
Nemirna palma me razume.

»Ljubezni tvoja duša išče.
Pa nisi v pravo šel svetišče,
pri nas je mrtvih božja pot.

Ti pojdi v ravno polje v vas.
V njem preroč zlat — pšenični klas —
pove ti živih božjo pot.«

4. Prerok.

Pa sem romal v zlato vas
pred pšenični zlati klas
in odkril sem se pred njim.

Zazvenelo je med klasi.
To so tisti topli glasi,
po katerih hrepenim.

»Kaj da nisi prej prišel,
kdaj bi že tvoj vrt zorél
in na vsaki veji sad.«

Prerok! saj sem hodil mimo,
ali v srcu s hudo zimo,
bala se me je pomlad.

Palma moja pesem ve.

5. Sen.

V oknih vaših rože so rudeče
zadehtele mi pozdrav prijeten:
»Kaj tako nas gledaš hrepeneče,
vtrgaj cvet in hodi srečna pota!«

Ah, pogled je še tako dovteten
za spomin prijazen
in resnico vidi, kjer je zmota.
A srce ne upa v cvet noben;
vsak pozdrav je kakor sen
bežen, prazen.

6. Čez valove.

Ti, ne beri moje pesmi,
v nepokoju porojene!
Pahne te v nepókoj,
kakor mene.

O, le beri! Stopi v ladjo!
In z nemirnim pojde begom
daleč čez valove —
k večnim bregom.

Silvin Sardenko.

Balade v prozi.

Ivan Pregelj.

1. Kmet Luka in njegov tovariš.

Kmet se je vračal z žeganja. Bil je pijan in je ukal skozi noč in meglo. Megla mu je legala na razvneti obraz in na ovčjo kučmo. In kmet je govoril sam s seboj: »Luka,« je rekel, »ni lepo, da si pijan. Grdo si pijan. Ali ne veš, kako grd greh je požrešnost?« Luka je odgovoril: »Če sem pijan, naj bom! Ali sem za svoje, ali nisem?« In kmet je rekel: »Ali sem rekel, da nisi za svoje? Jaz sem rekel, da si pijan in da ni prav.« In Luka je nagajal: »Pred svojim pragom pometaj, kmet, ki se ti cvancgarca smili kakor božji križ.« »Smili gori, smili doli,« je odvrnil kmet, »tjavendan si, Luka. Šestdeset let nisi pil in lep dom si predal sinu in postavno in iz dobre hiše si dobil sinaho, pa greš na stara leta noret.« Luka je zaklel: »Siten si, hudič, ne privoščiš je kaplje starčku; nevoščljiv si mu jo.« »Da,« je odvrnil kmet, »kleti si se tudi navadil, Luka, lepo delaš.« In kmetu se je vnelo srce nad popačenostjo pijanega in je rekel: »Opletaš ob robu ceste, doli boš zletel. Pa ne misli, da te pojdem pobirat.«

Tam, kjer se ovije cesta tako sunkoma, da zanaša vozove, ki vozijo mimo, je zavpil kmet:

»Luka, pamet imej, ne delaj mi tega! Sest klafter je pod cesto. Luka, za božje ime — — —«

Sredi besede se je kmet opotekel in strmo-glavil pod cesto in se ubil.

2. Za šolski citat.

Umril je učenjak, slaven paleograf, ki je bil zelo ničemuren; menil je, da bolje pozna srednjeveško pisavo, nego menihi, ki so jo pisali. V knjižnici ga je zadela kap. Zgrudil se je umirajoč svojemu najljubšemu in najmarljivejšemu učencu v

roke in šepetal: »Bodi me vreden. Išči v arhivu. Našel boš najboljše, kar je kdaj zapisala človeška roka.« Paleografa so pokopali, njegov duševni dedič pa se je zaprl v arhiv in je začel iskati s pieteto hvaležnega človeka in s strastjo mladega učenjaka. Bil je mlad, lep in zdrav. Toda žrtvoval je plemenitemu smotru pomlad in cvetje in veselje svoje mlade krvi. In čim vneteje je iskal in listal za neznanim, predragocenim, tem večje je bilo njegovo koprnjenje. Našel je kup nove, neobjavljene tvarine in jo odstopal manj marljivim tovarišem, da so si ime proslavili in želi visoka odlikovanja in sijajne službe. Videl je, da mu niso niti prehvaležni, da celo majoje z glavami. Ob teh prilikah se mu je vnemala zanosno dobra volja in je mislil: »Privoščim jim srečo, kaj prijazni gospodje so. Ampak, prišel bo čas, ko bodo vsa njihova dela izginila pred veličino mojega odkritja.« In je iskal od dne do dne strastneje dokument dokumentov in ni mu bilo žal življenja, ki mu je potekalo v iskanju za listino, vredno ne enega, nego deset življenj. Ze je iskal s strastjo, s strastjo blaznega strahu, da ne najde. In tedaj je našel. Našel je zganjen pergament in na pergamentu je bil pisan kaligrafično v kurzivi dvanajstega stoletja distihon iz Ovida:

»Donec eris felix, multos numerabis amicos,
tempora si fuerint nubila, solus eris!«

On pa je prepoznal v pisavi roko svojega starrega učitelja. Omahnil je proti oknu in čital vedno znova. In nato je dvignil oči in je videl skozi okno velik in sijajen pomladni dan. In je videl vesele in mlade ljudi, dečke in deklice in male, zdrave dojenčke v gibkih vozičkih in na prsih košatih, krepkih dojilj. In je videl šetati se mlade pare, slišal je tajnostne besede, šepetane v uho, govorene v srce. Videl je stoteri ogenj mladih oči, videl je ponosno pozo moža in filistrozno eleganco gospe v sijajni

toaleti. In je slišal šum tisočerega veselja in klic življenja, brezkončen spev . . . In si je segel v glavo in je videl, da je plešec. In je vzkliknil obupno:

»Ničemurnik! Za en šolski citat sem žrtvoval življenje!«

In je šel in se je obesil.

3. Pravi izraz.

Živel je glasbenik, ki je že bil napisal mnogo del. Nekatera med njimi so mimogrede nekaj časa slovela; bilo je nekaj novega v njih; razen šablone je zavela nekaterokrat velika samostojnost iz teh del, dotaknila se skoro magično src, da so zaslutila božanstvo; in zopet je umrla v konvencionalnosti, psevdoklasični pozi, vsakdanjosti šolske tehnike. Kritiki so vsa dela odklonili; eden med njimi — in še ta je bil star in zastarel — je bil sicer mnenja, da je v novem človeku globok talent, ki bi mogel bodoči glasbi zarisati nova pota. Umetnik glasbenik pa je pisal slej ko prej opere, simfonije, sonate in lahko koncertno blago. Njegovih oper ni uprizarjal nihče, nekaj njegovih sonat in simfonij je proizvajalo koncertno blago, en njegov valček je prišel v avtomat in gramofon. Vse to ga ni potlačilo.

On je vedel, da mora slednjič najti svoj pravi izraz. Z ginljivo marljivostjo je študiral in analiziral stare mojstre, primerjal glasbene šole, se zatapljal v individualnost mladih in iskal v narodu, v krčmi in na cesti. Spoznaval je stotero gorje in stotero pesem gorja. Iskal je v filozofiji in religiji, prisluškoval je propovedi na gori in hrumu ob Kalvariji. Snoval je prazvoke stvarstva in prokletja v raju in mistiko učlovečenja in tajnost rešenja. In polagoma je zorelo v njem: veliko, še nenapisano, še neobčuteno delo, neskončna sinteza, in vendar preprosto v vsebini in formi.

Tedaj je zbolel za legarjem; prenesli so ga v bolnico za kužne bolezni. Sredi blodenj in mrzličnih sanj se mu je odkril pravi, edini izraz.

Šest tednov je ležal in potem so rekli, da je zdrav.

In se je vrnil v svoj tihi dom. In je zarajal moči, zdravja in veselja. Iz bolniških blodenj je bil prinesel s seboj svoj veliki načrt. In sedel je h klavirju in je udaril s prsti. In je videl, da je pozabil v boleznih najprvotnejše elemente glasbene tehnike. Vzel je zvezek svojih še skoro otroških kompozicij in jih ni znal igrati.

Ne vem, kaj se je potem zgodilo ž njim.

Jesenska romanca.

Hrast pri hrastu — okostnjaki,
ki molčé
in molčé veliko besedo smrti
govoré.

Pod njimi v dalji na stezici
žive barve ko da sta se dve rajski ptici
prikazali in zažvrgoleli
veseli.

Menih
gleda, posluša. Tih vzdih.
Vse zeleni, rdi in cvetí —
jeseni ni.

Begunci.

Skozi štiri okna
gleda v hišo glad
in pred skrbjo
ni moči zapreti vrat.

Skozi štiri okna
sili v hišo mraz —
kje ste njive, kje goriško sonce,
ki si grelo nas?

Zima, dobra zima,
pa nas ti pokrij,
reši nas gladú in mraza
in skrbi! —

Joža Lourenčič.

Trenutek življenja.

Zapisek zasutega rudarja. — Stanko Majcen.

Izprva sem se izredno veselil, ko sem se na nov način razgledal po svetu in mi je bil ves tuj in novoten... Iz stene so zadihali obrazi mojih znancev zapovrstjo, kakor sem jih srečeval vsako jutro, ko sem stopil iz poslopja. Kavarnar z izsušenim, obritim obrazom, jutranje zdolgočasen, moga hišnika neprestano očitaajoče oči: že zopet, že zopet se je podražila slanina! mala prodajalka laškega grozdja in grških oliv, rjava od solnca in pouličnega prahu, ali v jedru sladka kakor njen sad... vsi zapovrstjo z usodnim znamenjem na čelu: Ti boš živel še deset dolgih let, tebi bo odklenkalo nenadno, čez sedem dni namreč, ko boš zaklepal duri, in še tebi in tebi se ne mudi... ti pa, mala rjava prodajalka, tebi stoji zapisano na čelu, da boš umirala počasi in brez zamude, kakor teče pesek iz ure, ti bo teklo življenje, počasi in brez zamude.

Svetá in življenja objektivna vrednost se ti razodene, če se postaviš izven njega in se razgledaš po njem. Drage volje — ali vsled katastrofe, to je žalibog vseeno. Meni na primer se je usul dohodni rov, dvoje nadstropij našega rudnika se je sesedlo, kakor se sesedajo poslopja o potresu, in moje življenje je ujetu v jamo, šest metrov dolgo, tri metre visoko in štiri metre široko. Zica še dovaja električni tok, še gore hruške po vsem podzemskem mestu. Nemara je to edino, kar mi morejo storiti ljudje: postavili so monterja v elektrarno, da mi ne premine svetloba.

Za to dobroto jih zahvaljujem; da me ne poizkusijo rešiti, jim ne zamerim. Če bi vedeli, kako dobro mi je, slonečemu na oknu izven sveta in zročemu vanj, v njegov smešni dirindaj, bi se požurili...

Toda to je skrivnost, skrivnost kakor ta, da še živim pod zemljo in da mi je živeti še nekaj trenutkov.

Kakor sem rekel: prvi dan sem se počutil kakor človek, ki je zadel loterijo, preden še v o tej sreči kdo drugi. Ljudje te pozdravljajo z vsakdanjim izrazom oči in ust, tudi ti bi jim vrnili enako, da ne stojiš nad razmerami. Nikjer se še ni zbudila zavist, še spe strasti človeške kakor v grobu, še ti je vsa sladkost življenja, v izlogah izpostavljena, nedostopna, le moč, le pravica do nje sta nemočnemu, brezpravnemu dodeljena na prečuden način, pa ju še ne izrablja. Sladek ob-

čutek človeka, ki je zadel loterijo... zares podooben tistemu, ki sem ga okusil prvi dan v tej jami.

Kar se mene tiče, moram reči, da vem toliko kakor poprej, ali v razmerju do svojih znancev sem neprimerno zrasel v izkušnji, spoznanju in globoki modrosti: Moj Bog, moj kavarnar ni preprost človek. Spominjam se, da sva se nekega poletnega jutra na njegovi terasi pogovarjala o smrti. Nadušen penzionist v prvem nadstropju je bil legal in umrl brez luči, brez znamenja... tiho, ponoči med deseto in peto uro zjutraj... Skleda z vodo, otirača, ponočna omarica — vse je bilo nedotaknjeno. Umrl je, kot da je stopil kam za pet minut.

»Kako, da je tako umrl?«

Kavarnar je slonel na steni, jutranje zdolgočasen, po obritem obrazu so mu bežale sence tistih, ki so hodili mimo. Skomizgnil je z rameni tako nedvoumno in temeljito, da sem takoj spoznal: ta mož ve vse ali nič. Nikomur ne hodi na misel, da bi v kavarnarju iskal junaštva. Ali junak je vendarle, vsaj v mojem oziru, ker mu je do življenjskih ugan in skrivnosti tako blizka in neposredna pot ali pa tako strašna daljava...

Če bi kavarnarja vprašal, ali je potemtakem vredno živeti, bi skomizgnil z rameni prav tako nedvoumno in temeljito, da bi takoj spoznal: ta mož je vse pretehtal in pretuhtal in je spoznal, da ni vredno tuhtati in tehtati. Tako da morda sploh ni tuhtal in tehtal...

Ali zdaj je odigral, komedijant. Domišljam se ga kakor vrliga igralca v burki: ensemble je bil nepriljavljen, le on, le on je znal vlogo na pamet... Na njegovem čelu stoji zdaj zapisano več, nego ve sam. Spričo tega dejstva je nekako neroden, skoro komičen. Ali ste že videli človeka, ki išče dežnik in ga drži v roki? Človeka, ki mu je paglavec narisal žabo na hrbet? Moj kavarnar je torej razorožen. Ona nedvoumna in temeljita kretanja, s katero se je otrsral tako važnih vprašanj za življenje, je prazna. Ne morem več ugibati, kaj bi pomenila, ker ne pomeni nič. Vsak utrip moje krvi pomeni več.

Smrt je... pa to bi bila trditev. Meni se hoče izraziti, kar čutim. Življenje je... pesem bi bila, a ni vsebine, pesmi primerne. Vsa ničemurnost me je minila, nag in gol stojim pred zrcalom svoje

duše in se gledam v njem. Do mozga se vidim ... to ... to sem jaz!

Usoda hišnikov je taka, da je vsa njih sreča odvisna od slanine. Odkar sem se naselil v tisto postopje, slišim vsak dan vsaj po enkrat, da se je podražila ali pocenila slanina, da je kvišku poskočil kurz (vzpel se kakor isker konj) — ali padel (kakor plane meteor izpod oblakov). To vstajanje in padanje slaninske cene, se mi je zdelo, se mora vršiti v neposredni bližini naše hiše, nemara v njej sami, v prostoru, ki mi je bil neznan. Kaj bi neki videlo oko? Hišnik vsak dan stopi iz svojega kletnega stanovanja (iz tistega prostora?) in mi z molčecim obrazom naznani, da je pravkar ...

Lani mu je umrla žena. Bila je češka kuharica. Umrla je prav takrat, ko je bil boj za slanino na trgu najbolj vroč, ker ji je bila cena nekoliko padla in je bila ugodna prilika. Hišnik ni imel časa za ženo. Sploh je tisti dan nepopisan v kroniki naše hiše. Slanina — smrt, smrt in — slanina: hišnik je visel med dvema za življenje tako pomembnima, v jedro možganov in srca se gajajočima vprašanjema, da bi se mu bila zmešala pamet, če bi se ne bil izmuznil vsaj enemu. Planil je na trg in pozno na noč prinesel cekar dragocenejšega blaga.

Žena je medtem odšla na oni svet. Hišnik je postavil cekar na stol, si otrl pot s čela in se ozrl po sobi. — Zdaj je spoznal. Zdaj so se mu odprle oči, od slanine začarane. Glej ga, mlriča! Teča ni pričakoval. Zameglile so se mu oči, dno duše se mu je predrlo, kakor iz brezdanje, brezvezdne noči so zrle njegove oči vame in mi zabičavale jadne: Slanino dosegel — in ženo zamudil! Smrt, o kolika prevara!

Ne vem, ali je ravno narobe res, nego je spoznal hišnik. V njegovo notranje življenje se je to tragično naključje zarilo tako globoko, da s svojo žalostjo ni učinkoval drugače nego resnično in prepričevalno ... Trpel je bolečino hišnikov, ki zamude smrt in imajo slanino, tako zvesto in vdano, da sem brez odlašanja verjel njegovim občutkom:

Smrt stoji za vago in tehta slanino. Jeziček na vagi trepeta, teža blaga se kosa s težo uteži, brezčutni, dobička željni mesar še brani oboje ... Zdaj bo zavrll vago, zdaj bo povedal ceno — ali zdaj mu pade krinka z obraza: koso drži v rokah in njegov obraz nima ne kože, ne mesa ... Oči so otline ...

Mojemu hišniku se je potem resnično zmračil um. Sédel je na stol pod rdeče zažrnjeno okno

kletnega stanovanja, si podvil kolena z rokami in jel pripovedovati zmedene reči.

Ubogi hišnik! Ali smrti ni dočakal. Njegov obraz stoji zdaj pred menoj in mi nima nič več povedati. Ubogo znamenje blaznosti, uboga blaznost sama ... za nič in zopet nič. Če bi ga vprašal, kako je s slanino, bi molčal. Ubilo ga je — in smrt pozivlja. Smrt je kal življenja. Otlim oblikam vlije vsebine, obledele stvari popleska s svežo barvo, svetlobo razsiple po prostoru. Ali si že slišal pesem umirajočega labuda, labudjo pesem?

Ne, meni je rvava, umazana prodajalka laškega grozdja in grških oliv ljubša. Srcu prijetnejši je njen ozki, ovalni obraz, oči pod strehami vek, temneče se ozko in globoko kakor južna noč. Če sem jo trikrat na dan vprašal, koliko mi jih dá za dve dvajsetici, ni bila v zadregi. Cena je bila ista temu krasnemu sadju, ali položaj je bil drug. Zjutraj, po kosilu, na večer — to je tako sladka izprememba, da se mi je srce topilo od sreče. Ne vem, ali bi jo mogel ljubiti brez odnosa do stvari, brez nedoumno sladkega menjavanja dneva z nočjo in noči z dnevom — izkratka, brez časa v večnem in brezčasnem prostoru. Kadar sem postal pred njo in ji zazrl v oči: kolika minljivost, kolika sladka izprememba med dvema trenutkoma! Zares, potok s svojo zeleno barvo na večer, nebo z milijoni zvezd in rimsko cesto, vse življenje, v strugo zajeto, se je nevzdržno pretakalo skozi njene oči, skozi njeno dušo. Prodajalka je živela na račun te minljivosti; vse simpatije ljudi si je pridobila le s tem.

Natanko se spominjam, da sem jo pred leti nekoč videl mlajšo. Takrat se njene veke še niso tako strmo vihale, plod še ni bila tako odločno rvava in sita božjega solnca ter prahu ulice. Njene oblike so še kipele v dopolnitev, pa oko je precej uganilo, kam vse se bo izlila še ta ali ta praznina. Ko sem jo čez dve leti videl zopet, mi je zastalo srce od srečnega presenečenja. Vzljubil sem v njej tisto, ki je bila, in zaeno tako, kakršna še bo, ne glede na dejstvo, da je nekdaj bila drugačna. Ali bolje: baš z ozirom na to, da ji ni enačice niti med ljudmi, niti med oblikami njenega lastnega razvoja, ni zdaj, ni v preteklo in ne v bodoče, noben trenutek ne, baš radi te njene lastnosti sem jo vzljubil v spreminjaste oči, v polneče se lice njeno in v njeno minljivo srce.

O smrti kajpak nisva nikdar govorila. Ni mi žal, da sem jo pozabil vprašati. Kaj bi mi odgovorila? Pač vsekdar kaj drugega; zjutraj, po kosilu in zvečer, danes in jutri kaj drugega. In če eno in isto: bilo bi vendar drugačno zjutraj, po kosilu in

Franc Tratnik: Slepci.

zvečer, danes in jutri drugačno. Meni se zdi, da sem še danes zaljubljen vanjo, čeprav mi zdaj tudi ona ne ve odgovoriti...

Njen obraz je umrl. Koža je voščena, oči steklene, na bradi ni puha življenja. Zastalo je gibanje in mrtva snov topo strmi vame.

Komaj sem se — neprosto voljno, kakor sem že rekel — umaknil iz življenja in se razgledal po njem takorekoč z objektivne točke, mi je ugasnil tudi ta obraz, zaprla se tudi ta ljuba knjiga male življenjske modrosti in zabave.

Čemu prodajaš laško grozdje, grške olive zjutraj, po kosilu in na večer, če se cena ni izpremenila, bi vprašal hišnik z molčočim obrazom. Kavarnar bi nedvoumno in temeljito skomizgnil z rameni...

Vse mi je razpadlo in razvaline, in razvaline ne govorje nič več. Zapisana stoji na njih le let-

nica, težko bralne številke starega stila... nič več... nič več...

Moja modrost pred zadnjim trenutkom je globlja. Brž, ko se mi je zgodila nesreča, sem se razgledal po novem svetu. Zdaj tiho čakam in iščem izraza...

Ni trditve, ne vprašanja, občutek, sladki vročini podoben, prešinja telo in pripravlja na razodetje. Ali je vredno živeti? Ker utegne poskočiti slanina še za dvajset vinarjev, naj še eno smrt zamudim? Zamudim vse do konca, ker je zopet padla? Ali naj se mar zaupno predam minljivosti, iščem v njej in samo v njej utehe in veselja ter mika za druge? Brez strahu, brez ljubezni, skoro ravnodušno?

... to... to sem jaz! Do mozga se gledam in ne morem izraziti poslednjega. Snamite kožo z lic, meso s kosti, dajte prosto pot svetlobi...

Okameneli kralj.

Narte Velikonja.

Kako je to prišlo, ne vem, toda sprla sva se.

»Vidiš, v deželi bledosivih, izmučenih lic gre izročilo od ust do ust, ki ga ušesa slišijo, jezik govori, a srce ne ume. — Ali spiš?«

»Ne spim!« sem mu odgovoril. Moj tovariš je bil čudovit človek; včasih je spal cel dan, brez kosila, brez večerje — zvečer, ko je že bilo pozno, ko je zaspal tudi klavir nad nama, je oživel in prvo vprašanje, ki mi ga je stavil, je bilo: »Ali spiš?«

»Ne še — toda daj mir!«

Sicer sem zelo ponižen in miren človek, toda če kdo čepi cel dan nad akti in gleda same številke dohodninskega davka, rad zvečer malo podremlje in nima časa za neumnosti; kar je moj tovariš pripovedoval, je bilo največkrat brez-miselno govorjenje, včasih ni imelo ne glave, ne repa; že par dni me je mučil s pravljicami. Dasi sem jaz vljuden in miroljuben človek, sva se vendar sprla za vse čase.

»Vprašal boš, če je v tisti deželi kralj?« je nadaljeval. — Jaz ne bom ničesar vprašal, sem si mislil.

»Ni ga. Nekoč je bil kralj Svit in o njegovem kraljestvu pripovedujejo tele reči:

Začeti bi moral s pravljico o naglju, ki je sijal ogenj milosti, o srebrnem jabolku in o deklci lilij-skih lic, glasu kot biserna voda in modrih oči. Te

so bile vlažno blesteče, kot bi iz njih izviral rosa; njene solze so ohladile vsako bolešč.

In nagelj in jabolko in deklco je imel kralja Svita prvi prijatelj, prvi podložni knez, kraljev naj-zvestejši služabnik.«

Meni so lezle oči skupaj, na uho mi je bil iz teme pojoči prijatelj glas in parkrat mi je že zamigljalo v polsnu jabolko, ki ga je zataknila bela deklca čez moje knjige, polne širokih in črnih številke.

»Daj življenje zame!«

Krepki vzklík me je vzbudil in sem posluhnil.

»Recimo, če bi bil kralj tako dejal, bi knez ne bil pomislil; dal bi bil kri in blago in zdravje smrek in modrino svojih jezer za svojega kralja, a svojih treh dragocenosti ni mogel darovati, ker njih čudežna moč je žvela samo zanj in za njegovo deželo. Kraljev dih je bil knezu ukaz, zvestoba srca potreba in cvetje v deželi čuvaj njegovega spanja.«

»Zaspiva!« sem dejal in oči so mi spet lezle skupaj; pojoči glas je kapal na moje možgane kot uspavanka. Tovariš ni odnehal; gledal je na strop, kjer se je svetil četrkotnik, obsijan od cestne svetilke. Vem, da je moral gledati tja, drugače bi tako ne pel njegov glas. Kadar se je lotil, ni nehal do konca. Sklenil sem, da zatisnem trepalnice in poskusim zaspati.

»In knez, o, tisti knez! Preden je odgovoril na sovražno in trdosrčno, na trnjevo in zločesto besedo, je pogledal nagelj, njegovo srce se je otajalo kot vosek. Če je prijel za jabolko, se je njegova roka odprla in delila dobrote, razsojevala in mirila pravde v pravičnosti, modrosti in svetosti. Pogled na deklico je ukrotil njegove jezno bliskačoče oči, da so sijale dobrohotno in prijazno, njegove misli, tako čiste kot lilje, so bile rosa srcem zvestih podanikov, njegova beseda blagoslov njihovih polj in žitnic. Isti zakoni so veljali za kneza in za podložnika; kneževini ni zašlo sonce, sreča je ni zapustila in knez ni storil nikomur nič žalega, dokler je živel.

Tako je vladal.«

Mene je pojoči glas omamljal; kar je moj tovariš govoril, je govoril čustveno, besede so postajale v mojih mislih kipi, ki govore in hodijo. In med njimi sta se pripravala davčni kontrolor in policijski komisar:

»To je knez!«

»To je kralj!«

»Preiščite!«

»Lilije njegovih žitnic!«

Hotel sem nekaj reči, pa sem udaril z roko po steni in se zdramil.

»V znak posebnega spoštovanja je sedel na kraljevi desnici, in ko mu je srce nekoč prekipelo sreče, je razodel svojemu gospodu in prijatelju, vladarju in kralju, skrivnost svoje dežele in lastnega dvora,« je nadaljeval tovariš.

»Ono noč so zvezde gorele v krvavem svitu in žarele kot plamen nad prestolnim mestom; ko so zbledele, je zbledel v smrt tudi knez. V reko je prinesel potok sedem kapelj krvi, ki se niso mešale z vodo, veter je nesel skozi gozdove tri mrtve vzdih; prvi je veljal svetu, drugi kneževini, tretji deklici na knežjem dvoru. Knez pa je bil ono noč zaprl oči, sklenil roke in jih ni odprl več.

Preko zelenih vrhov in zlatih pšeničnih polj so zazveneli rogovi ter ogrinjali mesta v črno svilo in vasi v temno žalost. Kdo bi izmeril bridkost in kdo občutil vso bolest? Srca so trepetala kot ptičke-negodnice pred nevihto.

Knez je umrl!«

Zdelo se mi je, da me je nekdo poklical, zakaj odgovoril sem sam pri sebi: »Tako!« in se sklonil v postelji. »Spal sem!« sem se potolažil in vprašal: »Kaj si dejal nazadnje?«

»Knez je umrl!«

Mižal sem in nisem ničesar videl, a prisegel bi, da si je prijatelj takrat brisal solze, glas mu je trepetal in je bil trd, kot bi nekaj skrival:

»Kralj ga je dal pokopati s častjo in žalostjo, si otrl na njegovem grobu svetlo solzo in strmel žalosten, potrj in otožen na svežem grobu, ki je zažrnil zlato krsto. Ljudstvo je bilo polno usmiljenja ob žalujočem kralju; in ko ga je odpeljal njegov najstarejši svetovalc s trudnim in počasnim korakom domov, si je ljudstvo brisalo solze sočutja in šepetalo:

»Kako ga je ljubil! Še v kožiji se ne pelje. Mili Bog, potolaži njegovo bridkost in daj, da mu ne zažrne žalost srca! Res, zelo ga je ljubil!« je govorilo ljudstvo.

Tisti čas je minister, ki je podpisal kraljevo vabilo za oni slavnostni večer in žalostno noč, zbežal čez mejo.

Kneževina je ležala v žalosti na obrazu sedem dni in noči; in ko je kralj proglasil, da si iz ljubezni in spoštovanja do umrlega najboljšega, tako globoko vdanega kneza, zvestega in predragega sobrata, milega in premudrejšega svetovalca ne upa poklicati nikogar drugega na prazni knezov prestol, je ljudstvo strmelo občudovanja in velike vdanosti. V znak posebne kraljeve milosti je moral prestol ostati nezaseden, vsled izredne naklonjenosti je kneževina prejela naziv 'kraljeva kneževina' in kralj jo je vladal sam s svojimi desnim svetovalcem.

Na knezov grob je dal postaviti spomenik iz belega kamenja in v alabaster velež zasekati z zlatimi in demantnimi črkami:

»Najboljšemu prijatelju.«

In ko je obledela prva žalost in bridkost, je sklical svoje ministre in svetovalce in vprašal, kam s prijateljevimi zakladi, da jih ne razjé čas in ne odneso hudobni ljudje.

Visoki svét je sklenil, naj kralj sam po svoji modrosti in razsodku ukrene, kar se mu zdi najbolje.

In kralj je dal vsakemu svetovalcu majhen spominek, zlato in srebro je razdelil med ubožce in le one tri najdražje stvari je spravil v svoji palači, da bi imele spodobno shrambo in bivališče. — Ali spiš?«

»Ne!« sem dejal v polsnu, boreč se s čudno postavo, ki je imela na glavi krono in v roki gorjačo. »Da, da, če dela clovek ves božji dan!« sem vzdihnil. »Pravzaprav jaz nimam časa, da bi poslušal,« sem si rekel na tihem.

»Dobro,« je menil tovariš.

»Toda nagelj ni več žarel, jabolko se ni več srebrilo, deklica je dobila očitajoč, ognjen pogled in naj so še tako trdno zaprli vrata, njen jokajoči glas je čuval grob umrlega gospoda. — Vidiš,« je

vzklíkní pritrjevaie, »nobena ključavnica je ni zdržala.

V palači pa je bilo, kot bi bila smrt dehnala v sobe in dvorane, v kraljestvu je bilo tesno, kot bi vela zima nad njim in bilo ledeno sonce na nebu. Vsak, kdor je bil rojen, kdor je živel in umiral, je čutil sivo skrb in temno grozo nad seboj. Če je duhovnik blagoslavljal, je bil njegov glas trd, pogubljaoč, in v vsaki besedi, ki si jo je kdo upal le šepetaje dahnniti sosedu, je zvenel jokajoči glas deklice-žalujke.

Nagelj in jabolko in grob je oskrboval služabnik, ki je bil nem od rojstva; njegove oči so se zjutraj blestele kot rosa, zvečer plamtele kot ogenj, kot bi se v njih kresala živa beseda. Kralj pa je trdil, da vidi na grobu samo osat in mrtvaško glavo in belo, koščeno roko. Po tretjem obisku je njegovo lice postalo čemerno in oči so mu bile udrté.

„Velika je žalost našega kralja,“ so si šepetali ljudje. In služabniki so si pripovedovali, da mu je prevelika bolest ukrala spanec, in noč za nočjo se je risala njegova častitljiva, sloka postava na zavesah ob oknu, gor in dol, gor in dol.

Deklica-sirotica pa je plakala na grobu, plakala in si izplakala oči. Ko je padla njena zadnja solza iz ugaslih oči na mrzli grobni kamen, je švignil iz marmorja majhen plamenček, droben jeziček, in se ujedel v alabaster pod napisom. In rahlo je pisal rdeče, skrivnostne črke. Roka slepe deklice je brisala in gasila, dokler ni nekega jutra stala mrzla, okamenela na grobu; njen beli alabastrov prst je pisal za plamenčkom krvave črke.

Nemí služabnik, grobni čuvaj, je pohitel h kralju, je padel predenj in je kríknil:

„Veličanstvo, piše, piše...“

Toda, saj ne poslušáš!« je užaljeno dejal tovariš. Vstal je, prišel k meni in me prijel za roko. »Poslušaj! — Ali te nič ne zanima?«

»Seveda me zanima!« sem odvrnil, bolj iz usmiljenja do njega, ker ni mogel spati. Ni namreč lahko zanimati se za pravljico, zlasti zvečer, kadar je človek truden od dnevnega dela.

»Kralj pa je prebledel kot stena,« je nadaljeval tovariš, »in je zamahnil s tresočo roko po zraku:

„Kdo piše?“

„Piše... piše...“

„In kako, da govoriš ti, ki si od rojstva nem?“ je vprašal kralj, ko se je docela zavedel.

„Prišlo je nadme in govorim...“

„Kdo piše?“

„Ogenj in prst okameneli...“

Kralj se je plašno vzravnal; kot kostenjak je bilo njegovo telo, kot oblak mu je legla temá na čelo.

„Kaj piše?“

„Na grobu piše — in so črke krvave...“

Služabnik je prijel kralja za roko in sta šla na grob mrtvega kneza in do okamenele deklice; plamenček je pisal pod zlati napis ognjeno besedo, kot bi žarela majhna nabodena srčeca.

Kralj je razprl oči in strmél v plamen; čez dolgo se je okrenil, kakor bi se hotel malomarno nasmejati. Velel je nememu služabniku, ki je bil izpregovoril, rekoč:

„Beril!... Če znaš!“

In služabnik, grobni čuvaj, se je priklonil in je odgovoril:

„Znam, kralj visoki!“

Kralj je dejal: „Beril!...“

V služabnikovem srcu se je zganila smrtna slutnja; v kraljevih očeh se je ukresal jezen blesk in roka je trdo prijela za meč.

„Kralj, kralj...“ je jecljal služabnik, grobni čuvaj.

„Ali znaš molčati?“

Služabnik je pokleknil pred kralja in upognil tilnik, ki so mu ga zastirali dolgi, sivi lasje.

„Vzemi življenje! Kar se je razodelo, bom govoril; in če bi molčal, bi moji lasje, ki so čez noč osiveli, pričali zoper moj molk. Izkaži milost, kralj, in vzemi življenje!“

„Ali razumeš, kar stoji?“ je pokazal kralj na kamen in napis.

„Razumem!“ je dejal služabnik. „Razumem... Stoji...“

Kralj je dvignil prst in velel:

„Molči in ne pripoveduj nikomur!“

„Moji sivi lasje..., moji sivi lasje, o kralj...“ je zastokal služabnik, grobni čuvaj.

Iz kamna pa je švignil velik plamen; kralj si je zakril obraz s plaščem in je zamišljen, mrk odšel z groba. Ljudstvo je sočutno in plaho stalo v gručah na cesti in si šepetalo:

„Z groba gre; kako ga je ljubil, kako je ljubil svojega kneza. Njegova žalost je brez nehanja.“

V sredo med gnečo pa je planil osiveli stražnik; s prstom je kazal za kraljem in je vpil z močnim glasom:

„Morilec..., morilec...“

Ljudstvo pa se je ujezilo in je prijelo klevetnika in ga pobilo na tla:

„Bolje, da te ni mati rodila, gorje tisti, ki te je spočela! Da niso sivi lasje brzdale brezbožne besede!“

In so ga obsodili na smrt in obsodbo izvršili. Ponoči pa je kralj vele skrivaj spomenik zakopati in na grob zasaditi drevo. Sklicaj je učenjake svojega kraljestva in jim zapovedal, da so uničili vse knjige, v katerih je stala beseda, ki jo je vpil za njim ponoreli čuvaj.

Ljudstvo je bilo vzradoščeno in je priredilo slavnosti; toda vsaka slovesnost se je zdela mrtvaški sprevid. Mračnost in žalovanje zamišljenega vladarja je ležala kot mōra nad deželo.

Kar so učenjaki izbrisali in uničili, ni smel nihče izreči. Čim više je rastle drevo, tem bolj so ljudje pozabljali ono težko besedo. Umrl je rod za rodom; kralj se je staral, a ni mogel umreti. Podložniki so se bali njegove bližine; drevo pa je rastle in cvetelo, cvetelo skozi dva rodova. V sivih dneh tretjega rodu je jeseni planil starec, ki je bil slep in so ga postavili, da čuje na grobu, na noge in je s prepadenim obrazom zastrmel v veje:

»Srca, tri krvava srca...«

Tu je moj tovariš obmolknil. Posluhnil je, če bdim. Z enim ušesom sem poslušal njegov glas, drugo je poslušalo sanjam podobno melodijo, ki je brnela v njem; v mislih sem stal sredi razsvetljenega parka in dekleta so se vrtela okoli dreves, kakor bi plesala. Ko je tovariš prenehal, sem se stresel in vprašal:

»In kako si?... Kaj?«

»Ali si sanjal?«

»Ah, da, le nadaljuj! O srcu...«

»Toda če že sanjaš... Ali naj neham?«

»Nehati?... Ne, ne... me res zanima...«

Ali sem hotel reči, da me ne zanima? In spal sem kljub temu lahko, vsaj napol.

Odprl sem oči in zastrmel v okno. Zunaj je svetil mesec; moj tovariš je slonel na oknu in držal roke z razprtimi prsti na šipi. Okoli prstov se je srebril lunin svit in na steni je slonela senca njegove glave, kakor med dvema listoma črne palme.

»Ali ne ležiš?« sem ga začudeno vprašal.

»Kako naj človek spi... Ali naj nadaljujem?«

»Le!« sem dejal in se obrnil v steno.

»Med višnjevimi listi so brnela tri žareča srca; prvo je bilo veliko, srce moža-kneza, drugo je bilo drobno, še na veji plaho srce deklice, tretje srce starca, zgubano, polno bridkosti in spoznanj. In tožeča pesem, ki je zagnetila že v slepih očeh ogenj razodetja, je plakala skozi vejevje:

»Kje je kralj?«

»O nagelj in biserno jabolko moje...«

»In svet, ali se bojiš solca in luči?...«

Slepec je poln groze planil kralju pred prestol in zaprosil:

»Odpusti me, kralj, preveč je tvoje milosti...«

Kralj je osupnil.

»Kaj meniš?«

»Pesem... srca in pesem...«

»Kje?...« se je stresel kralj.

»Na vrtu, na drevesu... in srca pojo...«

Kralj je blebel in ustnice so mu drgetale kot rahla modrina morja.

»In ti si videl?«

»Videl, in žalost je v žalostnem srcu...«

In kralj je šel in je videl in umoril slepca, ki je bil v grozi izpregledal, a isti hip je zabrnelo kot utrغانa struna četrto srce na veji in plakalo, da so se otroci plaho stiskali pod odejo, in matere so strmele s široko odprtimi očmi.

»Kralj in knez... Kralj in knez...«

Kdor je šel skozi vrt mimo drevesa, se ni vrnil — na veji pa je trepetalo novo srce. In vrtu so rekli: Vrt smrti.

Odsihdob se kralj ni več pokazal med podaniki; sam je hodil noč za nočjo po sobi in si tiščal ušesa. In služabniki so se čudili, ker niso ničesar razumeli.

Kdor je šel skozi vrt, je moral umreti; na ljudsko prošnjo je kralj sklenil, da se vsi ljudje presele iz Mrtvega mesta. Mesto so izpraznili in klicarji so oznanjevali kraljevo ljubezen, kajti celo mesto naj bi bilo spomenik mrtvem kralju in kraljevi bridkosti.

In ljudstvo se je solzilo ob kraljevi neutolažljivi bolesti. Vsako živo bitje je šlo iz mesta, vsako, le neke so ostali trije nedolžni otroci, ki so komaj shodili, troje velikih oči, ki jih še ni bila zastrupila nobena črka in nobena beseda.

Kralj ni mogel strpeti; vsak dan je romal na grob mrtvega kneza. Vračal se je s suhim bleskom v očeh, s temno, težko misljo na obrazu in udrtimi lici. — Čudno,« je pripomnil tovariš, »kakšna noč je nočoj. Pojdiva, nočoj pojdiva in videla ga bova. Ali greš?«

»Koga?« sem se vznevoljen obrnil. »Pusti me, zunaj je mraz. Daj, pripoveduj!...« Nisem se hotel obrniti, a vedel sem in čutil, da je prijel za kljuko; nato je dejal z žalostnim glasom:

»Nočoj bi ga videla!«

Molčal sem in čakal, da se umiri. Stal je pri moji postelji; njegov pogled je v temi pekel, kamor je uprl oči. Toda meni so se misli že prelivale v omotično brnenje in šepetanje, njegov glas je bil samo zvok, ki se je z mojimi predstavami prelival v sanje.

Čutil sem, ne videl, kako stoji tik nad menoj in kaže s prstom v okno; čutil sem, kako je vsa

soba polna svilnate mesečine, a oči se niso hotele odpreti.

»Toda nekoč,« je povzel besedo, »nekoč je naletel v Mrtvem mestu na dečka, ki je risal v pesek srce za srcem, drugo dete je nizalo okoli vsakega vrsto pestrih kamenčkov v besedo, ki je človeški rod ni več poznal, tretji zaostali otrok je slovkoval za njim z modrosti polnimi očmi:

„Morilec!“

Tovarišev glas me je zabezel v srce. Zavil sem se tesneje, a se nisem mogel nič ganiti, nič braniti.

»Kaj delate?“ je vprašal kralj.

„Poglej!“ je dejal prvi deček.

„Čemu?“

„Sadim; ker ni rož, sadim živo besedo,“ je dejal drugi.

„Govorim; ker ni ust, pišem besedo,“ je dejal tretji otrok. „Nekdo mora.“

Kralj se je zgrozil. „Nekdo mora...“ je dejal v svojem srcu; vrnil se je domov in mislil noč in dan.

Tisti čas so srca tako mehko, čudovito topla plavala in brnela.

Ko je rosa tretjikrat napolnila cvetove na podolju, ko si je solnce tretjč umilo obraz, je kralj velel sklicati svoja ljudstva in svoje vojnike; pregledal jih je in vzklíknil, kot bi očital:

„Kdo ne pozna resnice?“

Množica se je zgrudila na kolena:

„Prizanesi, gospod, prizanesi našim pogrškom, ker ti sam si brez madeža. Tvoje žezlo je ko solnce, tvoj plašč ko orel v vetru, tvoje oko ko milost večerne zarje; bodi usmiljen!“

Kralj je stegnil roko in zaklical: „Kje je knez?“

Množica je ležala na obrazu in čutila strašno grozo nad seboj: „Mrtev... mrtev je.“

Zamoljlo je valovilo preko množice.

„Zakaj je mrtev?“

Ljudstvo se je plaho stisnilo, kakor bi vanj butal vihar, in je trepetalo; tako osoren in težak je bil kraljev glas.

In ko se je trepet pomiril, je kralj dvignil roko: „Ker sem jaz hotel!“

In zastrli so si oči in kakor bi se zamajal smrekov gozd je donelo v zboru v odgovor. — Ali poslušáš? Ali si ga predstavljš? Glej; kralj sredi stotisočih glav z dvignjeno roko in na vsakem obrazu trpljenje; tako!“

Čutil sem, da je dvignil roko v mesečino, toda moje trepalnice so bile težke in njegove besede sem slišal samo napol. Vem, da sem nekaj zamrmral.

»Glej; in ljudstvo se je zganilo in odgovorilo v zboru: „Kralj, pregloboko ti je segla v srce žalost in bolešt, tvoj prijatelj je bil. Mučenik si srčne bridkosti.“

„Ne, jaz sem kriv!“ je ponovil kralj.

Ljudstvo je šepetalo med seboj:

„Kako, kako neizmerno ga je ljubil, da ga je tako prevzela bridkost.“

Ko je kralj to slišal, se je stresel; naenkrat je vse vedel. Zapustile so ga moči in omahnil je na tla. Pokopali so ga, a njegov grob se je odprl in na njem je vzrastla iz zemlje kamenita postava, ki kaže s prstom v nebo.

Zdaj plava nad njim orel v višavah in ljudstvo hodi kakor na božjo pot na njegov grob; kdor gre mimo, šepeta: „Kako, kako je ljubil svoje ga prijatelja!...“ In oči mu postanejo globoke in modre, kakor bi ne mogel jokati, kakor bi se mu bila odkrila resnica, ki ji še ni besede.«

»Tudi jaz bi šel na kraljev grob!« sem dejal zaspano in se še tesneje ogrnil.

Takrat sem slišal, kako je tovariš stopil k svoji postelji in bridko vzklíknil:

»Tudi ti bi šel? — In zakaj, zakaj sem pri-povedoval, ko vendar spiš; saj spiš! Zakaj spiš?!«

Še v sanjah sem slišal glasno ihtenje; moj prijatelj je bil čuden človek. »Tudi on bi šel!« sem slišal, da je vzklíknil, in sem potem trdno zaspal.

Drugo jutro se je prijatelj preselil od mene.

»Vseeno,« sem mu dejal in sem se odpravil v urad, »saj je vseeno, s kom stanuješ, samo da dobro živiš.« In sem pohitel v urad; trda zima je in tam je zakurjeno.

Na četrty galeriji.

France Bevk.

Dvorno gledališče se je polnilo. Kar ima prestono mesto najlepšega, od zlate mladosti do snežne starosti, je dalo v to dvorano. Tu se naslanja na rdeči žamet udobnih sedežev, sklanja se, gledaje skozi kukala in se smeje, ne morda komu, ki se priklanja, ampak kar tako, zagonetno, samo od sebe. Vzrok je morda v poslopju samem, v zraku, za zagrinjalom in za kulisami — saj je vseeno, kje; v tisti privlačni sili, ki jih je nanesla skupaj.

Sedel sem na četrty galeriji in bilo mi je, ko da sedim v cesarjevi loži. Tik pod menoj je sedela mlada deklica, nemirna kakor trak v vetru. Njena zlata glavica je bila ko roža. Nisem še primerjal ženske glave z rožo: ta glavica je bila resnično ko roža. Z živimi gibi telesa je hotela povedati nekaj ravnotako zagonetnega, kakor je bil zagoneten smeh ljudi v dvorani. Dvoje kit ji je viselo po hrbtu; enkrat sem se jih skoraj dotaknil s kolenom, in sem se prestrašil.

Na moji levici je sedela stara gospa; njeni sivi lasje so bili ko črešnjevo cvetje. Držala se je ponosno in gledala s polzaprtimi očmi. Na uvelih ustnahr je visel nasmeh, drugin enak. Morda hodi že pol stoletja sem, na isto mesto, ki ga ne more zapustiti. Morda je hodila že njena mati na isto mesto...

Deklica na moji desnici je bila čudovita. Izmuznila se je bogvekje skozi vrata ene izmed visokih, enoličnih delavskih hiš, prehodila vrsto okrajev in stopila v to dvorano. Videl sem, kako jo je pripeljal sluga v rjavi livreji in ji pokazal s prstom sedež, ki ga je zasedla s sramežljivostjo in nasmehom, polnim zadrege, nič podobnim nasmehu drugih. Po tenkih udih, zagrnjenih v temno krilce in rdečkasto bluzo, bi bil sodil, da ima trinajst let, po obrazu bi mislil, da jih ima trideset; imela jih je šestnajst. Drobne roke je stisnila med kolena, nategnila vrat in se zagledala. Njene oči so bile kot oči ujetega, zmuzlega ptiča in po vsem, še po njenem polsvilenem, ob robu razcefranem šalu, je bilo soditi, da je prvič tu. Iz torbice je vzela kukalce, ki je bilo pokvarjeno; stekla je morala premikati z roko. Uprla ga je v zagrinjalo in ga takoj zopet odložila. Ni bila pozabila deti v lase svetle zaponke: cela niz steklenih bisericvkov je bila v njej. Parfumirala se je bila celo. (Ta vonj me je živo spominjal na domovino, na najrevnejše dni mojega

življenja.) Tudi bonbone je imela s seboj; dišali so po citronah.

Gledališče se je napolnilo. Glave so se strnile v eno, nasmeh v eno. Iz dvorane se je dvignila pesem; bila je v vsej svoji žalosti smeh za te ljudi, ki so v hipu umolkneli. Molčali so, a smeh ni izginil z njih obrazov, bolj in bolj se je polnil prostor z njim. Ko so ugasnile luči in so padle prve besede v polukrožen mrak med gledalce, se je še vedno vzdolžil smeh iz teme. Še tragedija jim je himna, vzdih jim je vrisk!

Deklica na moji strani se me je dotaknila s kocolcem; zdrznila sva se in se spogledala. Kot okamenela je bila do tistega hipa. Sklenila je bila roke pred obrazom in zrla brez diha s široko razprtimi očmi. Na odru se je dvigala čudovita postava ženske, zagrnjena do tal v belo tančico, z zlatimi lasmi in rožnato poltjo. Njen glas je klical kot bron.

»Ali je lepo?« sem se tiho nagnil k sosedi. Zakaj njene oči se niso hotele obrniti od mene, kot bi čakale, da jo povprašam po čem.

»Lepo,« je dejala tako tiho, da sem jo komaj slišal. »Pri nas doma ni tako lepo,« je pristavila, ne vem zakaj, čudno odkritosrčno, in je nagnila glavo, kakor bi bila sama kriva, da pri njih ni tako lepo.

»Kako ti je ime?« sem jo vprašal.

»Rozi.«

»Rozi, kadar si prihraniš goldinar, prideš zopet. Ne boš parfumirana in kukalce boš pustila doma, manj plaha boš ko danes... Celoz z nasmehom prideš. S svojimi otroškimi udi boš govorila govor, ki ga nihče ne bo razumel. Petdeset let boš hodila sem, siva boš in ponosna... Vse vem. Moje srce je polno tega!...«

»Sst — sst — sst!«

Umolknil sem. Čisto do nje sem se bil nagnil in postajal vedno bolj glasan. Pogledala je plaho in dvignila roke, kot bi se me hotela braniti. Sklonil sem glavo in se zazrl na oder.

Tisti trenutek se mi je vse odkrilo. Kot bi bila nevidna roka dvignila zagrinjalo izpred mojih oči. Še v potezah baročnih okrasov se je izražalo tisto nedopovedljivo spoznanje. Ne zlato in ne žamet, ki je prijetno božal mehko polt belih rok, tudi svila in gorka luč ni bilo tisto. Glava nekaj drugega! Vse nekaj drugega! Rožnata vasa pred menoj je str-

mela v pozorišče in se ni zganila. Smeh je ležal sredi prostora ko morje in raste ob kriku tragedije. Ponos na obrazu starke na moji levi je bil kakor v kamen vklesan.

Kakšno bogastvo je ena sama drama! Ena sama tragedija, ta hiša, ena sama beseda, ki pade s pozorišča, ena sama kretinja umetnika! Kaj je vzbudilo temu ljudstvu ponos in smeh, ta smeh bogatina? Kako so sméli ti obrazi, kako ponosni! Kakšna silna moč je v teh ljudeh! Da, to je narodova moč, sila plemena, ki se ne dá premagati ne z vojno, ne z denarjem, ki je večna in bo rezala tisočletja. Eden je bil, ki jo je ustvaril, morda dvojica... trojica... ki so spoznali, da število ne more biti ne tragika, ne moč, ampak tvar za duha in delo. Narod je dobil smeh na ustnice, on je večel!

Kako otožno in plaho, očitajoče je zvenel Rozin glas: »Pri nas doma ni tako lepo!«

Zdaj so počivale njene roke na kolenih, suhi prsti, debeli v členkih, so bili za spoznanje skrčeni, žile na vratu napete, oči razprte...

Zganil sem se in spustil glavo globoko na prsi. Kako naj pojnim vse to? Ponos ljudi okrog mene, smeh ko morje, ki je večno. Roža pred menoj se ziblje, njeni nihljaji mi razodevajo nekaj, kar komaj slutim. Razumem komaj deklico, ki sedi na četrti galeriji morda z istimi čustvi ko jaz in se ne zgane v svojem zamaknjenju.

V mojem žepu je zašumel papir, ki me je s trdim, gospodovalnim glasom klical v domovino. Čustvo ubožnosti je potrkalo na mojo dušo. V omotici bi te bil skoraj zatajil, ti moj, ki te ne imenujem. Kako opojno močni so bili valovi okrog mene! Kako lepo je imeti smeh in ponos!

Glej enega izmed teh, kako boči prsi, kako mirno gleda v svet! Ko umrje glavni junak, reče: Pravico imam do življenja! V tej smrti glavnega junaka je moja pravica, v vsem, v besedah, v umetniku, ki jih je govoril, v prostoru, v katerem so bile govorjene. Kako je to nerazumljivo! Ne, jasno je!

Nekaj čudovitega je palo na moje oči. Zdelo se mi je, da se je scena izpremenila. S pozorišča so prihajale besede v jeziku, ki mi je tako znan, besede, ki so zdavnaj zapisane in pozabljene, omalovaževane, in besede, ki so spočete v srcu in še niso našle poti na dan. Okrog mene šumi ljudstvo s komaj spočetim smehom in čisto mladim ponosom. Roža pred menoj je lepša, deklica na moji desni je še bolj zamišljena; bogve od kje z dežele se je pripeljala. Ni parfuma, ne svile. S par groši je stopil v tisti prostor. Lačen je in mrzi ga, noge ga boljijo od stoje. Zdaj žvižga, ko je stopil na cesto. Vsi so ta večer spoznali, da so močni in da jih radi tistega prostora, kretenj in gorečih besed ne more in ne sme prezreti nihče. Kakšna moč! Ne moč enega človeka, ampak moč enega plemena.

»Pri nas doma ni tako lepo!«

O ti uboga Rozi, hči predmestja, kako si bogata! Kadar si prihraniš goldinar, prideš zopet. Ne morem, da bi se ne nagnil do tebe in ne občudoval tvojega plahega obraza, ki se že svetli od ponosa, saj je vse to tudi tvoje, Rozi! Jaz sem se samo prikradel, da spoznam vse, od samega velikega hrepenenja in ljubezni sem se prikradel. Dati bi hotel mojemu narodu moči, smeha in ponosa, ko nima ničesar ali zapravlja, kar ima. Moj narod je bolj ubog kot ti, Rozi, ko nima prostora, kjer bi se le za trenutek odpočilo njegovo srce.

Pogledala me je. Njene oči so bile pijane veselja. Njen pogled je bil pomilovalen. Papir v mojem žepu je zašumel in me klical v tistem trenutku, ko je padel glavni junak, ko ni nihče dihal v ogromnem nemem smehu moči, ki je plala ob stenah od reliefnega stropa. Junak se je dvignil še enkrat in se oprl na roko:

»Solnce... solnce pride! Noč je dolga...«

Adijo, Rozi! Jaz se odpeljem še nocoj. Pridem pa zopet na četrto galerijo; takrat me tvoje oči ne bodo spoznale več. Ali bom, meniš, jecljal še vedno: Pri nas doma ni tako lepo! — Adijo, Rozi!

Med Jevreji.

Zgodba z rusko-rumunske meje. — Dr. Ivan Knific.

Opolnoči smo zapustili ogromni kolodvor črnomorske Odese. Naveličal sem se neizmernih planjav, naveličal brezkončne vožnje; zaželel sem se počitka, zahrepenel po domovini. Zleknil sem se po mehkem ležišču in zaspal v prijetni zavesti: »Še danes bom onstran meje.« Prebudil sem se v Kišinevu, glavnem mestu Besarabije. Ker so vlaku dovolili daljšo »ostanovko«, sem stopil v kolodvorsko čajnico, da si za slovo še enkrat privoščim ruskega čaja.

Odslej me je zanimala okolica. Proga se vije po dolini majhne reke. Z vlaka se prav lepo vidi na Kišinev (izg. Kišinjóf), ki se širi na pobočju dolgega hriba. Kako razsežno je mesto! Hiš kar ni hotelo biti konec. V predmestjih stoje sicer majhne, s slamo in deskami krite kočice, više v bregu pa so blestela čedna poslopja, med njimi več zvonikov in pravoslavnih cerkvá z zelenimi kupolami. Še lepše je mesto v jutranjem solncu odsevalo iz daljave.

Pokrajina je valovita. Grič se vrsti za gričem, dolg, nizek, neobrasel; le v daljavi ugledamo tuintam gozdiček listnatega drevja. Pokrajina je podobna velikemu travniku. V dolinah je nekaj polja. Pridelujejo mnogo pšenice, še več pa koruze. Na prisolčnih brdih uspeva tudi vinska trta; večji vinogradi pa se nahajajo v južni Besarabiji. Od časa do časa se prikaže skupina hiš. Poslopja so čedna; večinoma so barvana svetlomodro, ob oknih in vratih pa so belo progasta. Sadnega drevja ni veliko.

V tem delu Besarabije stanujejo Rumuni, ki tvorijo 50 odstotkov Besarabskega prebivalstva; sami pravijo, da govoré »moldavanski«. Mnogo je v deželi Ukrajincev in — Židov, manj pa Nemcev, Bolgarov, Grkov, Tatarov in Ciganov.

Na kišinevski postaji sem si kupil nemški časopis. Ko sem ga čital, sem se čudil — židovskim novicam in oglasom; nekatere so tiskali celo hebrejski. Spomnil sem se, da v Kišinevu prevaja — 47 odstotkov Židov. V nasprotnem kupejnem kotu je izstopivši sopotnik popustil časopis v hebrejskem jeziku. Izluščil sem naslov: Der Fraind. List so tiskali sicer s hebrejskimi črkami, napisali pa so ga v — nemščini, v židovskem narečju, ki se precej razlikuje od pismenega jezika. Ko bi tudi gladko bral hebrejščino, bi teksta ne razumel. Vrhutega Židje ne pišejo samoglasnikov, ki jih mora bravec

sam vtikati med soglasnike. Občudoval sem včasih zanemaranega Žida, ki ni hodil v nikake višje šole, da je tak časopis prebral s neverjetno hitrostjo.

Vsled dolgega časa sem pričel računati, koliko sem prevozil po ruskih železnicah. Račun mi je izkazal 9900 km. Žal mi je bilo, da se nisem vozil še 100 km; bahal bi se: »Križem Rusije sem prepotoval samo po suhem 10.000 km!« Nesrečna želja se mi je takoj izpolnila.

Kupeji so se praznili. Krog enajstih smo dospeli na mejno postajo Ungéni. Ruski vlaki ne vozijo čez mejo; ruske proge so namreč širše kot rumunske. Potniki se morajo potruditi na drugo stran kolodvora in vstopiti v rumunske vozove.

Oddam orožniku potni list, da ga nese v pisarno. Opravili so naglo. Priletel sem, načelnik kolodvorske policije, razdeli paspórté, meni pa reče: »Kje imate ‚visum‘ za inozemstvo?« Pokažem mu dovoljenje za vstop v Rusijo; mislil sem namreč — bil sem res zelo preprost —, da isti visum zadostuje za vstop in za odhod iz carstva. »Kje ste zadnjič prenočili?« me vpraša starina. — »V Odesi.« — »Zakaj niste stopili na policijo po dovoljenje, da smete v inozemstvo?« — »Ne poznam vaših postav.« — »Mi je prav žal. Brez policijskega visuma ne morete čez mejo.«

Upal sem, da opraviš s prošnjo in lepo besedo. Obljubim, da se ne vrnem več, naj me torej brez skrbi spusti čez mejo. »Ne magú! (Ne morem!)« se je glasil kratki, toda odločni odgovor; »pojdite v Kišinev!« — »Je predleč.« — »Predaleč? Kišinev je vendar blizu.« — Sodil sem po domačih razmerah, uradnik po ruskih: od Ungenov do Kišineva je tako daleč kot iz Ljubljane v Trst; taka razdalja je na Ruskem — malenkostna. Še je pripomnil dobrodušni starin: »Tudi v Ungenih je orožniška stražnica; zdi se mi pa, da pristava (komi-sarja) ni doma.«

Kraj zidu je stal kmetiški opravljen »Jevréj«, ki je bil že vajan takih prizorov. Stopi k meni: »Želite, da Vas spremim k orožnikom?« V sili se človek oprime najslabše bilke. Spravim prtljago v čakalnico in stopim z Židom do stražnice. Pisarji so sedeli v pisarni in pregledovali papirje. Spremljevalec razloži mojo zadevo. »Pristava ni doma; on hrani uradni pečat; visum brez pečata in pristavovega podpisa pa ne velja.« — »Kdaj se vrne pristav?« — »Jutri ali pojutrišnjem.«

Ko sva stala na cesti, mi svetuje Žid: »Ostanite pri meni! V Kišinevu danes itak nič ne opravite, ker pridete prepozno. Jutri se pristav vrne in Vam napiše visum. Če potujete v Kišinev, imate dvojne stroške na železnici, prenočiti morate v hotelu in v velikem mestu je življenje drago. V Ungenih si odpočijete ter ogledate kraj in okolico.«

Pregovoril me je. Prtljago sva prenesla na Židov dom. Na vrtičku, koder je rastlo nekaj zelenjave in solčnih rož, je stala koliba iz ilovice. Obsegala je dve sobi, napolnjeni s kunjami in podobno navlako. Žid pa je hvalil: »Melji boste krasno sobo in posteljo bolj mehko kot v hotelu.« Prikazala se je debelušna ženska, napihnjena obraza, kljukastega nosu, sokoljih oči, zmršenih las, umazana in deloma raztrgana; dišala je po česnju in čebuli. »Gospa Finkelstein, moja soproga,« jo je predstavil Jevrej. Otrok ni bilo doma, podili so se po ulicah; le majhen deček, neizrečeno umazan, je kukal izza materinega krila.

Ungeni so »mjestčeko« (mestece); menil sem torej, da je v kraju več krčem, čeprav židovskih. Prosil sem Finkelsteina, naj mi pokaže dobro gostilno. Žid se je umikal in pravil, da v Ungenih ni nobene gostilne; če želim obedovati, naj stopim na kolodvor. Zagotavljal sem Žida, da sem se navelel kolodvorskih restavracij, kjer ponujajo večni »boršč« (juho z mesom) ali pa »kottlét narúbljennij« (nasekljan zrezek), da sem vajen tudi preproste hrane. Vdal se je: »Povedem Vas k prijatelju, kjer boste imenitno obedovali. Vedite pa, da bo kosilo dražje kot na kolodvoru.«

Ko sva vstopila pri Abrahamoviču, sta si prijatelja segla v roke in se nekaj pomenila, česar nisem razumel. V stranski sobici so takoj pripravili kosilo. Z domačim Jevrejem in zmršenimi Rebekami smo sedli k mizi, Finkelstein pa nas je gledal od vrat. Odrezali so mi kosček kruha in mi ponudili v nekakem naprstniku črne jedi. Ko sem se obotavljal, mi je gospodinja vzela kruh in ga lastnoročno namazala s — kaviarjem. »Ne poznate kaviarja?« so se mi čudili. »Pri nas ga použijemo silno veliko. Rusi mu pravijo »ikrá«. Je izvrstna slaščica.« Snedeži slavé kaviar. Meni se je zdela jed zoprna; najbrž me je dražila čebula, ki so jo prigrizovali sosedje. Prinesli so lonec kurje juhe. Bila je prav okusna; žal, da so mi je dali prav malo. Mojzesovci ne uživajo svinjine, pač pa mnogo kuretine, rac in gosi. Židu najpripljubljenjša pečenka je gos, ki se cedi maščobe. Razrezali so kuro; meni so dali bedro in kot prigrizek paradižnik. Tudi pijače je prinesel gospodar, posodico vina; natočili so mi kozarček. Ko so se pričeli razhajati, sem

vprašal po računu. »En rubelj,« se je oglasila gospodinja, zavedajoč se, da dobre jedi ni mogoče preplačati. Ponudil sem bankovec za tri rublje; izkazalo se je, da ga nihče ne more izmenjati. Prosil sem gospoda Finkelsteina, naj mi ga razdrobi v kaki trgovini.

Domači gospodar me je peljal v »salon«, snažno sobo, ki jo je bil — po lastni sodbi — krasno opremil. Meni se je zdelo, da je vsa oprava zastarela, okraski pa ponarejeni iz malovredne kovine. Stenska ura je počivala; revici se je utrčala struna, da je utež slonela na vzočju. Naslanjač je pokrivalo preperelo blago. Miza kraj nježa je šepala na treh nogah, četrta je bila pohabljena. Ko me gospodar posadi na divan, me začne izpraševati: če sva s Finkelsteinom že stara znanca; zakaj sem se nastanil pri takem umazancu; preselim naj se k njemu; no mi odstopi najlepšo sobo, in to po najnižji ceni. — Dolgo časa se ni vrnil Finkelstein. Pravil je, da je vprašal v desetih prodajalnah, da pa nikjer ni mogel izmenjati bankovca za tri rublje. Gospodar je segel v žep in mi naštel kopejk za dva rublja; prej pa ni imel nikaškega drobja.

Ko sva zopet stala na ulici, sem opozoril Žida na »prijatelja«, ki mu je hotel iztrgati malenkostni zaslužek. On pa mi je tožil, da njegovi rojaki v Ungenih niso »dostojni«; konkurenca je tolika, da uspevajo le bogatini, revežem pa se zelo slabo godi. Zato se hoče izseliti. Le kupca ne more dobiti za hišo; 500 rubljev so mu že ponujali, on da zahteva 800. Meni pa se je zdelo, da vsa Židova podrtija ni vredna 300 rubljev.

Ogledal sem si Ungene. Kraj se sicer nazivlje »mesto«, umazan pa je bolj kot najslabša vas. Koncem avgusta, ob poletni vročini, je bilo ponekod blata, da sem se ga komaj izognil, drugod pa prahu na debelo. Mesta nihče ne pometaja; veter raznaša prah, slamo, papir in drugo drobnjavo. Hiše so lesene ali pa ilovnate, krite z deskami, slamo ali pločevino. Krog glavnih ulic so same prodajalne, bolj podobne stojnicam kot pa kmečkim branjarjam. Na vratih stoje Židje v kaftanih, z zavitimi »pajesi« ob ušesih. Starejši ljudje so si postavili pred hišo stolčke, na katerih čepo ves božji dan, ne da bi se dotaknili kakega dela. Ko sem hodil po mestu, je zijalo vame staro in mlado. Odrasli so motrili mojo obleko; semintja je kdo prijel za moj suknič in pretipal blago, da je spoznal njegovo kakovost. Otroci pa so tekali pred menoj in za menoj.

Krog poldneva je stalo na trgu mnogo ljudi; bil je ravno sestanji dan; ljudi je prišlo iz okolice, da

je ponekod nastala kar gneča. Kmetje so govorili rumunski, Zidje pa med seboj nemški; nihče bi ne slutil, da smo še v Rusiji, ko bi se sredi mesta ne dvigala čedna — pravoslavna cerkev s pozlačeno kupolo. Stoji sredi vrta, ki je daleč zavarovan z železno ograjo. Cerkev ni prostorna, pa je še nova in svetlobela. Vprašal sem Žida, če je tod ruska župnija. Pravil mi je: »V Ungenih stanujemo skoraj sami Jevreji. Uradništvo na železnici in pri orožništvu je ‚rusko‘. Ob večjih cerkvenih in državnih praznikih imajo ‚liturgijo‘. Stalnega duhovnika pa nimajo, ker pravoslavnih civilistov ni skoraj nič.«

Kmetje, ki so prodali poljske pridelke, so odhajali. Zašel sem kraj mesta na trg, kjer so prodajali konje. Tam so se gnetli ljudje, vozovi in živina. Ob stojnicah so Moldavani pili vino in žganje, vmes pa so mešetarili Židi ter vpili, kot je navada pri sejmarjih. Odnekod se je glasila harmonika. Možje so kupovali orodje, žene pa kuhinjske in gospodinske stvari. Po rumunski navadi nosijo Moldavani srajco čez hlače; lase imajo dolge, mastne in zelo črne. Zdajnjindaj se je odtrgal voz in zdrčal na jug proti domu, jezdeci pa so tirali s seboj trope starih konj in mladih žrebet.

Popoldan sem stopil do Pruta, ki tvori mejo med Rusijo in Rumunijo. Prišel sem do širokega, dolgega mostu, po katerem vozi železnica, edina, ki neposredno veže obe državi. Reka je plitva in široka. Kraj proge so priredili pot za pešce in vozove. Na drugi strani reke, prav poleg mostu, stoji revna rumunska vasica Ungéni; hiše so nizke, krite s slamo.

Konec mostu je korakal vojak z nasajenim bajonetom, gledal v zrak in prepeval. Opazil me je šele, ko sem stal poleg njega, mu kazal potni list in ga prosil, da bi smel za trenutno na rumunsko stran. Najbrž ni znal brati; poklical je orožnika, ki se je izprehajal ob reki. Ponovim prošnjo. Orožnik pregleduje potni list in išče — visum; ko ga ne najde, mi reče: »Nemožno!« Tudi na onem koncu je korakal stražnik, par korakov od njega pa se je dvigal prvi rumunski kolodvor.

Med Prutom in Ungeni se širi »mestni drevo-red«. Nekaj bolje oblečenih Židinj se je izprehajalo po čednih stezah, otroci so bili žogo in kričali na vse grlo; ko so ugledali mene, so za hip utihnili, me motrili kot nenavadnega gosta, nato pa kričali naprej. Ko sem hodil po parku, sem čutil, kako neznano je dolgčas, če človek nima nikakega dela. Zdelo se mi je, kakor da sem v ječi, ki ne morem iz nje. Oglašalo se mi je domotožje, ki sem ga na potovanju skoraj zatrl. Ko se spominjam onih ur, kar sem jih kot »ujetnik« preživel na Ruskem, vsaj

trohico razumem, kako silno domotožje navdaja one, ki jih je kruta usoda privedla v vojno ujetništvo, da tamkaj leto in dan zdihujejo po ljubih in dragih ...

Naptil sem se na jug proti vasiči, ki me je vabila z malega grička. Cesta je vodila do nje, mokra tako, da sem se blata komaj izogibal. Kakor pa je bila vasica prikupljiva od daleč, od blizu ni pokazala nikake lepote. Pred vasjo stoji cerkva, velika kot naše podružnice. Odlikovala se je v tem, da je imela za streho — sedmero majhnih zelenih kupol, kar jo je narejalo slikovito.

Korakal sem v vas. Opazil me je pes, ki je pričel lajati in se zaletavati vame. Prvi pes je zbudil drugega in tretjega. Po vasi je nastalo tuljenje, kakor da so pridrli vanjo cigani. Sreča, da sem bil vzel s seboj okovano gorjačo, ki sem jo pet tednov prej kupil v gališki Tatri. Po celem carstvu, do kitajske in perzijske meje, sem jo nosil s seboj. V Kijevu sem jo že hotel vreči v Dnjeprove valove; izrezljano ime »Zakopane« pa me je premotilo, da sem ji prizanesel. V moldavanski vasi sem z njo krotil pse, sive kot volkove, ki so rezali vame z ostrimi zobmi. Čakal sem, da se mi je najdrznejši približal na korak. Zamahem na moč. Cvileč in tuleč odskoči mrcina; tudi njegovi tovariši se umaknejo za cestne jarke. — Vasica je revna; hiše so iz ilovice, krite z bičevjem in slamo. Kako se zove naselbina, ne vem, ker nisem nikjer ugledal napisu.

Navadno ima vsaka vas kako krčmo, tudi ta jo je imela. Spoznal sem jo po oblancih, ki so viseli nad vrati. Vstopil sem v »pivsko sobo«; ni bila tlakana, niti z deskami. Sten niso pobelili, podobe niso obesili nikakršne, le v kotu je brlela luč pred »ikono«. Ob točilni mizi sta se rvala dva možaka. Majhen, čokat hrust s predpasnikom, domači gostilničar, pijan čez mero, se je drl nad edinim pivcem in ga skušal vreči ob tla. Žal mi je bilo, da sem vstopil, pa sem le sédel k mizi. Gostilničar se mi približa in me nagovori rumunski. »Viná, pažálujsta (prosim)!« mu naročim. — »Ne znaješ li po moldavanski?« buli vame. — »Njet!« — »Otkúda ti?« — »Ja inostranec iz Avstriji.« — Tovariš potegne gostilničarja za rokav in ga vleče v točilnico, odkoder mi le-ta kmalu prinese vrč pijače. Pretep se je nadaljeval. Pokusim tekočino; še jesih je pri nas boljši. Ko se ukvarjam z vinskimi razmotrivanji, se pivce izmuzne gostilničarju in zbeži na prosto. Krčmar prilomasti nadme. Ko vidi, da mu ne odgovarjam, steguje roko, da bi me udaril. Tedaj pa skočim pokonci, zavzdignem gorjačo in zakričim: »Pašól von! (Hodi ven!)« Že sem se pripravil na pretep. Možakar je bil sicer zavaljenega trupa, toda pijan;

upal sem, da ga spravim na tla. Tedaj pa priteče iz ozadja preplašena ženska, zgrabi moža in ga tira s pozorišča. Idila se je končala s tem, da sem plačal za »vino« deset kopejk, izpil ga pa nisem. Zopet so me sprejeli psi; mimo častitljivih luž in nepredlegednega blata so me spremili do zadnjih ozar.

V Ungenih sem krenil v kolodvorsko restavracijo; prostori so bili čedni, jedil na izbiro, cene primerne. Bil sem tako zadovoljen, da sem porcijo svinjine namenoma nesel domov.

Zmračilo se je, ko sem se vrnil k Finkelsteinu. Čakal me je in šla sva po mestu na izprehod. Že opoldan je vlekel iz mene stanovske in premoženjske razmere, ki sem mu jih razlagal s pridržki. Najbolj ga je zanimala plača. Cenil je stanove po tem, koliko more kdo priženiti. Ko sem mu pravil, da profesorju pri nas nevesta prinese 20 do 50 tisoč rubljev, je zadostno razumel moje družabno stališče. Zvečer pa mi je kazal občinsko sinagogo, zasebne molilnice in židovske šole. Govoril je židovsko narečje z mnogimi hrapavimi k, g in h; prizadeval si je, da ni rabil hebraizmov. Razlagal mi je nekdanje kupčije, kako je spravljal živino v Varšavo, koliko je zaslužil in kako je sleparil uradnike. Njegov svet se je sukal edino le krog mamona in posebej še krog dobička. Ko sem ga nezaupljivo pogledoval po strani, je pripomnil: »Po nesreči, po krivdi drugih sem prišel ob vse.« Tožil je, kako težko da izhaja med toliko Židi; namerava se izseliti v Ameriko. Potoval bo čez Dunaj in Berlin v Hamburg, kjer ostane dalj časa. Objubil mi je, da me obišče, ko se bo selil v Ameriko. Kako bi bilo prijetno, ko bi se umazan Žid z ušivo rodovino za nekaj dni ustanovil pri meni! Zato sem mu naročil: »Kni pridete na Dunaj, vprašajte policista, kje je bližnji Sv. Vid, tam pa vprašajte po meni kate-regakoli človeka; saj me pozna vsak otrok. Zelo me bo veselilo. Vsaj en teden ste moj gost z vso družino vred.«

Zanimal se je, če je v moji ožji domovini mnogo Židov. Ko sem mu pravil, da nič, mi ni mogel verjeti. Začudeno je vprašal: »Ali pri vas ni nobene trgovine, nobene tovarne?« Ko mu potrdim, da imamo tovaren dovolj, kupčujemo pa tudi, je dejal: »Potem so pri vas tudi Židje.« Sklepal je logično na podlagi sodbe: »Ni je kupčije in tovarne brez Žida.« Koderkoli je namreč hodil gospod Finkelstein, povsod je videl, da proizvajalec ne prodaja naravnost odjemalcu, marveč da med njima posreduje — Žid.

Tožil mi je o krivcah, ki jih ruska vlada prizadeva Jevrejem: »Kaj morem za to, da sem rojen Žid? Sem mar kaj slabši kot pravoslavni Rus, ki

ima vse pravice, jaz sem pa suženj?« Na Ruskem biva do šest milijonov Abrahamovih potomcev. Vlada je Žide pritislila; prištevava jih med »inorodce« (tujce). Prebivati smejo le v nekdanjem kraljestvu Poljskem in v 15 gubernijah južne in zahodne Rusije, ne pa v srednji, severni in vzhodni Rusiji, kakor tudi ne v Sibiriji ali na Kavkazu. Še v »naseljevalnem okraju« so jim prepovedali gotova mesta, n. pr. krasno letovišče Jalta na Krimu. V Kijevu in Sebastópolu so Židom odkazali poseben mestni oddelek. Pa tudi v dovoljenih gubernijah ne smejo bivati po vaseh na deželi, temveč le v trgih in mestih. Ne smejo kupovati posestev. Ta postava je hudo bolela Finkelsteina: »Ali moj denar ni toliko vreden kot pravoslavni?« V duhu sem blagoval državo, ki je sicer z drakoničnimi postavami, toda jako modro obvarovala kmečke posestnike židovskih pijavk.

Posledica takih postav je ta, da Židje prebivajo le v mestih na tesnem prostoru in se pečajo največ s kupčijo. Po cestah mrgoli kaftanov, krivih nosov in hebrejske umazanosti. Skoraj vse trgovine, hoteli, gostilne in čajnice so v židovskih rokah. Konkurenca je velika. Odtod izvira sleparstvo in revščina. Žid neprestano ponavlja: »Nočem te goljufati, ne želim dobička, le svoj denar bi rad nazaj.« V resnici pa hrepeni vsaj po 100 procentih, in če prijenja na polovico, ima še vedno dobiček. Revnih Židov je res veliko. In kako tudi ne? V Ungenih prebiva 500 družin, dasi kraj nima drugega pomena, nego da je zadnja postaja pred Rumunijo. Židje se množe hitreje kot Arijci, zato čudovito narašča židovski proletariat.

Postava, kakor je huda, je tudi prijenljiva. Po vsej državi smejo prebivati: židovski veletrgovci; osebe z vseučiliško izobrazbo in visokošolci sami; rokodelci, ki so pri ruskem mojstru prestali skušnjo; lekarnarji, njih pomočniki in vsi, ki se bavijo z zdravstvom. Da bi otroci dosegli vse državljanske pravice, jih starši tišče v srednje in visoke šole. Znano je, da so Židje bolj pridni nego Arijci; čeprav splošno niso nadarjeni, so pa tem vztrajnejši. Vlado je zaskrbelo, da ne bi Židje preplavili advokature in zdravstva, da ne bi prišli do prevelikega vpliva. Izmisliła si je protistrup. Določila je, koliko odstotkov dijaštva na srednjih in visokih šolah sme biti Mozesovcev. Zato pa tem več Židov hodi na tuje univerze. Še ta zadnji pomoček jim hoče iztrgati vlada. Po najnovejših določbah ne sme noben ruski državljan brez oblastvenega dovoljenja študirati na inozemskem vseučilišču.

Mnogo Židov je tudi rokodelcev. Ker ne smejo na deželo, v mestu pa ne porabijo toliko izdelkov,

kolikor jih proizvajajo, delajo rokodelci Jevreji za večja podjetja, včasih za slepo ceno; posledica je revščina in lakota.

Odkod čudna prikazen, da Židje govore nemški, in to v Galiciji, Bukovini, na Poljskem, v Besarabiji; ali pa še dalje na vzhodu. Odkod narečje, ki vsebuje tudi nekaj slovanskih in hebrejskih besedi in ki ga govore vsi Jevreji od nemške meje do Črnega morja? V tem narečju se nahajajo tudi starejše oblike, in za marsikateri pojem, ki ga rojen Nemec izraža s tujko, latinsko ali francosko, rabijo Židje pristno nemško besedo. Mesto »Onkel, Tante, Barbier« pravijo n. pr. »Ohm, Muhme, Bartscherer«. Iz dejstva, da ruski Judje govore nemški, sledi nujno, da so se njih predniki priselili z Nemškega. Zgodovinarji so dognali, da se je od križarskih vojsk dalje mnogo Nemcev priselilo na vzhod med Slovane. Izseljevali so se največ v poljsko kraljestvo. Z drugimi vred se je (od 12. do 14. stoletja) premostilo tudi veliko Židov s Švabskega, Frankovskega in Saksonskega. Drugi nemški kolonisti so se popoljšali, Židje pa se vsled svoje vere niso hoteli pomešati z drugimi narodi; z vero vred so ohranili tudi nemški občevalni jezik, ono srednjeveško narečje, ki so ga prinesli s seboj. Ko so Poljaki zasedli Ukrajino, so vanjo zašli tudi Židi, so vzeli davke v zakup ali pa so Ukrajincem točili žgane pijače. Ze tedaj so Kazaki poleg Poljakov zasovražili tudi Žide in to sovražstvo še ni izginito. Kamar so tekom svetovne vojske prihrumeli Kazaki, so nečloveško ravnali z Židi.

Nekateri trdijo, da so versko strpni poljski kralji gostoljubno sprejeli Jude, ko so jih začeli preganjati Nemci. Res pa je, da so Židje prišli med Poljake z drugimi Nemci vred nepoklicani. Poljski kralji tudi niso bili proti Judom bolj strpni kot Nemci. Izključili so jih od uradništva in jim prepovedali kupovati posestva. Kakor vidimo, so sedanje ruske »drakonične« postave prav iste, kakršne so izdali že poljski kralji in pred njimi nemški knezi.

Iz teh zgodovinskih podatkov spoznamo, zakaj da so Židje ohranili nemški občevalni jezik. Nam se ta nemščina zdi grda, ker ima mnogo zastarelih oblik in jo Židje izgovarjajo zelo hrapavo. Ne smemo pozabiti, da je židovski »žargón« nastal iz nemških narečij 12.—16. stoletja.

Par zgledov za pokušnjo:

U g a n k a.

Du Meidele du scheins¹,
Du Meidele du feins,

¹ Schönes.

Weil der eppes¹ fregen, a Rattenes² a feins:
Wu is ferrannen³ a Meilach⁴ on a Land?
Wu is ferrannen a Wasser on a Sand?
Wer is tiefer for a Quall?
Wos is bitterer for a Gall?

Du närrischer Bocher⁵,
Du närrischer Tropp,
Du hast nit kei Szeichel⁷ in dein ganzen Kopp!
Die Wasser von Eig⁸ is ohne Sand,
Der Meilach von Karten is ohne Land!
Die Thora⁹ is tiefer for a Quall,
Der Toit¹⁰ is bitterer, for a Gall.

G o d e v s k a.

Dva godca (Josel igra na gosli, Tvejé pa na bas) godeta in pevec poje:

1. Zehn Brüder seinen mir gewesen,
Hoben mir gehandelt mit Lein,
Is einer gestorben, is gelieben nein.
2. Nein Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Fracht,
Is einer gestorben is gelieben acht.
3. Acht Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Rieben,
Is einer gestorben, is gelieben sieben.
4. Sieben Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Tschweks¹¹,
Is einer gestorben, is gelieben sechs.
5. Sechs Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Strümpf,
Is einer gestorben, is gelieben fünf.
6. Fünf Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Bier,
Is einer gestorben, is gelieben vier.
7. Vier Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Blei,
Is einer gestorben, is gelieben drei.
8. Drei Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Hei¹²,
Is einer gestorben, is gelieben zwei.
9. Zwei Brüder seinen mir gelieben,
Hoben mir gehandelt mit Steiner,
Is einer gestorben, is gelieben einer.
10. Einer bin ich gelieben,
Starben tu ich jeden Tag,
Weil zu fressen hob ich nicht.

Za posameznimi kiticami se ponavlja refrén:

Oi, Jossel mit dem Fiedel,
Tewjeh mit dem Baß,
Spieltsche mir a Liedel,
Chotsch¹³ auf dem Mitten Gaß.

¹ Etwas, ² Rätsel, ³ vorhanden, ⁴ kralj (hebr.), ⁵ Quelle, ⁶ deček (hebr.), ⁷ razum (hebr.), ⁸ Auge, ⁹ Mozesova postava (hebr.), ¹⁰ Tod, ¹¹ cveki (željbi), ¹² Heu, ¹³ čeprav (rus.).

Vihar v Finskem zalivu.

(Poročilo »Jüdisches Tageblatt«-a v Varšavi, tiskano s hebrejskimi črkami.)

Wie men hot sich itzt derwüßt, es hot ausgebrochen a maoridiger Sturm-Wind in Finnischen Saliv¹, nischt weit von der Stodt F. in Wiborger Gubernie; senen umgekumen anerech² 150 Fischer von Petersburger Gubernie. Der schrecklicher Sturm, welcher hat zubrochen dem Eis von Saliv, un hot ongebrocht gwaldige Chorbonaus³, hot vertrogen mit sich a ganzer Fischergesellschaft, wos hot sich gefunen beim Saliv arausfahrendig, wie sein Minhag⁴ is, zum Fisch-Fang. Der Sturm hot sei⁵ verworfen in Saliv zusammen mit seiere Fuhren, un dort zwischen die schrecklicher Eissticker hoben die Unglickliche geendigt seir Leben in greßte Szurim⁶. Noch⁷ alle Mittlen hot men bis itzt arausgenumen von Waßer nor 7 Trupen⁸. Weiterdige Perotim⁹ wegen der schrecklicher Geschehenes hot men noch derwelle nischt bekumen.

S Finkelsteinom sva končala razgovore in se vrnila domov. Žid me je prosil, naj mu dam rubelj za njegov trud in za prenočišče. Nakupil je užitnih buč. Vsa družina se je zbrala ob mizi pred kočo in pričelo se je krmljenje, kakor pri naših mnogoparkljarjih, kadar jim gospodinja nasuje živeža v korito. Mladiči so uživali buče, da se jim je cedilo od ust. Prostrani so pogledovali tujca, ki jim je preskrbel tako večerjo. »Mojšele,« je dejal oče mlajšemu sinu, »če se boš pridno učil, boš kakor ta-le gospod, ki služi vsak dan pet rubljev.« Zdelo se mi je, da je poglavje o denarju proučil že najmlajši Finkelsteinček; oči so mu žarele, ko je očetu nekaj zatrjeval, česar nisem razumel. Vprašal sem očeta, kako se zoveta druga dva dečka in deklica; povedal mi je imena, ki jih nisem slišal še nikdar.

Izvklel sem svinjino; rezal sem jo na kosce in užival počasi, ne da bi sam sebi zviševal okus, marveč da bi dražil Hebrejce. »Svinjina je izvrstna,« sem pripomnil, čakajoč, kako bodo vplivale besede. Finkelstein mi je odgovoril pohlevno: »Ze mogoče; mi je ne jemo.«

Žid je razvozlat dva svežnja vizitk onih tujcev, ki jim je šel svojčas na roko kakor meni. Večinoma so bili Rumuni iz sosednjega Jaša. Posebno je hvalil nekega advokata. »Prišel je brez policijskega vsuma. Prosil me je, naj grem z njim v Kišinev, da mu pri policiji izposlujem vse potrebno. Vozila sva se v prvem razredu, stanovala v imenitnem hotelu, obedovala po knežje. Bil je krasen človek.« Namigaval je na moj slučaj, pa brez uspeha.

Spal sem prav dobro, dasi postelja ni dehtela po vijolicah, ampak po maščobi in čebuli.

¹ Zaliv (rus.), ² ohne Recht (ungefähr), ³ opustošenja (hebr.), ⁴ navada (hebr.), ⁵ sie, ⁶ bolečine (hebr.), ⁷ trotz, ⁸ trupla (rus.), ⁹ podrobnosti (hebr.).

(Iz knjige: Dr. M. L. Schlesinger, »Rußland im XX. Jahrhundert«, str. 138.—141.)

Družo jutro sem se izprehajal po trgu, da sem se naveličal. Ko je dospel dopoldanski vlak, sem stopil k orožnikom in vprašal po komisarju. »Pristava ni in ga danes še ne bo,« so me odslovili.

Ujelo me je. Da preživim še en dan v židovskih Ungenih! Nemogoče. Zgrabim prtljago in hitim na kolodvor. Finkelstein priteče za menoj: »Potujete v Kišinev? Čemu? Ko se pripeljete tja, bo policija že zaprta; jutri se pa itak vrne naš pristav. Počakajte v Ungenih!« Opomnil sem ga: »Da nisem včeraj slušal Vašega nasveta, bi sedaj imel policijsko dovoljenje v rokah in bi se že danes peljal v Rumunijo.« Še me je zadrževal: »V Kišinevu boste hodili od urada do urada in boste imeli mnogo sitnosti. V Ungenih Vam pa jutri jag vse oskrbim.«

Nisem ga slušal, odpeljal sem se. Ljudstva na vlaku se je trlo, in to samih Židov in Zidinj, da niti sedti nisem mogel. Vlak pa je vozil počasi, kakor da se mu nikamor ne mudi. Na četrti postaji Kalaraš je drhal izstopila. Vršil se je tamkaj živinski semenj. Krog kolodvora so se gnetli Moldavani ter Židi. Zopet sem ogledoval gričevje s travniki, njivami koruze, redkimi vasicami, svetlomodrimi hišicami, v ozadju pa so se dvigali redki gozdovi. Kar dočakati nisem mogel, da ni dospeli že v Kišinev. Slednjič so se prikazale predmestne kočje, za njimi pa stolpi in pravoslavne cerkve prostrane besarabske stolice. Ustanovil sem se v najbližjem hotelu; niti pazil nisem, kako se imenuje. Gospodar, Žid seveda, mi je odkazal sobo na ulico, da me je motil ponočni ropot.

Kolodvor so postavili daleč v predmestju; dolga je pot do notranjega mesta. Kišinev je velik; ima krog 120.000 prebivalcev. Glavna prometna cesta, Aleksandrovska ulica, je silno dolga in zelo široka. V mestu je več lepih parkov. Sredi Kišineva, v čednem mestnem vrtu, stoji veliki spomenik carja Aleksandra II., ki je iz Kišineva 24. aprila 1877 Turkom napovedal vojsko. V drugem parku se dviga spomenik pesnika Puškina. Sicer pa Kišinev kot pokrajinsko mesto nima posebnosti. Knjige naštevajo, da je tod sedež pravoslavne nadškofije in vojaškega zbora, da se nahaja v mestu 23 ruskih, 1 armenska, 1 katoliška in 1 luteranska cerkev, 32 židovskih molilnic, 1 mošeja, pravoslavno duhovsko zidovsko semenišče, 2 moški in 1 ženska gimnazija, realka, obrtna, živinozdravniška in vrtnarska šola. Polovica prebivalstva je Abrahmovega rodu. Leta 1903. so bili v Kišinevu hudi »pogrómi« na Žide. Krog mesta so sadni vrtovi in vinogradi; uspeva baje tudi tobak.

Ko sem hodil po mestu, sem pred neko cerkvijo ugledal več ljudi; čakali so na pravoslavno poroko.

Ker so se ravnokar pripeljale kočije, sem tudi jaz stopil v cerkev. Obred je trajal zelo dolgo. Sredi cerkve je pop imel mizico, ki sta se pred njo postavila ženin in nevesta. Drug in družica sta držala nad poročencema — pozlačeni kroni; ženinova je bila višja, prav podobna cesarski, nevestina pa nižja. Pop je molil dolge obredne molitve, blažoslavljal prstane, peljal poročenca do svetih podob, ki sta jih poljubovala, in ju enkrat vodil tudi krog »prižnice«. Ko sta poročenca izrekla »da«, so jima kroni posadili na glavo. Nazadnje sta še skupno izpila kozarec blagoslovljenega vina.

Ko sem se vračal, sem za mestnim vrtom ugleдал zvonik z »latinskim« križem; spoznal sem katoliško cerkev. V neki trgovini sem si kupil pozlačeno »ikóno« Vladimirske Matere Božje z ruskim okvirom kot spomin na potovanje po carstvu.

Drugo jutro sem najprej stopil do cerkve, kjer župnikuje č. g. Zimmermann, Dunajčan po rodu. Žal, da ga ni bilo doma. V Kišinevu pastiruje samo en duhovnik, dasi je vernikov krog 4000. Zimmermann je častni kanonik saratovske škofije, kamor spada Besarabija. Leži pa Sarátov ob Volgi, kamor bi z vlakom dospeli v — treh dneh. Vsa južna Rusija s Kavkazom vred spada pod to škofijo, ki je torej silno razsežna. Na jugu carstva ne stanuje mnogo katoličanov latinskega obreda. V vsakem večjem mestu je katoliška cerkev, večinoma prav majhna; le v Odesi je velika »stolnica«, kjer deluje krog deset duhovnikov. Na zajtrk sta me povabila župnikova nečaka, gimnazijca z Dunaja. Vsa družina se je veselila, da je pogostila rojaka Avstrijca. Dunaja niso mogli prehvaliti; v Kišinevu — so rekli — so le v izgnanstvu.

Odtod se napotim na »policijo«. Trajalo je dalj časa, da sem jo izsledil v stranski ulici. Čakam, da pridem na vrsto. Uradnik mi odvzame potni list in me prične izpraševati, kdo sem, kje sem doma, odkod prihajam, dasi je vse to zapisano v knjižici; nato me šele vpraša, česa želim. Pošlje me k višjemu; isto izpraševanje, v istem redu. Ko prosim dovoljenja, da smem v inozemstvo, mi razloži, da moram prinesiti potrdilo policijskega urada v 6. okraju, da res bivam v Kišinevu. Sédem na konjski tramvaj — sedaj imajo že električnega — in se odpeljem do hotela; vprašam vratarja, kod je pristojna policija. Zopet sem se vozil s »konjko«, prehodil mnogo ulic in po daljšem izpraševanju izsledil iskani urad. Čakalo je več ljudi. Ko pridem na vrsto, prične star pisar: kdo sem, odkod in kam ... »Kdaj ste prišli v Kišinev?« — »Sinoči.« — »In danes že odhajate? To ne gre. Kišinev si morate ogledati; ostanite pri nas vsaj teden dni.«

Slednjič mi pravi: »Pristava še ni v urad; morate počakati.« Ko ga vprašam, kdaj da pride, mi reče: »Ne vem; odšel je na izprehod.« Človek bi skopnel! Sédel sem na klop in čakal, kaj mi dodeli neprijazna usoda. Dober četrť ure kesnjeje me opozori policijski stražnik: »Ravnokar je pristav prijedzil domov.« Stopim na dvorišče; mlad mož je stopal s konja. Prosim ga za uradni podpis. Razjeli se je: »Dovolite vendar, da spravim konja in se osnažim!« Odšel je po stopnicah v gornje nadstropje. Ko ga četrť ure ni bilo na izpregled, se drznem v stanovanje, kjer je pristav pil čaj. Zopet je godrnjal: »Še pri jedi nimam miru. Počakajte me spodaj!« Slednjič je prišel v urad, me poklical v pisarno, držal v roki moj potni list in izpraševal, kdo in kaj sem, kam grem in kod sem hodil po Rusiji. Naštel sem mu dolgo vrsto imen: »Ja bil v Kíjevje, ...« dokler nisem končal: »Ja bil v Adžsje.« Resno je dvignil obraz in me vprašal, česa sem iskal v Rusiji. »Ja turist; ja pasmatrjél (sem si ogledal) na zemlju i naróđ,« se je glasil že pripravljeni odgovor. Tedaj je pristav pritisnil pečat in pero je zaskripalo. Bežal sem na glavno policijo. Zopet sem čakal v vrsti, zopet sem romal od prvega činovnika do drugega, zopet so me zaslíšavali, potem pa vzeli na zapisnik.

Ko stopim na ulico, pogledam na uro: enajst je odbila, ob poldvanajstih pa odide vlak. Skočim v kočijo. Odskakoval sem, ko smo držali po kamnitem tlaku, a meni se je zdelo, da konj vozi prepočasi. Domov prišedši sem zmetal obleko in druge stvari brez reda v kovčeg, priklical gospodarja in ga plačal. Služabnik mi je nesel prtljago na postajo. Ze na policiji sem se bil sprijaznil z mislijo, da bom še enkrat prenočil v Kišinevu in še en dan preživel v Rusiji. Vlak, s katerim sem se nameraval voziti, ima namreč edini zvezo z Rumunijo. Rusi se zapirajo pred ostalo Evropo; od Ungenov odhaja vsak dan samo en vlak čez rumunsko mejo do Jaša; kdor ga zamudi, zamudi en dan. Ko sva korakala na postajo, je zabrlizgala lokomotiva. »Že odhaja,« sem si mislil brezupno. Tedaj pa se prikažejo s kolodvora potniki, ki so ravnokar dospeli z vlakom. Imel je pol ure zamude, ki sem je bil tako vesel, da sem dal služabniku dvojno načajmino in mu potrkal na ramo: »Vi maladžé! (Vi ste vrl dečko!)« On pa mi je vrnil uslugo: izbral mi je v kupeju boljše mesto.

Kesnjeje sem včasih razmišljal, koliko skrbi da mi je v Besarabiji povzročil prtni list. Prišel pa sem do zaključka, da sem si neupliko naprtil sam, ker se prej nisem zmenil za ruske pasportne predpise. Da sem si v Odesi oskrbel policijski visum,

bi se bil obvaroval potov in stroškov. Sicer uradniki in pisarji niso bili nevljudni; žaljive besede mi ni rekel nihče, temveč z dobrim svetom so me pošiljali od urada do urada; kar sem koga vprašal, mi je točno razložil. Da pa taka pota niso prijetna, ve vsak, kdor je hodil po uradih, posebno če se pisarniški uslužbenci zadirajo nad prosilcem: »Kaj to meni mar?« Taki uradniki pa se nahajajo tudi v »kulturnih« deželah.

Tožili smo nekaj od nazadnjaštvu držav, ki od tujcev strogo zahtevajo potni list. Rus pa ne razume, da so kulturne države tako zanikrne, da ne nadzorujejo tujcev; njemu se taka lahkomišljenost zdi nazadnjaška. Istotako ne razume, čemu so evropski mejni stražniki tako »površni«, da kovčega niti odpreti ni treba, če potnik izjavi, da v njem ni ničesar dachu podvrženega. Svetovna vojska pa je tudi v omikani Evropi rodila pasportne predpise, ki so mnogo strožji nego »predpotopni« ruski; saj smo prišli tako daleč, da se moram v lastni hiši izkazati s pismenim uradnim dovoljenjem, če hočem iz prtiličja po stopnicah v prvo nadstropje...

V Ungenih me je takoj zapazil Finkelstein. »Ste dobili visum?« — »Vse v redu.« — Pokaže mi uradnika, ki je govoril s postajnim načelnikom: »Glejte našega pristava; ravnokar se je pripeljal. Ostali bi pri meni, pa bi ne imeli stroškov.« Žid se je vjel v lastno zanko. »Le oglejte si pristava,« sem mu dejal, »kako zadovoljno kramlja in se mu nikamor ne mudi. Naš vlak odide v kratkem. Ko bi jaz čakal na pristava, bi še tretji dan počival v Ungenih.« — »Utegnete imeti prav,« je priznal Žid.

Stopili smo na drugo stran kolodvora, kjer nas je sprejel rumunski vlak. Kupeji so se mi zdeli prav majhni in staroveški v primeri z dolgimi, širokimi ruskimi. Židi so nas nadlegovali, naj izmenjamo denar. Kar sem imel še drobiža, sem ga dal za »lei« ter »bani«. Občudoval sem, kako hitro je Žid preračunil valuti. Nato pa je z života odpasal vrvice, ki je bil nanjo nanizal preluknjane rumunske petice in desetice. Potnih listov nam niso vrnili, dokler nismo sedeli v vozovih. Orožniki so stražili vlak od obeh strani, vrhovni policisti pa nam je vračal pasporte. Starina se mi je dobrohotno smejal, ko mi je izročal knjižico. Za pasom je nosil kar dva samokresa.

Pomaknili smo se s kolodvora. Prispeli smo na most, ki vodi čez Prut. Počasi smo se vozili čez reko, kakor bi se bali, da se most podere pod nami. Sprejme nas rumunska straža in preišče potne liste. Na kolodvoru, par korakov onstran

mostu, so nam pregledovali prtljago. Izteknili so ikono. Naznanili so mi, da ni dovoljeno na Rumunsko uvažati tujih svetniških podob, za zlatino pa da moram plačati carino. Potolažil sem jih, da podoba ne ostane v sveti rumunski zemlji, glede dragocenosti pa sem jih opozoril, da ikona ni zlata, temveč samo pozlačena. Z nožem so se prepričali o resničnosti moje trditve.

Mejna postaja brez restavracije! Lačen sem bil na pretege; po zajtrku nisem zaužil še ničesar. Stopil sem v vas, da sem si kupil kruha in sladkorčkov.

Mnogo potnikov je tudi tu govorilo nemški, znamenje, da so Židje. Kmalu sem se prepričal, da v Rumuniji prebiva zelo veliko Hebrejcev. Trgovci in krčmarji v Moldavi so menda vsi Abrahamoviči, pa tudi večina železniških uradnikov. »Romania« je z Židi pravtako oblagodarjena kot Poljska ali pa Galicija z Bukovino.

Vozili smo se po močvirnatem polju, ki so ga dobro obdelali in zasadili s turščico. Upal sem že, da sem se znebil Židov; toda v zadnjem trenutku je vstopil krivonosec, ki me je moril do Jaša. Zelo je bil radoveden, kako gre kupčija v Besarabiji, če so konji tam ravnotako dragi kot v Rumuniji, kako je obrodila pšenica. Ko je spoznal, da ne razumem takih reči, je tiščal vame, v kaki stroki da potujem in kod sem zaposlen. Otrسال sem se ga tako, da sem govoril o pokrajini.

Prikaže se slikoviti Jaš¹, glavni kraj Moldave, za Bukareštom največje rumunsko mesto (krog 100.000 prebivalcev). Leži samo 20 km od ruske meje. Vzpenja se po bregu nizkega hriba. Zeleni vrtovi in vinogradi ga opasujejo. Z železnice se nudi lep razgled na mesto. Predvsem nas pozdravljata četverostolpna (pravoslavna) katedrala in mogočno, lepo okrašeno poslopje v obliki vojašnice: sodna in upravna palača. Celotna slika je zelo prikupljiva.

Prenočil sem v Jašu. Mesto sicer ni zidano pravilno; ulice so zakrivljene, ponekod ozke; vendar pa so stavbe splošno prav čedne, glavni trg krasen, prodajalne bogate, poulični tlak iz asfalta, razsvetljava električna. Le Židov je od sile, nad 50 odstotkov.

Jaš je bil v starih časih glavno mesto kneževine Moldave. Kesneje ga je izpodrinil ponosni Bukarešt. Ko pa je »rumunski Pariz« prišel ob čast kraljeve stolice, je preprosti Jaš prevzel najvišje dostojanstvo ponižane države.

¹ V drugih jezikih mu pravijo Jašsy, Rumuni pa: Jaš.

Oče.

Venceslav Belé.

»Bog daj dobro, gospod!«

»Bog daj, očka!«

Starec je naslonil koš na grivo, snel oprtnice, sedel in se začel brisati z veliko, višnjevo ruto; ozrl se je na tujca, s katerim sta se v hribu srečala, in je izpregovoril:

»Kaj me tako gledate, gospod? Vem, kaj si mislite; jaz prazen težko lezem v strmino, ta pa si naloži tako breme! Pa je morda Vam pot težavnejša brez bremena kot meni z bremenom; tako se privadi hrbet in noga. Je res nekoliko težko za človeka, ki je v letih, a živeti se mora; iz mlina neseam in hvala Bogu, da imam kaj nesti!«

»Pa sta le prehuda za Vas to breme in hrib. Kaj nimate koga mlajšega in krepkejšega v hiši?«

Pogledal ga je pol začudeno, pol nevoljno:

»Mlajšega in krepkejšega in v teh časih! Prej sem imel pet fantov kakor pet hrastov!«

»In koliko jih imate še?«

»Tisto pa sam Bog ve!«

»Ne veste zanje?«

»Vem in ne vem! Za nekatere vem, za druge ne vem.«

Obrisal se je in odkašljal in začel pripovedovati:

»Prvi — gospodar je bil na domu — je pisal precej ob začetku z Ogrskega: »Vas vse skupaj lepo pozdravljam in Vam sporočam, da sem zdrav in da se noč in dan vozimo in da gremo nad Rusa; kadar bom mogel, bom že še pisal!« — Pa ni bilo več glasu od njega, že leto dni. Nekateri, ki so prišli na dopust, so rekli, da se je potopil najbrže v tistem grozovitem gališkem močvirju; če zaleze človek vanje, ga vleče z nevidnimi silami, da se pogreza vedno bolj globoko, dokler se ne zalije nad njim umazana luža za vedno. Taka smrt mora biti strašna, — živ in zdrav človek, kakor bi ga spuščali v grob; misli na ženo, na otroke, na dom in se pogreza v grob brez potrebe in brez koristi. Drugi pravijo, da ga je ranjenega ali mrtvega pograbila kaka reka in ga odnesla kdovekam, v Črno morje. Pravijo tudi, da je morda v ujetništvu kje na Ruskem. A nemogoče, da bi se leto in dan ne bil oglasil iz ujetništva, ko ve, da čakamo doma sporočila kakor čakajo verne duše na odrešenje. — Morda so ga res ujeli, pa je lahko umrl ranjen ali bolan kje v Rusiji ali Sibiriji. Kdo ve, ali je živ ali mrtev! Človek bi mislil, da je mrtev, a pri-

povedujejo, da se je oglasil marsikateri, ki so ga imeli za mrtvega, čez mesec, čez leto in dan. Saj je tudi mogoče, da je pisal, da je celo večkrat pisal in so se pisma izgubila; veliko pisem se poz izgubi, zakaj bi se ravno njegovo ne? In če se eno izgubi, se tudi drugo lahko, se lahko vsa izgubijo; morda jih nočejo naprej pošiljati. — Vidite, tak je človek: pamet pravi, da je mrtev, srce pa upa, da je živ in se pameti upira.«

Za hip je umolknil, se zagledal v dolino, potem stresel z glavo in začel nanovo:

»Ako se vse natanko premisli, je to nekaj čudnega in groznega. Ali je živ — ali je mrtev! — Moj sin je bil! Veste, kaj je to? To je življenje od mojega življenja, kri od moje krvi, meso od mojega mesa. Vdovec sem; ženo sem rad imel, in ko je umrla, sem jo našel v otrocih; opazil sem v očeh, v obrazih, v kretnjah, v glasu, v navadah otrok veliko njenega in domislil sem se, da je v njih tudi njeno življenje, njena duša, njena kri, da ona še vedno živi v otrocih pomlajena; in da živim tudi jaz tako kakor ona v svojih otrocih — ne samo veliko njenega, tudi veliko svojega sem zapazil v njih — da sva v svojih otrocih združena in spojena. Tisto spoznanje mi je prineslo po vsej žalosti zaradi njene smrti tolažbe in veselja do dela in do življenja; takrat sem dodobra spoznal in čutil, da je delo in življenje brez otrok — prazno; za koga delati in čemu živeti, če otrok ni! Za druge, za tujce, kdove za koga? Če ima človek otroke, čuti, da živi v svojih otrocih naprej in ne umrje, v njih se pomladi, raste, živi. Lepo je, ko človek misli, kako se krepi in množi, kako se je teh dvoje rok podvajseterilo, kako se postoterijo in kako se bodo nekoč postotereje upirale in gibale. In še nekaj Vam moram povedati: ako se človek v zrcalu pogleda in si misli: to je moja podoba, to je moj obraz, tega človeka imam jaz rad — se mu zdi to smešno in neumno in sramuje se sam pred seboj; če se pa v otroku pogledate in se spomnite, to je moja podoba, to je moj otrok, ki ga imam rad, Vas ne bo nič sram; kajti tisto v zrcalu je podoba, to pa je resnica. — Pa kaj bi Vam govoril; če nimate otrok, me težko razumete. Jaz jih imam osem: pet fantov in tri dekleta; s trudom in s težavo sem jih izredil na svojem malem gruntu, pa tudi z veseljem in v strahu božjem. Pet fantov, ona jih je rodila, jaz sem jih izredil, pa je prišla vojska in poklicali

Helena Vurnik: Italijanski motiv.

so jih vseh pet. Dekleta so se pomožila, doma sem ostal jaz in družina najstarejšega: pet otročičev, še negodnih, in njih mati.«

Umolknil je in se zamislil.

»O najstarejšem ste govorili!« ga je zdramil tujec.

»Da, o najstarejšem! Če človek natančno premisli, je to nekaj čudnega in groznega: ali je živ, ali je mrtev! Jaz sem njegov oče, on je moj sin: ali je, ali ga ni! Kje je? — Žena mi je umrla; rad sem jo imel; kadar mi je bilo najbolj hudo, sem šel na njen grob ali pa sem se ga samo spomnil in mi je bilo lažje. Če bi sedaj vedel, kje je njegov grob, bi si mislil lahko nekaj, bi si v domišljiji predstavljal: v takem in takem kraju je, pa bi mi bilo morda lažje, kadar bi v mislih poromal in njegov grob. Zdaj ne vem, ali je v gališki luži, ali v Črnem morju, ali v Rusiji, ali v Sibiriji; nikjer se ne more ustaviti spomin. In kako mi je šele čudno pri srcu, ko mislim: ali je živ, ali je mrtev; ta negotovost hudo boli. Kadar njo gledam, njegovo ženo, si mislim: ali je žena, ali je vdova! In kako mora biti šele njej pri srcu! Kako ji mora biti ponoči, ko iz teme pridejo težke in žalostne misli; če misli nanj — in kako je mogoče, da ne bi neprestano mislila nanj — ali se ji ne zdi, kakor da bi imela poleg sebe živega mrliča? Živega človeka se še nisem zbal in tudi mrliča me ni strah, a to je hušje.«

»In žena njegova je hudo žalostna?«

»Nič ni žalostna. Kakor bi ji dušo upihnil ali srce iztrgal. Dela, govori, skrbi, se trudi, samo smeje se ne in tudi ne joče; pozna se ji pa, da nosi strašno pezo. Vem, da ji pamet pravi: potolaži se in pozabi, ne bo ga več; a srce ji ne dá miru, neprestano jo muči in trpinči. Pa pomislite, gospod: pet otrok kakor pet črvčkov, najmlajšega niti videl ni še; je prišel na svet tri mesece po njegovem odhodu. Je bil oče prej mrtev kakor otrok živ! Kaj ni čudno to? Ne zamerite, gospod, da tako govorim; za čudnega človeka me imajo, nekateri so mi tudi že rekli, da sem zmešan; jaz mislim bolj s srcem kakor z glavo. Za človeka, ki misli samo z glavo, ni to nič čudnega, če oče prej umrje, kakor se sin rodi; meni pa se zdi to več kot čudno, grozno je. Pomislite, jaz sem dobil osem otrok; in sedaj naj si predstavljam, da bi jaz ležal že v grobu, da bi bil prst in trohno, na svetu pa bi medtem dobil sina: v grobu bi mrtev trohnel, na svetu pa bi se v sinu žvi prerodil. Tako je s tistim otročičem: on je tu, kje pa njegov oče! Ko tisti otročiček doraste in mu povedo: Ko si se ti rodil, je bil tvoj oče že davno mrtev — morda se mu zbudi takrat želja, da bi bil vsaj enkrat videl svojega očeta, da bi

lahko vsaj enkrat obiskal njegov grob; a ta želja je nespametna, bodo rekli.«

Mož se je odkašljaj, si oprtal koš in se odpravil na pot.

»Greste proti vrhu, gospod, ali v dolino?«

»Proti vrhu! Greva skupaj. Še o ostalih sinovih povejte!«

»Eden je bil mizar, pa so mu desnico odžagali.«

»Pokojnino bo dobil.«

»Pa roke ne dobi več! Kaj je to — pokojnina? Pomislite: roko so mu odžagali, živo roko živemu človeku! Odrezali so jo; on je ostal živ, roka pa je umrla in so jo pokopali. Kos živega človeka je pokopan v grobu. On je doma sedaj. V žep mora zatikati desni rokav, da ne opleta preveč okrog nje. Tako se mi zdi, kakor da bi mi mrtva roka visela na ramenu in neprestano opletala okrog mene; groza in strah me je včasih tiste roke, ki je ni več. V začetku sem hotel iz navade z desnico kaj priprijeti ali si kaj pomagati, pa me je hipoma spreletelo nekaj, kakor bi me hudo zaboletlo. In včasih se mi je zazdelo — zlasti spočetka —, da jaz nisem več jaz, ampak nekdo drugi... Vidite, tako mi je pripovedoval, ko je prišel domov. — Pokojnino bo imel, da; a če bi bila trikrat tako velika, z zdravo roko bi si bil lahko še več zaslužil; ročen je bil in priden. Pa kaj zaslužek! Kaj ima človek ude samo za to, da drugim služi, ali recimo: samo za to, da si kaj prisluži? Ali jih nima predvsem za to, da sam sebi pomaga? Kaj pomaga plača, če visi namesto roke tisti odrezek na ramenu! — Zato, ker je ne pogrešamo, ne vemo, kaj je desnica, jaz pa sem poskušal, hotel sem poskušati: Niti zganem ne ves dan z desnico, prav kakor bi je ne imel! Tako sem sklenil jutraj, ko sem se zbudil; še nisem dobera sklenil, sem se že z desnico pokrival; potem sem se oblačil brez desnice; potem sem hotel jesti z levico; a desnica mi je neprestano nagajala kakor kak uporen, nepokoren otrok; s pasom sem jo privezal k truplu, ker nisem mogel vedno paziti nanjo; ko je bila privezana, je sicer mirovala, a levica je bila sama revna in nerodna; tako je bila vajena družbe in pomoči, da sama ni skoraj nič mogla; do poldne sem vzdržal, potem sem jo moral odvezati. Od takrat, gospod moj, se mi sin smili kakor trpeča duša v vcih. Ne rečem, da se ne privadi; se je že precej privadil; a takega življenja, kakor je živel, ne bo živel nikdar več. Ko ga tako gledam svojega sina, revnega in nerodnega, s tistim praznim, usahlim rokavom, se mi včasih hipoma zazdi, kakor bi meni manjkalo roke. In kakšna škoda bi bila, če bi manjkala desnica meni, starcu; a da

manjka fantu, dvajsetletnemu in zdravemu, to je škoda, gospod. Verjamete: rad bi odrezal svojo roko in jo njemu dal, ako bi bilo mogoče. In veste, kaj mi je povedal: 'Cele škafe odrezanih udov, ranjenih, zastrupljenih, zmrznenih, so včasih pokopali!' — Pomislite, gospod, cele škafe človeških udov, odrezanih od živih teles: rok, nog, prstov; in med takimi krvavimi je bila desnica mojega sina, meso od mojega mesa; nad dvajset let je rastla, živela, delala, in potem so jo odrezali; sedaj plačujemo osameli, odvedeli levcu penzijo!»

Dolgo časa sta korakala molče drug za drugim.

»In kaj je z ostalimi sinovi?«

»Dva sta v boju, če nista že padla: eden na severu, drugi na jugu. Morda se vrneta kdaj, morda tudi ne. In če se vrneta, kakšna se vrneta? Lahko se vrneta ali brez roke, ali brez noge, ali brez obeh rok, ali brez obeh nog; tudi o takih sem slišal in bral, ki so izgubili obe roki in obe nogi; samo glava in truplo je ostalo, in to je še človek, ki misli, govori, živi, hoče, želi — pa nič ne more; tudi o takih so govorili, ki so izgubili vid in posluh, ki so pokopani v večno temo in tišino; lahko se vrneta nema, brez jezika, ali pa spačena: brez nosa, brez brade, brez čeljusti; lahko prideta jetična in revmatična — bogve kakšna. In sedaj pomislite, koliko ima moja domišljija dela noč in dan: vsakega posebej si predstavljam z vsemi mogočimi križi in nadlogami; buden mislim, v spanju pa sanjam. Pripravljen bom, če jih zadene še taka nesreča; v duhu sem že naprej preстал vse, kar me še morda čaka, če se vrneta. — Mučno je tako življenje, gospod; človek nima lepe minute ne podnevi, ne ponoči. Če sedem k mizi, da bi se najedel, se spominj njih dveh in pomislim: lačna sta morda reveža, izstradana in žejna; če ležem v suho in toplo posteljo, pomislim: zaspana sta morda in trudna do smrti, pa nimata, kamor bi glavo naslonila v luži in mokroti; če se nasmehnem, pomislim: žalostna sta morda in bridko jima je pri srcu. Kaj bi Vam govoril in pripovedoval: misel nanju mi zastrupi vsak požirek, mi zagreni vsako veselje, mi pokvari vsak počitek. Morda se Vam zdi to čudno, gospod, morda smešno, ker nimate sinov na vojski in ne razumete, kako je, če v nobenem trenutku ne vem, kaj se z njima godi, in je samo to gotovo, da visita neprestano na niti med življenjem in smrtjo, med zdravjem in boleznijo; če dobim karto od njiju, da sta živa in zdrava, začnem šteti: en teden, dva tedna, kar je bilo pisano; lahko sta že davno ranjena ali mrtva; mogoče je, da se je v tistem hipu utrgala nit življenja, enemu ali pa obema. In kaj je ena nit, gospod? Nič ni! Pa kaj pravim: na niti!

Zdaj, ko ima smrt svojo veliko košnjo! Ne na niti, na pajčevini viši človeško življenje! Na pajčevini mi visita dva sinova; noč in dan, noč in dan in vsako uro!»

Kimal je z glavo in težko sopol globoko upognjen, trdno upirajoč se z nogami in palico v strmo stezo.

Prišla sta do pripravnega počivališča; odložil je koš in si začel otirati obraz z višnjevo ruto.

»Tu zmeraj počivamo z bremenom, zadnjikrat pod vrhom.«

Zagledal se je v dolino in začel kimati z glavo:

»Da, da, gospod! Otroci so otroci! Moj otrok ni kakor drug otrok. Če srečam otroka na poti, se morda spomnim, to je ta in ta otrok; na očeta, na mater, na družino se morda niti ne spomnim; če ga srečam, ali ne srečam, če ga vidim kdaj, ali nikdar, vseeno mi je; dva človeka sva, tako vsak svoj na svetu kakor dva kamna, ki sta se privalila slučajno kdove od kod na cesto. V družini pa ni tako; človek ne misli in ne čuti kakor samosvoj človek, on misli kakor oče tolikih, ne tolikih, ampak teh in teh otrok; on čuti v svojih mislih, v svojih besedah, v svojem življenju vedno in povsod vsakega svojega otroka in vse svoje otroke skupaj in samega sebe z njimi. Družina je kakor eno živo bitje, kakor eno telo; tam ne čutim: jaz sem, on je; čutim samo: mi smo! Tako se mi zdi, kakor bi žive vezi družile mene in otroke, kakor bi vsa srca prepletala iste žive niti. In če eden odpade, če smrt preraga tisto živo nit, bolj boli menda, kakor je bolelo sina, ko so mu roko odrezali. Sedaj je prišel vihar vojske in je razmetal moje sinove po bojiščih na vse strani; to je, kakor da bi se tiste žive niti napele in mi vleklo živo srce iz trupla in ga trgale na vse kraje.«

»Kaj pa je s petim sinom?« ga je prekinil tujec.

Mož je pogledal mrko in nevoljno.

»Je tudi on vojak?«

»Tudi!«

»Je morda padel ali umrl?«

»Ne!«

»Ga je zadelo kaj hudega?«

»Nič!«

»Kje je?«

»Kot železničar je bil pridelen železniški službi nekje v Galiciji.«

»Njemu je torej še najbolje!«

Mrko je gledal v dolino; čez nekaj časa se je okrenil in spregovoril:

»Ker sem Vam o drugih povedal, naj Vam povem še o tem svojem izgubljenem sinu. Brihten fant je bil; tista tri leta pri vojakih se je bil marsičesa naučil; ko je prišel domov, je hotel po sili k želez-

nici; tiste čase so namreč ravno sezidali železnico in so potrebovali pri njej veliko ljudi; on po sili, da gre, jaz, da ne. — Glejte, gospod: osem otrok sem izredil s svojim majhnim gruntom in s svojima rokama; res, da je šlo nekoliko s težavo, a kljub vsemu je šlo tudi z veseljem; grunt je tak: če ga dobro obdelate in pognojite, Vam dá kruha. Delal sem, pa smo živeli, ne kakor gospoda, pa vendar tako, da nam ni nihče nič mogel in ukazal; kakor je kralj v kraljestvu, tako je kmet na gruntu; tako je vsaj bilo prej, sedaj pravijo, da so se časi spremenili, da sedaj samo vojska in vojak ukažeta; jaz neprestano Boga hvalim, da tu gori pri nas še ni tako hudo in da sem še gospodar na svojem gruntu. Pa kaj to! Nekaj drugega sem hotel povedati: Tistega življenja, ki ga imajo gospodje in uradniki, tistega ne razumem. Kako more človek v takem živeti? Dan za dnem v isti sobi; dan za dnem pri istem delu; dan za dnem ob istem času; dan za dnem in leto za letom! Kako more človek to prenesti in prestat! Kmetiško življenje je težko, pa je lepo; hudo je ves dan orati, pa se pri tem tolažim, da bom drugi dan morda kosil; če kosim, se tolažim, da bom drugi dan sušil; če drva pripravljam, se tolažim, da bom pozimi na peči ležal in počival; če gnoj vozim na njivo, se tolažim, da jeseni zvozim živež z njive; enkrat v gozdu, potem na polju, potem na senožeti; tako je večna sprememba. To je življenje, ne kakor ga gospoda živi.

Sin torej po sili, da gre k železnici, jaz, da ne. In kakšno je to življenje pri železnici: če je čuvaj, je večer čuvaj, noč in dan, uro za uro — v stražnico in iz stražnice s tisto zastavo v rokah — vlak za vlakom, voz za vozom. In če je pri vožnji: sem in tja, tja in sem, vedno isto, vedno enako. Človek ne sme ničesar svojega storiti, nič svojega hoteti. Drugi mislijo zanj in on dela za druge. Ali more biti človek takega dela vesel? Ali je to življenje?

On, da gre, jaz, da ne! Pa je njegova obveljala! Šel je, poprosil in dobil službo. Kaj sem hotel! Dolgo ga nisem obiskal; ko se mi je pa le preveč stožilo po njem, sem se napravil in šel. — Da, še to naj Vam povem: kmalu potem, ko je dobil službo, se je oženil; neko šiviljo je vzel, lepo in cartkano stvarco; pa tako ni za zakon, kako bo tako nosilo materinsko breme; za okno je, da bi jo hodili ljudje gledat; še dotakniti bi se je ne smeli; niti pogledati bi je ne smel prehudo, tako rahla je bila; roke drobne kakor otroške in bele kakor mleko; lice kakor rožnat list; če bi se ga dotaknil, bi zvenelo. Tako stvarco si je izbral in se poročil z njo. Prišel sem in jih obiskal; po gosposko sta me pogostila in začeli smo se razgovarjati; pogovor je nanesel

besedo na to in ono; hvalila sta se, kako dobro jima gre, jaz pa sem začel v mislih preštevati njihovo plačico: dobro jima gre, dokler sta sama; kako pa jima pojde, ko pride kopica otrok, ki bodo vedno lačni in raztrgani, plača pa ostane ista? Skoraj od vsega sem doma pridelal, pa sem včasih pri otrocih še težko shajal, kako bosta pa ona dva, ki živita le od krajcarja! Če pa otrok ne bo, bosta lahko živela, a kakšno življenje bo to? — In sem jima rekel:

„Da, da, dobro gre, dokler še ni otrok; kaj pa bo, ko otroci pridejo?“

Spogledala sta se in se nasmehnila; zato sem vprašal:

„Kaj se smejeta? Kaj ne bo nič?“

Potem mi je sin odgovoril:

„Oče, kaj bi midva z otroki?“

„Kaj da bi z otroki!“ sem se začudil. „Kaj niso otroci dar božji, človeku v veselje, tolažbo in pomoč na svetu?“

„Ne, ne, oče; otroci so siromakom za križ in nadlego.“

„Pa če vama jih Bog dá?“

„Pa če jih midva nočeva?“

„Pa kako ne?“

„Zdaj še ne; zdaj hočeva živeti zase, potem, ko nama bo lažje, ga že poprosiva.“

„Pa kako — se boš Bogu ustavljal?“

Takrat sta se mi zelo smejala; meni je bilo, kakor bi mi srce prebodla. Sin me je učil kakor otroka:

„Oče, mi mladi nismo več tako neumni, kakor ste bili vi stari!“

„Pa zakaj neumni?“ sem se začudil.

„Osem otrok na takem gruntu!“

„Osem! Kaj nisem vseh preživil?“

„Kaj pa jih je bilo treba toliko?“

„Kolikor mi jih je Bog dal!“

Klobuk sem vzel in sem šel; po poti pa me je prišlo in sem se razjokal. Gospod, hujše me je zadela tista beseda, kakor če bi me zatajil, ali če bi mi umrl. Tudi to je vojska, gospod, strašna vojska; enega sina sem izgubil v njej; hujše je in bolj strašno, kakor za tistega, ki se je potopil v gališki luži ali pa leži morda v Črnem morju, hujše kakor za tista dva, ki visita noč in dan na niti med življenjem in smrtjo. To je vojska, gospod, ki je mi nismo videli, še vedel nisem zanjo, pa jo je Bog videl, ko so se ljudje proti njemu puntali in upirali; z ognjem in krvjo jih bo požgal in opral. Gospod, jaz pravim, da je prišel vesoljni potop krvi in sodomski požar smodnika. Če nočejo ljudje življenja, naj imajo smrt!

Tako mislim in pravim jaz! — Gospod, Vi greste v vas?»

»Da!« je odgovoril tujec.

»Tu se loči najina pot; ta steza pelje v vas, ta pa proti mojemu domu. Nič ne zamerite, da sem se tako razgovoril; tako mi rojijo misli po glavi kakor čebele v panju in mi ne dajo miru; tako mi je včasih. Da bi moral znoret. Je srečam človeka, katerega spoznam s srcem, da je res človek, se rad

razgovorim z njim; olajšam se s tem za nekaj časa; za nekaj časa se misli razletijo; kmalu pa se vrnejo zopet in mi rojijo po glavi, da ni miru, ne pokoja. Nič ne zamerite, gospod, in z Bogom pa srečno hodite!«

»Z Bogom, oče, in srečno pot!«

Tujec je postal nekoliko in gledal za njim, kako se je globoko sklonjen pod bremenom upiral v strmo stezo.

Šubici.

Dr. Josip Mantuani.

Nihče ne more in ne smé več dvomiti, da je »Dom in Svet« prvi slovenski ilustrovani list; prvi, mislim, po svojem pomenu, četudi ne morebiti po svojem začetku. Obravnaval je domače odnošaje, pripovedoval je o svetu dolgih — za vrsto nje-

mož, ki so šli z doma v svet in so od ondi obdarjali svojo domovino z zrelemi umotvori, to bi bilo nepričakovano, da ne rečem zoper njegov osnovni program.

V vrsto mož, ki so v resnici vredni, da se jih spominja »Dom in Svet« in z njim krož njegovih čitateljev, sodita pač med prvimi brata Šubica. Podatke o njihovem življenju imamo v »Ljubljanskem Zvonu« (1885) in pozneje od večše roke zbrane v »Dom in Svetu« (1892). A s tem pa poglavje o Šubicih ni izčrpano. Umetnikova duša je zakladnica, iz katere dobivajo dragocenosti cele vrste rodov. Treba je pa natančno razbirati in ogledati si vse, ne samo velikih, blestečih umotvorov, ampak tudi male in dozdevno nezatne. Tako spoznavamo podrobno umetniško delo, vidimo, kako se upira naravna oblika volji umetnikovi in kako ta zmore z vztrajnim delom vse zapreke, ki mu jih stavi narava v bujni prelesti svojih pojavov. V ta namen posežemo po mali izbiri ročnih risb, torej po vrsti neznatnih dragocenosti, ki nam odkrivajo v svoji goli preprostosti stremljenje umetnikove duše mnogo bolj, kakor pestrost in mamljivost izvršenih umotvorov. Brata Šubica — kadar izpregovorimo ta priimek, imamo v mislih oba najodličnejša člana te rodbine, Janeza in Jurija — sta bila tega naziranja, da ni vsak poizkus že dovršena umetnina. Zato sta spravljalva posamezne tičje, obrise in kompozicije, ker v vsakem tičju več ali manj umetniške misli. Vsa vrsta dá končno vso vrsto misli in podob ter pojasni, kako se je vse to zaokrožilo in zlilo v dovršen umotvor.

Ko je bival Janez Šubic na akademiji v Benetkah (1871—1875), je temeljito proučaval naravo in si uril oko in roko v risbi po živih modelih. Vse mu je bilo predmet opazovanja. Ko je prišel iz Benetk domov, je narisal ta prizor, ki se je najbrže

1. Ivan Šubic doma po završenih akademičnih študijah v Benetkah.

govega dela res dolgih — 29 let; začrtaval je lastnim krožom smer in napredek, uspehe je primerjal z razvojem drugih kulturnih skupin, panog in narodov. Naše talente je budil na umetniško delo, obenem pa je učil ceniti umetnost in njen kulturni in etični pomen. Da bi se ta list ne spomnil sedaj naših najboljših domačih umetnikov, da bi pozabil

prvotako razvil v domači hiši. On sam pripoveduje materi o lepoti Benetk, sestra prisluška od strani. Oče pa in manjša brata se bavijo s pregledovanjem risb, ki jih je Janez prinesel s seboj, in so v to tako utopljeni, da se zdi, da jih nič drugega ne zanima (podoba št. 1).

Leta 1876. se je vrnil v Italijo in se nastanil v večnem mestu. Tu je začel snovati veliko oltarno podobo sv. Martina za župno cerkev v Šmartnem pod Šmarno goro.¹ Naročilo je dobil brzkone za časa svojega bivanja na Kranjskem po završetku akademskih študij. Nimamo sicer cele, nepretrgane vrste vseh zasnov in risb; a že iz tega, kar nam je na vpogled, sklepamo lahko, kako se je porajala in završila lepa slika. Kaj nam torej pripovedujejo ti listi?

Ko je bila stavljena našemu umetniku naloga, naslikati sv. Martina, je bilo pač prvo, kar je storil v ta namen, da je vzel v roke življenje svetnikov, prečital životopis svetega škofa in se poučil o njegovem delovanju, o njegovem poveličanju po smrti. A kaj naj vzame za predmet svoji sliki, ko je sv. Martin na toliko strani zaposlen, kakor malokateri svetnik! Zaščitnik je mnogim obrtnikom, tako klobučarjem, krojačem, krtačarjem, lončarjem, mlinarjem, okleparjem, rokavičarjem, sodarjem, strojarjem, suknjarjem, tkalcem, trgovcem z vinom in veletržcem sploh; kot svojega zavetnika ga kličejo na pomoč berači, grešniki, konjeniki, pastirji, pivci, popotniki, vojaki in posebno slabotni otroci; ljudstvo ga smatra za pokrovitelja domačih živali, posebno gosi in konj, pa tudi rodovitnosti polja in vremena; kličejo ga na pomoč zoper izpuščaje, koze, šen, gobe, napenjanje in prosijo, da jih ščiti zoper kače in volkove.

Česa naj se torej oklene? S čim naj označi svetnika? Umetnik je bil v položaju, ki nam dokazuje nad vse jasno, da ima umetnost kot taka in vsaka njena panoga svoj namen, svoj višji smoter, kakor vse, kar je v zvezi s človeško kulturo. L'art pour l'art tu ne zadošča. Janez Šubic je bil na razpotju: ali naj ustvari podobo, ki mora ustrezati svojemu namenu, po lastnem naziranju, ali pa naj jo zasnuje po obrabljeni stari formuli sv. Martina na konju, delečega svoj plašč z mečem poleg njega ždečemu beraču. Ni se obotavljal, ni si premišljal. Stari način se mu ni zdel umetniško primeren — kajti konj prevladuje na takih podobah — in njegova umetniška duša je čutila tudi, rekel bi, teološki nedostatek: je li čudo, da je zmolila preprosta

kmetica svojčas tudi očenaš na čast svetemu konju? In brez pomisleka se je odločil za daljšo in trnjevo pot lastne kompozicije. Kaj naj vzame iz obilice značilnosti? To je bilo samo umetniško vprašanje. Teološko in cerkveno bi bilo pravilno vsako prej omenjenih zavetništev, da se svetnik zadostno označi na sliki; druga reč je pa, katero bi se dalo umetniško najbolje izrabiti. Šubic je bil mož, ki je

2. Sv. Martin ozdravlja bolnico.

imel o umetnini še pravo naziranje: da mora imeti najprej določno idejo in da je delo umetnosti potem oblikovanje ali izražanje te ideje v oblikah. Kakor mora imeti pisatelj najprej misel, ki jo oblikuje, bodisi v prozi, bodisi v vezani besedi, tako tudi slikar. V življenju sv. Martina čitamo, da je nekoč ozdravil gobovega človeka s tem, da ga je poljubil. Na ta čudež se naslanja zapuinanje ljudi v sv. Martina kot mogočnega priprošnjika zoper hude krvne in kožne bolezni. In to si je izbral naš umetnik, da obdela — edino to. V kolikor nas poučava vrsta tozadevnih risb, ni mislil od začetka na nič drugega. Najprva zasnova

¹ Gospodu vladnemu svetniku in upravnatelju obrtne šole Ivanu Šubicu izreklam za prvo in edino risbo iz njegove zbirke v svrhu reprodukcije na tem mestu, ki mu je najvrednejšo zahvalo.

(podoba št. 2) obsega samo dva glavna člena: a) sv. Martina, ki z blagoslavljanjem ozdravlja, b) bolno žensko, katero prinašata dva moža predenj. Ideja je torej bila: »sv. Martin čudotvorno ozdravljajoč« — misel torej, ki zahteva dveh glavnih sestavin, čudodelnika in ozdravljenca. V prvi

3. Sv. Martin ozdravlja bolnico. (Tretja osnova.)

zasnovi že vidimo ta dva člana, a tu nista še estetično dovolj zvezana po obojestranski vzročnosti. In to je umetnik tudi čutil prvi hip, ko je ustalil bežno podobo na papirju. Imel je vsebino kot surovino pred seboj; tedaj pa se je pojavljala druga zahteva, ki iz ideje šele naredi umetnino: estetično oblikovanje. Takoj je na istem listu ob strani zasnoval v malem merilu skupino, v ka-

teri sta gori imenovana elementa vzročno že neprimerno jasneja — samo vsled boljše estetične razporedbe; tu je svetnik bolnici že dokaj bližji in risba vzbuja v naši duši osnovno pravilno predstavljanje dogodka. Korak za korakom sledimo lahko umetniku in posnemamo iz zasnov, kako stremi za tem, da zbere tvore in vizije svoje umetniške duše ali fantazije na listu papirja s preprostimi sredstvi. In to je risba. Gre mu le za razdelitev mas, za pravilnost črt; a njegova popolna umetniška misel dobi izraza šele v harmoniji črt, barv, svetlobe, oblik in kompozicije v podobi. Taka risba, ki pripravlja umotvor, torej ni še polnoveljavna umetnina, ampak oporna študija, odlomek brez zveze s celokupno idejo. Koliko dela dá umetniku oblikovanje njegove lastne umetniške misli, da se pojavi v svoji popolnosti, zasledujemo skoraj brez težav v teh risbah.

Iz praktičnih razlogov in razmotrivanj je nastala druga osnova. Umetnik se je zavedal, da tvori za svojo dobo; vsaka prava umetnina pa ni nič drugega, kakor umetniški opis tiste dobe, v kateri je nastala, to se pravi, vsak pravi umetnik estetsko stilizira svojo dobo. Šubic je to vpošteval. Spomnil se je, da v njegovi dobi ni običajno, da bi prišel pri cerkvenih funkcijah škof sam, ampak v spremstvu drugega duhovništva ali z asistenco. To ga je napotilo, da je drugo zasnov tako uredil. Pri čitanju življenja sv. Martina in mesta, ki govori o čudežnih ozdravljenjih, je ugledala umetnikova duša krasno cerkev, v njej pa pestro množico, zapuno prosečo svetnika pomoči. Uzrla je njegova tvorna fantazija sv. Martina, ki se kaže v svoji slavi ter blagoslavljaajoč rešuje ljudstvo bolezni. To vse je gledal Janez Šubic pod vtisom svoje dobe, ne pa tako, kakor bi se moglo vršiti tedaj, ko je bil sv. Martin škof turonski; njegova slika je torej hotela biti odsev časa, ki jo je rodil, ni pa mogla biti potemtakem arheološko pristna ilustracija. A predstavljal si je ves prizor tudi pod posebnim vtisom smeri, ki mu jo je privzgojila njegova mladostna doba; Kranjec ima o svetnikih in njihovi slavi precej realistične pojme: misli si jih približno v takih razmerah in v takem osredju, kakor, recimo, navadne ljudi v »boljših« ali, ako hočete, v »najboljših« odnošajih; in po tem merilu in po tej empiriji presoja tudi življenje in slavo v nebesih.

Da je vzel eno samo bolnico iz cele množice — pars pro toto —, o tem so pač odločevali le umetniški razlogi, stremljenje po jasnem in razločljivem kontrastu: najprej etični, ki ga izraža na eni strani svetnik, kateri je vse prestal in zmožek, na drugi strani ženska, bolna, onemogla; tam duhovnik,

tu zastopnica lajkov; tam mož, tu žena. Kontrast pa leži tudi v črtah: nasproti navpični smeri stoječega svetnika imamo horizontalno črto ležeče ženske; a okolica, ki jo obdaja, tvori most črez vrzel od ene smeri do druge, ker se množica sklanja, kleči in ždi. Baš ta bolnica mu je dala mnogo dela, preden jo je oblikoval tako, da učinkuje primerno, jasno in umerjeno, soglasno z drugimi skupinami. Prva osnova jo kaže ležečo, pri njej pa dva moža, ki jo držita napol zravnano; a moža sta v malo izraziti kretnji. Druga osnova kaže bolnico v isti kretnji, a moža pri njej sta dobila izrazito, da ne rečem akrobatsko pozo. Ta mu je bila spet premočan kontrast napram svečani umerjenosti sv. Martina — in položil jo je na stran ter zasnoval varijanto, v kateri je omilil to skupino s tem, da je pustil bolnico v rokah ženske, možu pa je prisodil vlogo, da moli. Da se prepriča, kako da učinkuje v celoti, si je narisal vso kompozicijo nanovo (tretja zasnova; podoba št. 3). Sv. Martin je — po besedilu njegovega

škofa je ostala praznota, ki bi kazila enotnost kompozicije; to je umetnik z bistrim pogledom takoj zadelal z otročičem, držičim tradicionalno »Martinovo gosko«. V ospredju tvorita dve podskupini težišče: na eni plati ženska z bolnico, na drugi žena, ki ima ob sebi otroka in kaže na svet-

4. Sv. Martin. Študija za skupino bolnice.

5. Sv. Martin ozdravlja bolnico. (Četrta osnova.)

življenjepisa — v notranjščini cerkve, obdan od asistenc; pred njim množica bolnikov, šest žensk in en možak, poleg pa dva otroka. Vsi ga prosijo pomoči, kar izražajo povse jasno njihove kretnje. Dočim je gruča s sv. Martinom sklenjena, se deli oddelek bolnikov na dva kampa, ki puščata na sredi malo presledka; ta omogočuje pogled na celo postavbo svetnikovo. A pod nogami čudodelnega

nika. Kolika razdalja med prvo in tretjo zasnovi! In pri tej se mu je misel že tako razbistrila, da je označil tudi ves barvni akord v osnovnih tonih.

A podoba mu ni ugajala. Kontrastov ob bolnici je pogrešal, uvažujoč dejstvo, da slabotna ženska ne zmore trudapolnega opiranja in dviganja odrasle osebe in da je med onemoglo bolnico in strežnico premalo razlike. Zato je to skupino

posebej preosnoval: bolnici je dal krepkejše ude, tako da skoraj spominja na Rubensove in Van Dyckove ženske; opirata jo dva moža v akrobat-skih pozah (podoba št. 4).

S to preosnovo je bila pa prizadeta vsa kompozicija. Osnoval jo je novo. Dočim je bil prej — v drugi in tretji zasnovi — svetnik v notranjščini cerkve, ga je postavil v četrti zasnovi na stop-

6. Študija za podobo sv. Martina.

nice pred portal (podoba št. 5). Asistenca se je skrčila; skupina bolnikov se je strnila v sklenjeno gručo, zavzemajočo vso desno plat. Bolnica leži na nosilih in je do pasu gori zaigrnjena; opira jo možak v nepretirani kretnji. Med skupino leve polovice (svetnik z asistenco) in desnega dela (bolniki) je presledek; a ta je pomaknjen iz sredotočja proti levi in zgineva v globino v smeri proti desni, torej nekak nesimetričen red. Tudi to risbo je z barvami laviral.

A bolnica v ospredju še ni soglašala z njegovo umetniško mislijo. Naš umetnik je pa imel na eni strani neugnano tvorno silo, na drugi pa neizčrpen zaklad oblik; bil je, kakor zahteva Albrecht Dürer, prenapolnjen s podobami. Zasnoval je ta del svoje nameravane podobe vnovič. Bolnica, popolnoma oslABLJENA, visi in sloni v naročju moža, ki jo le s težo drži; zaupno je obrnjen njegov pogled k svetniku, a njegova kretnja je napram prejšnjim zelo omiljena. Slo mu je torej za to, da označi hudo, smrtno bolezen dovolj jasno, da ne rečem usiljivo, ker s tem oslavi čudotvorno ozdravljenje.

Ko je pa preosnoval to skupino, se ni prav prilagodila celi podobi. In brez obotavljanja jo je preobrazil p e t i č. Svetnika je postavil z maloštevilno asistenco treh oseb na levo plat pred glavna vrata krasne cerkve, pred njim je celotna skupina treh oseb, med njimi tvori sredotočje bolna ženska. Mož, ki jo podpira, stoji; bolnica pa leži na nosilih in je z gornjim delom telesa napol vzravnan; torej je misel popolne, skoraj mrtvične onemoglosti spet opuščena. — Nova pa je tehnična razpredelba mas, ki je ostro poudarjena: na levi cerkvena arhitektura, opremljena z visokimi stebri, pred njo skupina s svetnikom; na desni skupina bolnice, zadaj pa arhitektonski zaključek.

Tako se je približal svoji umetniški misli vedno bolj. In ko je vso kompozicijo šestič zrisal, je imel zasnovi v vseh glavnih aktih določeno, tako da je mogel pričeti s podrobnimi študijami. Ta varijanta je pravzaprav izpopolnitev pete zasnove. Sv. Martin je dobil obilnejšo asistenco; označenih je sedem oseb, a le tri so popolnoma zarisane. Tudi ob bolnici je pet oseb; a mož, ki jo opira, je dobil zopet živahnejše kretnje, katerih glavni naglas je skrajni napor telesnih moči — a brez akrobatske poze. Končno sta se v teku procesa izluščili dve osebi bistvenega pomena: sv. Martin na eni, bolnica na drugi strani; druge osebe vežejo obe glavni nosiljelci ideje, ostalo, kar ni v njihovi neposredni bližini, je štafaža. Po krugotoku raznih preosnov je dospel umetnik na prvotno točko svoje umetniške misli nazaj; Sv. Martin ozdravlja bolnico; le da nam tega ne pove s suhimi besedami, ampak v poetično in lepo zaokroženi kompoziciji. — Poleg obrisov pa imamo tudi dolgo vrsto podrobnih študij, ki nam pričajo dvoje: najprej, da je umetnik šel pri svojih študijah do dna in je vedno proučil vsak akt ob živem modelu; potem, da se je oziral na učinek in ga tako pripravil, da se mora zdeti vsakemu gledalcu verjeten in mogoč. Kajti naša

empirija v umetniškem oblikoslojvu sloni na dejstvu, da je vse, kar zaznamo v naravi okolu sebe, tvor dveh činiteljev: narave same in naše zaznavnosti. Med risbami, ki so mi trenutno na upogled, imamo za podobo sv. Martina šest študij. Gol

dvignjen in nazaj zavihan. Proučevanju pluvijala velja tudi četrta študija, osobito odsvitaniju svile. Peta risba kaže gorenji del pluvijala od strani, tako da je moral biti umetnik preskrbljen s podrobnimi študijami za vse slučaje definitivnega oblikovanja;

7.

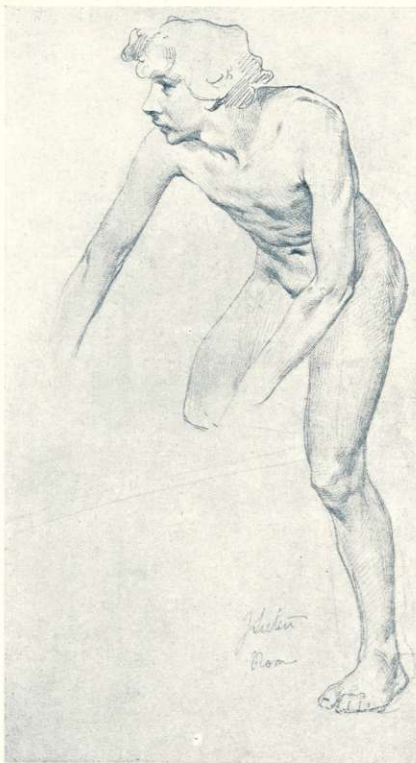
Študiji za podobo levita na sliki sv. Martina.

moški akt začenja vrsto; isti model, a oblečen v pluvijal nadaljuje vrsto; glavni predmet je bilo proučevanje gub na pluvijalu (podoba št. 6). Tretja študija je zopet posvečena najskrbnejšemu opazovanju vseh pojavov: obrisnih oblik, gub, osvita, osenčenja in senc, odseva, barvnih vrednot in perspektivčnih svojstev. Pluvijal je tudi osnovno drugače prirejen kakor pri drugi osnovi: bolj pri-

a vseh tozadevnih risb ne poznamo še, tudi ako so se ohranile. Iz gori omenjenih risb je vzeta podoba sv. Martina v delni skupini: škof z dvema levitoma, katerih eden mu privzdiguje plašč, drugi pa nosi palico. Svetnikova postava je tukaj grandiozno zamišljena; odgrnjen pluvijal kaže velik del albe, ki se mora vsiljevati očesu po svoji blesteči belini in je primorati, da se obrne najprej nanjo; vsi trije

člani te skupine so živahnejši v kretnjah, ker so vsi mirno k o r a k a j o č i.

Pravtako, kakor podoba svetnikovo, je proučil tudi vsako postavo njegovega spremstva, najprej ob golem aktu, potem oblečeno. Pred menoj je deset takih študij, izmed katerih bodi ena tu priobčena, da dokažem, kako vestno je pripravil umet-

8. Sv. Martin.
Podrobna študija za moža ob ležišču bolnice.

nik vsako posamezno podobo. Oblečen akt levita imamo v dveh fazah pred seboj, prvi je zabrnjen v stran (tri četrtine profila), drugi v popolnem profilu, tako da je imel umetnik pri sklepnih kompoziciji možnost, upostaviti eno ali drugo, kakor bi mu bolj kazalo (podoba št. 7).

Od članov druge podskupine, katere sredotočje je bolnica, je znanih več študij, delanih po golem modelu, da se ugotovi pravilno in neoporečno vsak

giblaj. Priobčujem prvo misel, namestiti moža ob ležišču bolnice: mož stoji, sklonjen nad ležišče, obrnjen skoraj frontalno proti gledalcu, le obraz je od strani videti; pezo njegovega telesa nosi pretežno leva noga, z desno se opira kleče ob rob ležišča (pod. št. 8). Tako je zamislil to postavo potem, ko je bil zavrgel vse prejšnje zasnove, ki sem jih omenil gori pri celotnih kompozicijah. A tudi to podobo je še večkrat pre naredil; na razpolago so mi poleg tu priobčene zasnove še nadaljnje tri. Ena ga kaže stoječega za bolnico na obeh nogah, sklonjenega naprej; desnica je dvignjena v vodoravno lego, levica zavrtnana navzdol; druga bistveno soglaša s priobčeno, a se loči od nje v gibljajih; tretja nudi še bolj sklonjeno telo, desna noga je zganjena v kolenu in precej daleč naprej potisnjena na ležišče bolnice. Navsezadnje pa mu ni dopadla nobena zasnova, celó osebo samo je opustil pri definitivni kompoziciji.

Kako se je bavil z oblikovanjem bolnice, sem omenil že zgoraj pri označevanju celotne kompozicije. Posebnih študij imamo — dosedaj — osem. Vse se drže temeljne ideje, da naj bolnica leži pred

9. Študija otroške glavnice za sliko sv. Martina.

svetnikom znak na ležišču. Ločijo se le po malih variantah v kretnji: tam leži z nogami, lahko k sebi potegnjenimi, tu popolnoma zavrtnana; zdaj je obrnjena od leve proti desni, zdaj narobe; trup je enkrat bolj, drugič manj pridvignjen.

Da je s tako vestnostjo proučeval posamezne podobe glavnih skupin, je pač razumljivo, a tudi značilno za njegovo temeljitost pri oblikovanju ideje. Velespoštovanje do tega umetnika pa nam

naravnost izsiljuje dejstvo, da je istotako vestno pripravil tudi dele štafaže. Ta ni sicer nikjer brez pomena in zveze z glavno mislijo, a postranska stvar ostane vendarle. V ozadju na desni plati podobe stoji ženska z otročičem v naročju. In glavico tega otročiča imamo v treh zasnovah ohranjen (pod. št. 9 in 9 a).

Sklepno redakcijo tega trudapolnega proučavanja nam kaže izvršena slika v Šmartnu pod Šmarno goro. Najodločilnejša izprememba se je uveljavila v skupini bolnice. Šubic je opustil tu vse, kar more mikati umetnika; mož, ki kleči poleg bolnice in jo dviga, ni več opora, moč, ki izrablja svoje fizične sile samo za to, da drži onemoglo bolnico pokoncu, ampak vdan, ljubeč oče ali sorodnik, ki ga prevevata skrb in strah, ki ga napolnjuje zaupanje v moč svetnikove priprošnje. Ob vzglavje je stopila ženska, sestra ali sorodnica, ki priporoča bolnico sv. Martinu, vidno prežeta notranjih stisk, a tudi trdne vere na pomoč po svetnikovi priprošnji.

Podoba je cerkvena, verska. Ta se ni dala kopirati po naravi in njej se ni dala navdahniti

9a. Študija otroške glavice za sliko sv. Martina.

čutna ubranost umetnikove duše tistega hipa, ko je slika nastajala: ta prizor je moral poteči iz umetnikovega čuta in iz njegove fantazije i po vsebini i po obliki. Ni čuda, da je moral naš Šubic zmochi tako ogromno delo priprav v to, da je dal vsej sliki tisto obliko, katero je sam zrl v svoji duši, in da je izvršil podobo tudi za poznejše dobe in za druge ljudi, da se ob njej izpodbujajo in obenem etično naslajajo.

Ako bi obstali pri tej sliki, bi premotrili samo enostransko globoko čustvenost Janeza Šubica. Ne dá se sicer izčrpati ob par primerih, a zaslutiti

10. Študija za risbo „Dva studenca“. (Prva zasnova.)

bo mogoče to notranje bogastvo, ako proučimo nakratko še par drugih, izvenverskih primerov.

Leta 1878. je izvršil Janez Šubic več podob na podstavu slovenskih in drugih pesnitev. Med temi eno po Jenkovi pesmi: »Dva studenca«; po Schillerjevi »Der Gang nach dem Eisenhammer« je narisal prizor Jurij Šubic. Te dve še premotrimo.

Ko je prečital Janez Jenkovo pesem, mu je stopila simbolika njena z vso jasnostjo v realnih

podobah pred duha. Ni zrl več studencev, ampak z vso gotovostjo je substituiral njihovi stvarni vrednoti: mladeniča in deklico. Podoba št. 10 nam kaže prvo pojmovanje deklice; zasnova mladeniča dosedaj ni znana. V tej risbi se nam živo zrcali dejstvo, da je naš umetnik globoko koreninil v domačem narodnem življenju: ženski studenec je krepko, kmetsko dekle, njen akt istotako preprost kakor izrazit: stoji na prostem, pod drevjem — a zatopljeno v bolesterne misli.

11. „Dva studenca.“ (Druga zasnova.)

Celotna kompozicija (pod. št. 11) nam pa nudi že ves prizor. Dekle stoji pod skalo — in izpod skale izvirata studenca dva! — žal, da ne več kmetska punica, ampak kot grajsko dekle, oblečeno po okusu izzvenče romantike. Ta smer je še enkrat zaplapolala, preden se je utrnila za vselej, to pa umetno razpihana po Makartovi smeri, osebno pa po sprevodu v proslavo petindvajsetletnice cesarjeve poroke. Tedanja doba je to zahtevala, posebno na Dunaju. In Šubic je bil na Dunaju, udeležen je bil pri kompoziciji Makartovega sprevoda, in »Zvon«, kateremu je bila namenjena ta kompo-

zicija, je izhajal tudi na Dunaju. Umetnik je stiliziral tisto dobo in prav s tem dokazal, da kot pravi umetnik ni izgubil stika z veseljnostjo svojih dni. Istotako, kakor dekle, je odet tudi fant v obleko »viteške« dobe. Razoglav odhaja s popotno palico v roki, z oprtanim nahrbtnikom. Dekletu kliče in maha v slovo, a pot ga vodi navzdol, proti levi. Ona pa stoji zamišljena, korak obrnjen proti desni — dočim pogled sledi mladeniču. — Izvršena risba (pod. št. 12) ima sicer več, a vseskozi nebitvenih

12. „Dva studenca.“ (Izvršena risba.)

korektur; glavne stvari so ostale vse neizpremenjene. Prav to dejstvo izpričuje tudi, da je Janez Šubic takoj dvignil jedro umetniške naloge z vso suverenostjo; to je čar umetniške intuitivnosti. Na ta način nam je podal v tej risbi snov, ki jo je poznal on in ki jo poznamo mi vsi, davno, od mladih nog. S tem nas ni šele treba bilo prisiliti, da spoznamo ali se uživimo v nov, nam neznan svet, ampak umetnik nam je omogočil, da uživamo njegov umotvor neposredno.

Tudi nastopni primer Jurija Šubica nam to dokazuje. Zadača mu je bila, ustrojiti prizor iz Schil-

13.

Hoja na plavž. (Druga zasnova v dveh varijantah.)

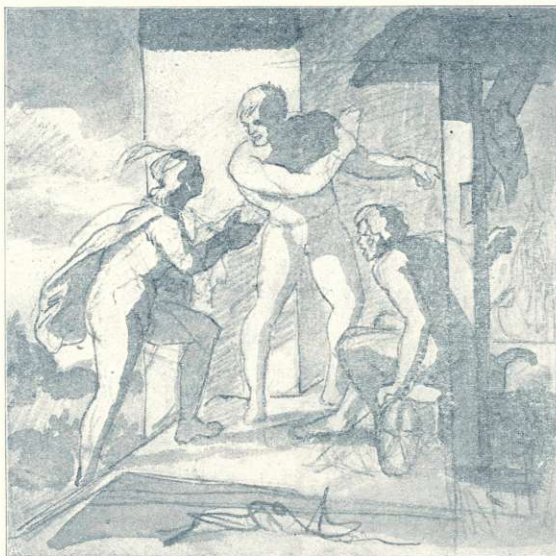
14.

Hoja na plavž. (Tretja in četrta zasnova.)

lerjeve pesmi »Der Gang nach dem Eisenhammer«. S prvo mislijo je pogodil najznačilnejšo točko vse pesmi, vrhunec zapletljaja, ter je izrazil v umetniški obliki teh-le šest stihov petindvajsete kitice:

Da ruft er: »Was der Graf gebot,
Ihr Knechte, ist's geschehn?«
Und grinsend zerran sie den Mund
Und deuten in des Ofens Schlund:
»Der ist besorgt und aufgehoben,
Der Graf wird seine Diener loben.«

Ne rečem, da mu ni dala podbude za izvolitev baš tega prizora morebiti že izkušnja; kajti tudi

15. Hoja na plavž. (Peta zasnova.)

pred Subicem so se bavili umetniki s tem predmetom. A način oblikovanja in razporedbe priča, da je to začutil v sebi in da je spravil na papir, kar je čutil: to pa z jako skromnimi sredstvi, a s tem večjo izrazitostjo. Kaj imamo v kompoziciji? Ostrešje pred pečjo, pod njim delavec, kažoč v žrelo peči, ob strani drug delavec; pred obema Fridolin. Ti elementi se ponavljajo na vseh osnovah, od prve do zadnje, a vedno drugače. Ohranilo se nam je pet osnov — in tu menim, da so vse, brez vrzeli.

Prva nam podaja imenovane elemente — a še nekam okorele, brez pravega življenja in giba-

nja. Drugo preveva življenska sila in medsebojnost med posameznimi osebami je že prepričevalna (pod št. 13). Tretja je pa že drugače zasnovana, ne da bi se bil dotikal umetnik bistvenih sestavin. Ostrešje je postalo bolj komplicirano, romantično; prvi delavec je postal vljuden; z levico se odkriva, z desnico pa kaže v peč; drugi delavec sedi skljuvca na panju in ponavlja pripovedovanje svojega tovariša s tem, da tudi on opozarja na peč. Fridolinu se pa vidi na hoji, da hiti, ker se je bil zakasnil. Četrta preosnova popravlja zopet ostrešje in je drugače razporeja; vsa stavba je potisnjena mnogo bolj

proti desni, nego pri prvih treh. Prvi delavec je napredoval v vljudnosti, ker stoji že odkrit pred Fridolinom, pripovedujoč: »Der ist besorgt . . .« itd.; z levico opozarja na peč, z desnico pa potrjuje, kar je povedal. Drugi delavec pa obrača gledalcu hrbet, z desnico pa kaže v peč; panj, na katerem je prej sedel, so bržkone sežgali, zato se je vsedel na samokolnico. Fridolin prihaja s hitrim korakom po stopnicah pred peč in kaže z levico tja, dozdevno vprašujoč (pod št. 14).

Peta zasnova — ali preosnova — je zaključila proučevanje te skupine in njeno oblikovanje. Ostrešje nad pečjo je dvignjeno, strehe ni videti; zaobrnjeni del je pa pomaknjen proti desni in znižan. Pred pečjo je prvi delavec v isti pozi kakor v četrty zasnovi, samo da je nedvomno risan po aktu. Pravtako drugi delavec. Fridolin prihaja po stopnicah navzgor in vprašuje prvega plavžarja, je li izvršeno grofovo povelje. Loči se pa ta zadnja faza od prejšnjih po krasno izvršenih kontrastih s preskakanjem. Za gibčnimi telesi delavcev so neušibljene črte močnih brun, ki po dolgosti in širosti presestavajo valovite poteze človeških oblik (pod št. 15).

Marsikomu se bo zdelo mnogo od tega, kar sem tu navel, povse samoobsebi umevno; kdor pojmi umetnost tako in tudi bolje, prav; največ koristi bo imel sam, ker mu je dano, uživati umetnino in včutiti se vanjo, slediti umetniku s srcem, ne pa ga samo hladno razumovati. Kadar pride uživanje umetnin na to ledeno točko, tedaj se začne seciranje umotvora, ki je zaradi pomanjkanja srčne krvi odmril pri onem, ki ga raztelesuje. Šubic se ni

zato trudil v nešteti risbah in osnovah, da nam odtuji to, kar je sam začutil, kar je provzročilo, da mu je poigravalo umetniško srce v nemirnem veselju ali v trpkem žalju; prizadeval si je zato, da nam olajša pot do umetnikovega čuta in da izvabi v nas, če že ne ista, vsaj čim najbolj podobna čustva. In čemu to? Čemu tvorijo umetniki risbe, podobe, sohe, stavbe? Zato, da s tem izražajo smer in značaj časa bolje, kakor ga more

opisati najbolj spretna roka najbolj učenega zgodovinarja. A čemu to? Zato, da izpopolni po svojih vizijah naše življenje v vseh panogah, da zadela vse vrzeli, ki jih pusti v njem materijalistično naziranje, birokratska uprava in juristska modrost, da je dvigne, da je poglobi, da mu dá kulturno vsebino in pomenljivost za sedanjost in za bodočnost — in predokus večnosti.

Iz modernega umetniškega mišljenja.

Arhitekt Ivan Vurnik.

Vsi veliki umetniki so bili za svoj čas, kakor pravimo sedaj, moderni, t. j. ustvarjali so iz sebe. V njih delih se najbolje zrcali istodobno kulturno naziranje, iz katerega so izšli. In kaj hoče sodobni umetnik? Kakor smo spoznali enostavnost in preprostost kot najvišje čudo v naravi, tako nam je postala enostavnost in preprostost vzor v umetnosti. S čim enostavnejšimi in čim manj sredstvi doseže umetnik svoj cilj, tem više je ceniiti njegovo delo. Čim lažje in naravneje je delo videti, tem več truda je stalo umetnika.

Prelat Smrekar, ki je bil o svojem času eden najbistroumnejših mož v Ljubljani, je nekoč dejal mojemu očetu: »Moderni so tisti, ki se ne marajo ničesar učiti.« Ta njegova sodba je bila le površna. Mnogo takih prikazni je res v družbi modernih umetnikov. V prvih začetkih moderne so n. pr. slikali nekateri razposajenci jako površno tudi samo iz kljubovalnosti proti prejšnji uglašenosti. V kljubovalni strasti pa se zelo težko ustvari kaj dobrega, trajnega. Jaz bi to možnost sploh zanikal. Smrekarjevi trditvi nasproti pa sem prišel do spoznanja: modernemu umetniku se je treba zelo veliko učiti in razmišljati, preden premotri stremjenja današnjih dni v njihovem bistvu, preden obvlada vsaj v svoji stroki vsa sredstva modernega svetovnega napredka in preden se docela zave svojega lastnega stališča nasproti zunanjemu svetu. Ugovor, da bi znanje umetnika celo oviralo pri svobodnem ustvarjanju, se mi ne zdi utemeljen; resničnega umetnika ne bodo pri ustvarjanju dolgo motili tuji vplivi. — Res pa ostane, da si umetnosti ne bo nihče priboril z znanjem, če mu ni bil umetniški dar dan že ob rojstvu.

V umetnosti se javlja največ to, kar je splošno-človeško. Zato je umetnost vsakemu človeku sorazmerno z njegovo duševno sposobnostjo dostopna. Umetnost je hčerka religije in je na svoj način tudi činitelj človeške sreče. Tudi ona izvira iz Večnega studenca, tudi ona vodi človeka k začetku vsega bitja. Zaradi tega je tudi njej zapisan na čelo znak večnosti. Posamezne umetnine razpadajo v prah, a duševna sila, ki jih je ustvarjala, bo šla s poslednjim zemljanom k svojemu Bogu. Zato so tisti, ki križajo umetnost z »vanitas vanitatum«, v usodni zmoti; njih očitek zadeva Boga samega, ki se nam je hotel tudi v umetnosti razodeti.

Vsi veliki umetniki vseh časov poznajo le eno pot k svojemu cilju. Najkrajšo. Cilj vsem pa je bila resnica. — Kako je kdo prehodil to pot, to je bilo odvisno predvsem od sposobnosti posameznika in od časa, v katerem je živel. Michelangelo je s svojo orjaško duševno silo razdelil obok sikstinske kapele v toliko glavnih in stranskih polj, kolikor jih je po njegovem mnenju bilo treba, da je mogel predočiti stvarjenje sveta in prvega človeka. Posamezna glavna polja je ločil še posebej — kakor z velikimi mejniki — s podobami prerok in prerokinj. Kar mu je ostalo še več prostora, je izpolnil tako, da je bila glavna ideja — stvarjenje sveta — izpopolnjena. Obzorje pred teboj pa je zaprl z viharjem sodnega dne — brez ozira na vsako organično (tektonsko) zvezo predstave na stropu s predstavo na steni, pač pa z ozirom na vsebino: na stropu je predstavljen začetek sveta, na steni pred teboj pa njegov konec — oba ekstrema življenja. Cilj resnice pa, ki ga je hotel umetnik tu doseči, je bil: predstaviti narodom božjo vsemoč, ki ščiti krščanstvo. To je bila najvišja misel, ki jo

je mogel kdaj spočeti umetnik, da z njo opremi privatno kapelo Kristovega namestnika na zemlji. Kjer je združen tak cilj s tako umetniško močjo, kakor se je zgodilo to v tem slučaju, tu obstane človeški razum skoro brez moči, prevlada ga čuvstvo občudovanja. Sikstinska kapela je bila v svojem času najmoderneje delo. Delo, ki nima nikjer pred seboj nobenega vzora, ustvarjeno popolnoma svobodno, z najpreprostejšimi sredstvi, brez ozira na vsako drugo misel kakor na cilj. Michelangelo je imel učenih nasprotnikov, ki so hoteli uničiti njegovo delo. Le velikemu papežu, ki je s svojim odličnim zmisлом za veličino razumel mojstra, gre zasloga, da Poslednje sodbe niso pobelili.

Današnja moderna umetnost si je že priborila povsod toliko tal, da se ji ni več bati za obstoj. Današnja moderna ni več secesija ali dekadenca, marveč temelji pravtako na pridobitvah cele današnje kulture, kakor v času Albertijevem renesansa na takratnem humanizmu. Ona ni več opozicija proti starim slogom, marveč gre s svojim naravnim razvojem dalje na podlagi vsega pridobljenega znanja in spoznanja.

Zagovor slovenske moderne glasbe.

Stanko Premrl.

Naprosen od g. urednika, naj za »Dom in Svetovo« jubilejno številko napišem kako stvarco, najrajši kaj načelnega o glasbi, podajam v sledečem nekatero misli o naši moderni (sodobni) glasbeni smeri. Kaj posebno novega najbrž ne bom povedal; a gre za to, da počela o moderni glasbi, raztresena po naših glasbenih listih,¹ proniknejo polagoma tudi v širše sloje in da izginejo tozadevni kakršnikoli napačni nazori.

Slovenska moderna glasbena smer je še čisto mlada. Pojavila se je z ustanovitvijo »Novih

¹ V mislih imam predvsem »Nove Akorde« (književno prilogo). Opozarjam tudi na nekatere članke, ki so izšli v zadnjih treh letnikih »Cerkvenega Glasbenika«: »Nekoliko misli o naši cerkveni glasbi in še posebej o moderni« (Franc Pirc), 1914, 10; »Vsem, ki se zanimajo, v preudarek« (Franc Pirc), 1915, 3; »Nekaj o modernih« (Ksaver Kosmov), 1915, 10; »Nekaj o moderni glasbi, disonancah in v obrambo modernistov« (Milan Kalan), 1916, 1; »Počela sodobne glasbe« (dr. Frančišek Kimovec), 1916, 9. »Dom in Svet« razpravlja o moderni glasbi v 11. št. letnika 1911., kjer Izidor Cankar poroča o svojem obisku pri skladatelju dr. Gojmiru Kreku.

Moderna umetnost tudi ne more biti necerkvena, kakor še vedno nekateri pri nas mislijo. V vsaki umetnini za cerkveno rabo mora biti očitno izražena ideja, ki odgovarja namenu cerkve. Če je ta ideja necerkvena, je umetnina zato še vedno lahko umetnina, a ne spada v cerkev. Če je pa tej zahtevi zadoščeno, je pa s cerkvenega stališča vseeno, ali je stvar gotska, baročna ali moderna. S stališča današnjih umetnikov pa more biti le moderna. Kajti nihče na svetu ni danes zmožen ustvariti pristne gotške ali baročne stavbe, ker nihče ne more danes misliti in čutiti, kakor so čutili in mislili pred 500 ali le pred 100 leti. Danes morem in znam ustvariti le tako umetnino, kakršno more in zna občutiti in zamisliti človek današnjih dni. Če si v cerkvi pred modernim oltarjem, pozabi na to, da je moderen, in skušaj razvozljati idejo, ki jo je hotel položiti umetnik v to umetnino. Pri manjših in cenih stvarih bo morda samo z okrasitvijo oltarja in njegovega ozadja poudarjena svetost kraja in predmeta, pri večjih se bo morda stopnjevala vsebina v celo himno, v veroizpoved. Če je tako, ti bo lažje moliti pred Bogom.

A k o r d o v« leta 1901., kateri izvrstni glasbeni zbornik je prinašal najprej samo skladbe, od leta 1910. dalje pa tudi književno prilogo. Urednik jim je bil ves čas dr. Gojmir Krek na Dunaju.¹

Pod vplivom »Novih Akordov« je dobila slovenska svetlna in cerkvena glasba novo smer in novo lice. Po naših glasbenih poljanah je zavela neka svežost in neka gorkota, na dan je priklila neka samorastlost in izrazitost, kakršne ne nahajamo izlepa v prejšnjih časih.

Kdo bi se ne razveselil in bi ne pozdravil tega lepega pojava naše slovenske glasbe!

Toda kaj hočemo! Novost je le novost. In tako je tudi naša moderna glasba — kakor pred njo vsaka druga glasbena novost — zadela pri nekaterih na večji ali manjši odpor.

Sodobni glasbi se ponajveč očita, da poteka bolj iz razuma kot iz srca, da je — tako trdijo nekateri — samo umetno stlačeno blago, ki ničesar ne

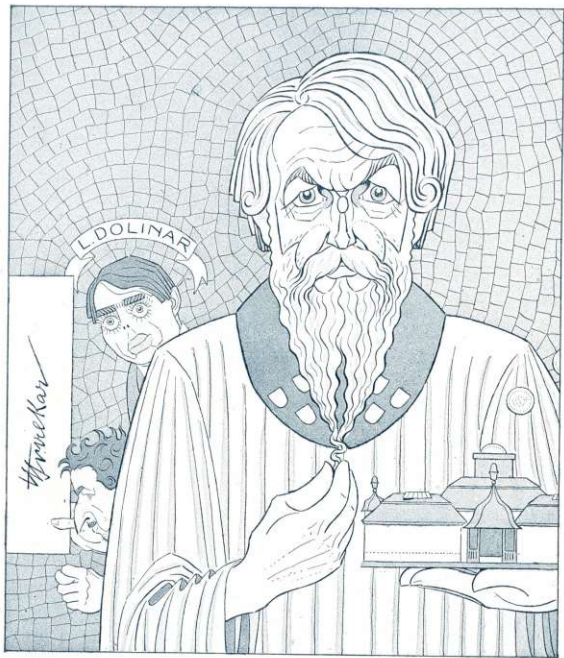
¹ Radi neugodnih vojnih razmer list od leta 1915. dalje ne izhaja; pričakujemo pa, da se po vojni takoj zopet oglasi.

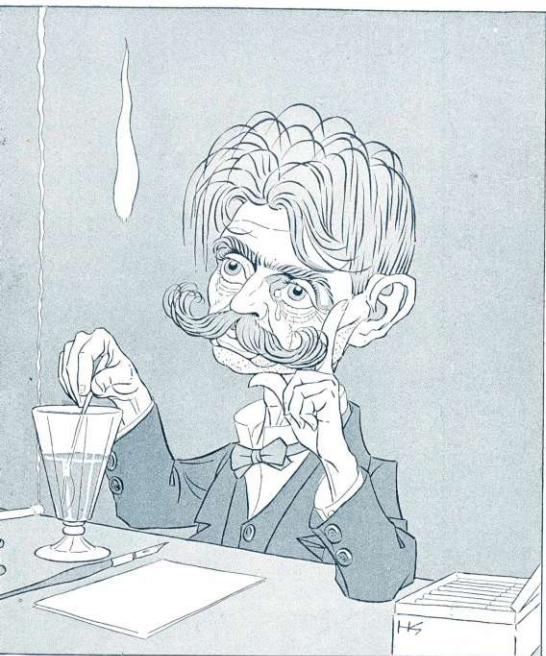
Oton Župančič.

F. S. Finžgar.

Rihard Jakopič.

Ivan Cankar.

vsebuje... Tudi da je vsled obilnih dissonanc trda, neokusna, neužitna... Moderni da se trudijo ubiti ljudski značaj v glasbi in da so nam le v kvar...

Pač strašne obdolžitve! Če bi bilo vse to, kar se modernim glasbenikom očita, res, potem so imeli tisti prav, ki so želeli in sklepali, naj kompetentne oblasti te vrste komponiranje prepovedo.

A preden se to izvrši, se o naši moderni glasbi še nekoliko pogovorimo in poučimo.

I. Kaj pa je pravzaprav bistvo sodobne glasbe?

Na to vprašanje kaj dobro in izčrpno odgovarja dr. Kimovec v svojem prej omenjenem članku »Počela sodobne glasbe« (»Cerkveni Glasbenik«, 1916, 9). Tam pravi dobesedno: »Neizrečeno rad bi samemu sebi in bržkone marsikomu izmed čitateljev začrtal bistvo novejšje glasbe v nje težnjah, pa tudi sredstvih, ki si jih ustvarja, da svojemu teženju duška daje... Zdi se, da je težišče novejšje glasbene stvaritve v hrepenenju po čim natančnejšem izrazu notranjega občuta, v poglobljenju čuvstvenovanja in nje-ga čim večji enotnosti.«

In da notranji čut čim natančneje, če moč adekvatno, izrazi, da čuvstvanje kar moč poglobi, se sodobna glasba poslužuje vseh sredstev,¹ ki so ji potom novejših glasbenih pridobitev na razpolago: izrazite melodije, bolj krepke in izbrane kot so jo uporabljali skladatelji prejšnjih dob, bogatega harmoničnega odela, bogatejšega kot ga najdemo prej kdaj v katerikoli glasbeni dobi, dissonanc, hromatike, alteracije, bujne modulacije, samostojnega, gibkega kontrapunkta, originalne, slikovite instrumentacije. Moderni skladatelj poizkuša kljub vsej kompliciranosti glasbenega aparata biti v izrazu tudi preprost, jedrnat, lapidaren. Ogiblje se vsakega nepotrebnega nakita, vsake fraze. Iz srčnih globin zajema in za tem stremi, da bi njegova skladba ne napravila le zunanjega, trenutnega vtisa, ampak da bi poslušalca v srcu genila, prešinila, pretresla ter zapustila v njem trajne, plemenite sledove.

Evidentno je potemtakem, da stvaritve skladatelja, ustvarjajočega po ravnokar obrazloženih počelih, in hkrati glasbenotehnično docela izobraženega, ne morejo biti samo umetno stlačeno blago, ampak da so resnične umetnine, pri katerih ustvarjanju je sicer deloval in moral delovati tudi razum, a srce v nič manjši meri.

¹ Prim. omenjeni dr. Kimovečev članek (C. Gl., 1916, 9, str. 91, 92).

Oporekati sodobnim skladateljem, da skladajo samo z razumom, da torej njih skladbe niso občutene, da niso privrele iz srca, bi se reklo odrekati jim to, za čimer najbolj stremi; bi se reklo očitati jim kot neki primanjkljaj, kar je težišče njihovih del; bi se reklo ne hoteti videti in priznati tega, kar v njih skladbah zasluži, da se kot prvo in poglavitno poudari.

II. Drugo, kar pri moderni glasbi nekatere v oči bode, jim ušesa žali in jih v nejevoljo spravlja, so dissonance. Zakaj?

Pojmovanje dissonanc, kakršno je bilo do nedavno splošno običajno, temelji na povsem napačni podlagi. Do sedaj so namreč po učnih knjigah in šolah razlagali dissonance največkrat kot slabo — torej ne blagoglasno — se glaseče intervale, kot nekaj za uho trdega, ostrega, neprijetnega. Kot slaboglasje pojmovana je prešla dissonanca dosledno tudi v življenje sploh in nam danes tudi v navadnem govoru pomenja nekaj neskladnega, bridkega, usodnega.

Vendar bistvo dissonance to ni. Dissonanca po svojem bistvu ni nikako slaboglasje — že latinska beseda: »dis sonat = se glasi narazen« nam to razloži —, ampak nekaj takega, kar se tako glasi in sliši, da sili naprej, kliče ponadaljnem razvoju; je nekaj takega, kar ima v sebi moč, a prav zato tudi večji izraz kakor konsonanca, ki je ravno nasprotje vsega ravnokar omenjenega.

In prav zato, ker je dissonanca tolikanj izrazita, tolikanj življenja polna, zlasti za izražanje intimnejših, globočjih čuvstev naravnost potrebna, jo v glasbi danes izrabljamo, kjer in kolikor se nam to v dosego intimnejšega, globočjega občuta potrebno zdi.

Hromatika, alteracija, modulacija, vsi ti prvovrstni elementi današnje glasbe, so izvečine potekli iz obilnejše rabe dissonanc. Vzemite današnji glasbi dissonance — iztrgali ste ji srce.

Dissonance torej že po svojem bistvu in pomeni niso nikako slaboglasje, niso — vobče — nič trdega, nič ostrega. Pa tudi če jih z zdravimi ušesi, objektivno in brez predsodkov poslušamo, z lahkoto ugotovimo in se prepričamo, da se večina dissonanc glasi mehko, polno, in da imajo ravno dissonance neki poseben čar v sebi, ki ga pri konsonancah: navadnih škálnih tereah in sekstah, posebno pa pri praznih primah, kvartah,

kvintah in oktavah zastoj iščemo. Pri vseh dissonancah, kar jih je v glasbi — poedinih — mogočih, sta samo dve zares trdi: mala sekunda in velika septima; nekoliko trda, a vendar že precej manj pa je še mala nona. A tudi te so nam dobrodošle. Za adekvatno izražanje nekaterih čustev, n. pr. silne bolesti, in za dramatično označenje kake grozote so ravno te trde dissonance umestne, in jih v takih slučajih pogrešamo, če jih ni.¹ Zato pa tistim, ki se dissonanc boje in jih odklanjajo, češ kdo naj prenese te trdote in neužitnosti, odgovorjamo — mislim, da dosti upravičeno: Kdo naj prenese same konsonance, da se ne dolgočasi in ne zaspri ob njih?

K sklepu razmotrivanja o dissonancah naj še to pristavim, da dissonanc ne smemo enačiti s kakofonijami, t. j. s pravim in pristnim grdoglasjem, kakršno tupatam uporablja znani dunajski glasbeni hipermodernist Arnold Schönberg, še bolj pa njegovi učenci. Zanimivo pa je to, da v sedanji glasbeni sezoni v nevtralnem inozemstvu (na Nizozemskem, Švedskem, v Švici, na Španskem in v Ameriki) ne izvajajo nobenega sedaj živečega avstrijskega skladatelja toliko kot ravno Schönberga.

III. Preostaja mi odgovoriti še na očitke glede pomanjkanja narodnega značaja v novejši glasbi, oziroma na še hujše očitjanje, da se moderni trudijo ubiti ljudski značaj v naši glasbi.

»Naši novejši slovenski glasbi nedostaje narodnega duha.« Tako očitek. No, recimo, da ga ji res nedostaje. Toda, vprašam, so li mar prejšnje slovenske glasbene dobe, iz katerih se je novejša razvila, v tem oziru boljše? »Kar žal je človeku,« tako piše dr. Kimovec v zadnji dvojni številki »Dom

¹ Prav dobro se še spominjam, kako mi je pred leti pri izvajanju P. H. Sattnerjevega oratorija »Vnebovzetje Marije Device« pri mestu: »O smrt, tvoj strah je strl« sosed, ki je poleg mene sedel, umestno pripomnil: »Nekaj krepkih dissonanc bi tu veliko več zaleglo kakor še tako nabijanje s pavkami.« Pripominjam pa, da ono mesto v oratoriju ni ravno brez dissonanc; še precej jih ima. So pa seveda nedolžne, rekel bi navadne, tako da jih dotični poslušalec niti opazil ni. Glavno, kar sem hotel povedati, je to, da se je sistemu poslušalca in še marsikomu zahotelo po krepkejšem, bolj markantnem izrazu.

in Sveta« str. 335, »da naša slovenska narodna glasba pravzaprav nič specifično našega več nima.«¹ To je zares žalostno dejstvo, a novejše slovenske glasbe pri tem ne zadene nikaka krivda. Kar nekateri pri nas tako radi in s tako vehemenco proslavljajo kot pristno slovensko narodno glasbo, namreč Riharja in njegov čas, to je pač, žal, v resnici že zelo pokvarjeno od tujih — italijanskih in alpskonemških — vplivov in vsebuje slovenski značaj komaj še deloma. Vsi drugi Slovani so si v tem oziru ohranili več pristno narodnega duha kot mi Slovenci. Kar pa si je naš mali slovenski narod vendarle kljub vsem nezgodam ohranil lastnega in od davnine pristno svojega: neko resnobno in hkrati mehko, — to ubijati pa sodobnim skladateljem niti od daleč na misel ne pride.

Čujmo, kaj piše dr. Gojmir Krek v »Novih Akordih« (1911, 1, str. 7) o tej važni zadevi: »Mi se srčno veselimo vsake prikazni, ki nam oznanja vpliv narodnega miljeja na umetniško delo. Le iz narodnih tal — to naj vnovič naglašamo — se more poroditi ona glasba, ki si more priboriti mednarodno pohvalo in veljavo... Mi nismo sovražniki, temveč prijatelji, celo oboževalci iz naroda procvete glasbe.« Dokaz za to so tudi premnoge slovenske skladbe iz novejšega časa: svetne in cerkvene.

Da nam je sodobna glasba prinesla tudi marsikako skladbo, ki ji ljudskega značaja nedostaja, tega ne zanikam. So pač časi za nami, v katerih smo se morali truditi, da smo slovensko glasbo sploh dvignili, iz pojava jo razvili in ji dali obleko, primerno zrelemu možu.

A ne samo to. Kdor slovensko glasbeno literaturo tekom zadnjih deset let pazljivo zasleduje, temu ne more ostati prikrito tudi dejstvo, da z glasbeno formalnim napredkom naše glasbe raste hkrati tudi stremljenje po izražanju v kar moč slovenskem ali vsaj slovanskem duhu. V tem prepričanju upam, da nas bodo še bolj potrdila dela naših najmlajših umetnikov, ki ob svetli jutranji zarji obetajo najjasnejši poldan.

¹ Podčrtal sem jaz.

Henryk Sienkiewicz.

Dr. Leopold Lenard.

Ko sem našel v časnikih novico, da je preminul Henryk Sienkiewicz, se nisem začudil. Zdelo se mi je nekaj tako naravnega, kakor da bi se moralo zgoditi samo po sebi. Čisto naravno je, da hočemo, naj bo umetnikovo življenje nekako v soglasju s njegovim delom. Kakor je v resnični poeziji vse umerjeno, vsak poudarek, vsaka beseda na svojem mestu, vse misli zbrane v koncentrično točko, a zaključek tam, kjer je izpet zadnji ritem, tako nekako si predstavljamo, da mora biti tudi umetnikovo življenje.

Sienkiewicz je izpel pesen svojega življenja; zato je umrl.

Časopise je prinašalo poročila o Sienkiewiczu, in pričel se je prepri o njem in o njegovi umetnosti. Ali je bil katoličan ali prostozidar, konservativec ali demokrat; sprožilo se je celo vprašanje, ali je bil v resnici umetnik ali ne, pričeli so razmotrivati, katero je njegovo najboljšo delo, kaj je pravzaprav vodilna misel njegove umetnosti. Kdor je čital celo vrsto takih nekrologov, poročil, člankov in podlistkov po raznih listih, je moral priti slednjič do prepričanja, da je bil Sienkiewicz človek zelo srednje vrste, kajti samo vsakdanje kramarsko blago obračamo tako na lice in narobe in se zanj prepiramo s kramarjem.

In vendar je Sienkiewicz izvojeval veliko zmag, podvrgetl si je svet. On ni pisal brošur na čast Afroditu, da jih potniki čitajo v kupejih, ni sestavljal povesti o groficah-beračicah, da razgrevajo mlado domišljijo v podstrešnih sobicah; podvrgetl si je svet z notranjo silo svojega genija, torej je moral biti umetnik.

In kaj je bilo jedro njegove umetnosti, s katere točke ga moramo presoati, da ga razumemo?

Rekel sem, da vlada med umetnikovim življenjem in delovanjem njegovega duha neka harmonija; kakor spoznam iz zadnjega refraina pesmi njeno misel, tako uganem iz zaključka umetnikovega življenja njegovo posebnost.

Sienkiewicz je umrl ravno v trenutku, ko je Poljska in vidnih obrisih vstajala iz groba. Kar je kot prerok napovedalo celo življenje, je pričelo dobivati znake resničnosti. Prerok je nepotreben, ko pride resnica; Janez Krstnik je pokazal na Kristus in se je umaknil v puščavo. Prikazovati se je pričela Poljska, hrepenenje je ugašalo in prerok je odšel.

Sienkiewicz je bil pesnik in prerok (kajti vsak pesnik je prerok obenem in obratno) poljskega nacionalizma, a ker je vsak nacionalizem mednarodni, je bil pesnik in prerok nacionalizma sploh.

Nacionalizem je mednarodna, svetovna ideja, katero je mogoče obravnavati od raznih strani. Učenjak jo obdeluje po učenjaško, pesnik po pesniško, politik se zanjo trudi s političnimi sredstvi.

Sienkiewicz je bil pesnik in prerok poljskega nacionalizma, poljske nacionalistične ideje. Ako hočemo razumeti njegovo tendenco, si moramo najprej ogledati njegovo idejo samo. Beseda »natio« v srednjeveškem pomenu, kakor je bila sprejeta tudi v cerkveno-politično terminologijo, je državno urejen narod, a »gens« je narod v sedanjem slovenskem pomenu, kot etnološka skupina ljudi. V srednjem veku in še daleč v nove čase je strogo veljala ta razlika, dandanes velja ta terminologija še na Madžarskem, kjer razlikujejo med »Nation« (državni narod) in »Nationalität« (kot jezikovna skupina). Tudi hrvaški pravaši operirajo vedno s tem pojmovanjem; s tega stališča biva na Hrvaškem samo hrvaški narod, na Madžarskem samo madžarski, pač pa se nahajajo v obeh državah tudi ljudje, ki govorijo druge jezike. Tudi v poljskem splošnem pojmovanju se je v znatni meri obdržala ta terminologija. Poljak je, kdor prebiva na ozemlju nekdanje poljske države, pa naj govori litvinsko ali rusinsko. Večkrat mi je rekel kdo, ki je govoril poljsko: »Jaz sem Litvin«. Ko sem ga začuden vprašal, če res ni Poljak, mi je odgovoril: »Seveda sem Poljak, pa z Litve, toda jaz nisem Litvoman«. Litvomanija je namreč stremljenje po litovski narodnosti. Narodno vprašanje v našem etnološkem in jezikovnem pomenu Poljak težko razume.

Nacionalist je torej človek, ki se peča z vprašanjem nacije, to je državnim narodom, in z raznimi pojavi, ki prispevajo k državnosti.

Nacionalist je nekaj čisto drugega kot narodnjak. Narodnjak preiskuje pojave naroda, njegov jezik, življenje, šege itd., in se v javnem življenju potejuje za to, da bi se te posebnosti ohranile. Nacionalist se peča z lastnostmi in pojavi naroda samo toliko, v kolikor prispevajo k razvoju nacije. Tudi nacija in država ni isto, kajti »natio« lahko obstoji, tudi ako je izgubila državnost.

Sienkiewicz je bil poljski nacionalist, umetnik, pesnik in prerok nacionalizma. Naslikal je mogočno sliko poljske nacije v njeni preteklosti in iz te njene preteklosti prerokoval njeno prihodnost.

Kritiki se sedaj pripravajo, katero je glavno Sienkiewiczovo delo in v katerem spisu je osredotočil idejno vsebino svojega umetniškega delovanja? Na Angleskem in v Ameriki je najbolj znano in najbolj čislano njegovo delo »Quo vadis«, in Amerikanec bi odgovoril brez pomisleka, da je to njegov chef d'oeuvre. Toda temu ni tako. Samo radi svojega mednarodnega okvira je ta spis tujim državljanom bolj pristopen in raditega bolj znan.

Drugi kritiki so rekli, da v Sienkiewiczovem umetniškem delovanju ni enotne misli. Obravnaval je različne predmete, ki niso bili med sabo v idejni zvezi. A tudi to ni resnično. Sienkiewiczova ideja je poljska državna misel.

Poljske v sedanosti ni, torej jo je treba poskati v preteklosti. Sienkiewicz si je izbral Poljsko, ko je bila še na vrhuncu svoje moči in slave, a se je že bližala robu propadanja. Napisal je svojo slavno trilogijo, ki je središče in žarišče njegovega umetniškega delovanja. Vsi drugi njegovi spisi, kar jih je napisal preje in pozneje, se logično razkladajo okrog trilogije in jih je treba umevati iz nje.

Kot deček sem čital slovenski prevod njegovega »Z ognjem in mečem« in spominjam se dobro, da so mi takrat že vstajali razni pomisleki. V povesti se mi je zdelo nekaj pomanjkljivega in nepopolnega; zdelo se mi je, da pisatelj proži celo vrsto vprašanj, na katera ne daje odgovora, da prestavlja Poljsko nepopolno in enostransko. Ne dotakne se vprašanja vzrokov, ki so povzročili požar in potop poljske kraljevine; na eni strani so sami zločinci in uporniki, na drugi sami občudovanja vredni junaki.

Rekli so, da je ta tendenca zarisana tako markantno iz praktičnih ozirov. Pisatelj da je hotel popularizirati med ljudstvom poljsko idejo, kar se mu je tudi posrečilo v polni meri. Njegova trilogija da je torej tendenčen roman v vulgarnem pomenu. Kar trpi pri tem umetnost, se mora pripisati v dobro dobremu namenu umetnikovemu. — Toda s to sodbo ponižujemo Sienkiewicza in mu delamo krivico, kajti njegova trilogija nikakor ni navadno tendenčno delo. V pisateljevem spisu ne smemo iskati, česar on ni hotel napisati. Sienkiewicz ni imel namena, v obliki velike povesti napisati zgodovinsko razpravo o nekdanji Poljski. Hotel je samo v zgodovinski sliki predstaviti silo in moč poljske države misli.

Spominjam se, da sem kot deček to namišljeno pomanjkljivost občutil najziveje v nekem odstavku povesti »Z ognjem in mečem«, kjer govore kozaki z Jeremo Višnjoveckim ter mu tožijo, kak nered vlada v Poljski: šlahta zatira ljudstvo in nikjer ni pravice. Jerema pa samo zamahne z roko in ne odgovori drugega, kakor da je Poljska njihova skupna mati. — Državna misel ni stvar, o kateri bi se dalo debatirati in zanjo trgovati. Ako si zanjo, moraš zanjo žrtvovati vse, ako nisi zanjo, te čaka kol ali vislice. Država je nekaj mogočnega, ogromnega, preмага stoletja in tisočletja, si podvrže mnogo narodov, milijoni gredo zanjo v smrt, v muke, se podvržejo trpljenju, pomanjkanju. Država je takorekoč nesmrtna, kajti tudi ako izgubi svojo politično moč, državna misel ostane v srcih naroda, živi še cela stoletja in navdušuje narod k najbolj junakiškim činom. To moč, silo, pomen državne misli, predstavlja velika Sienkiewiczova trilogija: »Z ognjem in mečem«, »Gospod Woldiewski« in »Potop«.

Pisatelj se je pa še globlje potopil v svoj predmet. Veliki duhovi hrepene neprenehoma nazaj v deželo pravljic in sanj, v kraj zibelke človeške kulture, v stari, klasični svet. Umetniku in mislecu se odpirajo tam novi horizonti, najde paralele svojim idejam in nazorom ali celo ključ k rešitvi raznih vprašanj. Montesquieu je napisal svoje delo »L' esprit des lois« in je takoj potem iskal paralele v klasičnem svetu ter je zasnoval razpravo »O vzrokih nastanka rimske države in njenega propada«. Sienkiewicz je predstavil poljsko državno idejo v svoji trilogiji, potem se je pa ozrl nazaj v klasični svet ter pogledal, kako je bilo v tem oziru v nekdanjih tako eminentno nacionalističnih državah. Iz tega je nastalo njegovo delo: »Quo vadis«. Kakor pri trilogiji si je tudi tukaj izbral dobo, ko je rimska država stala na višini svoje moči, blestva in sijaja, a pred njo zeval prepad. Mogočni kolos je vznemirjen, dvoje mladih svežih sil se dviga proti njemu in mu pričenja izkopavati tla: fizična sila barbarških severnih narodov in duševna sila mladega krščanstva. Tudi tukaj se očita Sienkiewicz, da ni predstavil krščanstva v polni razsvetljavi. Drugi zopet ga hvalijo, da je napisal krščanski roman, drugo »Fabiolo«. Eno in drugo je krivično. Sienkiewicz je hotel predstaviti sliko rimske nacionalistične državne ideje, poleg tega pa je v perspektivi sive starodavnosti pokazal neko drugo idejo, ki je postala eden glavnih faktorjev pri ustanovitvi modernih evropskih držav. V razmerju sužnja Ursina do kneginje Lidije je predstavil takorekoč začetek ideje, katero je Nemeč imenoval

»Heerbannstreue« in iz katere se je razvil srednjeveški fevdalizem.

Iz starih časov se je obrnil Sienkiewicz zopet k današnjim dnevom. Podlaga državi je rodbina, in v romanu: »Rodbina Polanieckih« se je dotaknil rodbinskega življenja. V psihološki studiji: »Brez dogme« je pokazal Sienkiewicz moč državne ideje na človeško ideologijo. Za predmet si je vzel človeka, ki je popolnoma anacionalen. Ne pozna nobene države, nima v srcu nobene državne misli, je popolnoma breznaroden. Ta človek je slučajno premožen, izobražen, tudi ne brez duševnih vrlin. Toda vkljub temu je popolnoma brezploden, ne more izkoristiti svojih zmožnosti, nima nobene prijetnosti od svojega premoženja, je nestalen v svojem življenju in v svoji ljubezni. Hvala Bogu, da so junaki »Brez dogme«, vsaj tako konsekventno zaščrtani, kakršen je Sienkiewicz Ploševski, v resničnem življenju nemogoči.

V »Križarjih« nam je predstavil Sienkiewicz boj dveh državnih misli: poljske in nemške. V »Na polju slave« se je v sliki poljskega kralja Sobieskega in njegove vojske, ki hiti v boj zoper Turke na pomoč Dunaju, dotaknil značilnega pojava Poljaka in poljskega naroda, ki se rad navduši za oddaljena, idealna stremjenja in zanje zanemarja svoje lastne interese.

Začetkom svojega pisateljskega delovanja in preden se je lotil znane trilogije, je obdelaval Sienkiewicz v drobnih črticah in majhnih povestih razne predmete, ki so več ali manj v zvezi z nacionalnim vprašanjem. V »Črtici z ogljem« je predstavil moč občinskega pisarja nad revnim in neizobraženim prebivalstvom, pokazal slabe razmere poljske občine in se dotaknil razmerja občinskega predstojništva do prebivalstva. V drugih črticah je obravnaval za narod tako pereče izseljeniško vprašanje.

Sienkiewicz je tudi mnogo potoval in je pisal zanimiva »Pisma s pota«. Zanimala sta ga zlasti dva dela sveta: Afrika in Amerika. V Afriki se je bavil z vprašanjem suženjstva, ki je bilo nekdaj in je v izpremenjeni obliki tudi sedaj tako važno za osnovo držav. V Ameriki je pa videl, kako se ustanovljajo in bogotno razvijajo moderne države, ter je proučeval njihovo podlago.

Sienkiewicz, Paderewski in Modrzewska — ti trije največji istodobni umetniki, eden v slovstvu,

drugi v glasbi, tretja v gledališki umetnosti — so bili vsi napol Amerikanci; v Ameriki so preživel znaten del svojega življenja, v Ameriki želi največ slave, v Ameriki si pridobili premoženja in ustanovili domačije; a vendar so vsi trije bili s celo dušo Poljaki, srce jih je vedno vleklo v Krakov, kamor so pošiljali znaten del plodov svojega uma.

Zadnje večje delo Sienkiewiczovo je povest: »V pustinji in puščavi«. Tudi ta povest je v tesni zvezi z njegovim nacionalističnim mišljenjem, je njega logičen zaključek: Na Poljskem se je začutila pomlad. Ni še bilo mogoče razsoditi, odkod prihaja in kam veje, toda pomladni dih je bil v ozračju. Mladini je zavalovila kri, pričela se je organizirati, eden izmed pojavov njene organizacije je bila ustanovitev Skautov. Konopnicka je napisala zanje himno, Sienkiewicz pa jim je napisal povest, da se ob njej vzgajajo. »V pustinji in puščavi« je brez dvoma ena najboljših povesti izmed tistih, ki imajo namen, buditi v mladini viteškega in vojaškega duha ter jo vzgajati za nacionalistični program.

Odkar sem zvedel za Sienkiewiczovo smrt, mi velikokrat stopi v spomin blagi poljski genij. V domišljiji si slikam v takih trenutkih prizor, ko sem zadnjič sedel v njegovi družbi: široka ulica živahnega mesta Varšave, ne veliko, a izredno okusno urejeno stanovanje, prijazna gospa, polna one nežnosti in elegancije, ki je Poljakinji prirojena, veliki poljski umetnik, ki sedi poleg mene, pripoveduje in me živahno izprašuje o Slovencih in o naših razmerah.

Zalibog sem pa takoj občutil, da vlada med nama nekaj tujega. Poljak je vsak predvsem poljski nacionalist in naše razbite socialne razmere ter naša malenkostna narodna vprašanja so njegovemu srcu tuja in malo razumljiva. Obratno je pa tudi nam težko razumeti velika poljska nacionalna stremjenja. Ločila sva se in šla na razna pota. V zadnjih časih sem večkrat bral v časnikih kakšno opazko o Sienkiewiczzu in sem se nasmehnil, kadar so časnikarji ugbali, kaj misli in hoče veliki umetnik.

Sedaj si umrl, Henryk Sienkiewicz, umrl pod bleskom zarje, katero si napovedoval, a jaz živim in korakam v mraku!

Književnost.

Ksaver Meško: **Dve sliki**. Izdala in založila »Leonova družba« v Ljubljani. 1916. Tiskala »Katoliška tiskarna«. — Prva slika ima naslov: Njiva (str. 5.—49.). Ideja ji je: s čimer se kdo pregreši, s tistim bo kaznovan. Matija Petek, vaški skopuh, pa precej poetično navdahnjen (!), se je zagledal in zaljubil v njivo-edinko siromašnega želárja Korena in jo hoče po vsi sili imeti. Lepo se mu je zdelo, kadar je videl Korena sejočega; tudi on bi rad tako širokorazkoračen hodil po njivi in sejal. Zato jo mora imeti. Kaj tisto, če je sosed Koren nadušljiv in blizu smrti, kaj za to, če izgubi Korena družinica, žena in otročiči, z njivo svojo dobrotnico-rednico, Matija jo hoče imeti. Potem — se mu zdi — bo srečen. Pohlep po njivi ga tako oslepi, da po krivem prišeže in s tem njivo pridobi. Koren od žalosti pred časom umrje. Zdjaj, ko jo ima, pa Matija ne uživa ob njivi pričakovane veselja. Nasprotno: pekoča vest ga goni, da ponoči vstaja in hodi iskati tolažbe k njivi; a ta teži neobčutna, hladna, mrzla. V onemgledu srdu jo tepta z nogami. Slana mu vzame ajdo, toča mu pobije jarico. Nesreča za nesrečo. Najrajši bi jo vrnil vdovi Korenki. Toda s tem bi priznal krivo prisego. Ne, ne bo vrnil! V tem pride leto 1914; Matija pride v Karpate, kjer ga pri plezanju na gorski vrh rani sovražna krogla, da zdrči nazaj v sneg in se zaduši. »Kaj je imel zdaj Matija od Korenove njive?« Kako satan-pohlep plete mrežo okrog Matije in ga slednjič vanjo zadrigne, da ne more več ven, v tem vidimo veliko Meškovo intuicijo; je nekaj veledramatičnega. Ponesrečena pa se nam zdi zveza s svetovno vojno. Kdo — vprašamo — pa je na tej svetovni njivi storil krivico in kdo trpi kazen?! — V drugi sliki: Starka (str. 53. do 103.) se stara vdova po učitelju Ivanu Slemenu v svoji žalostni osamelosti, katero pusto jesensko vreme še povečuje, spominja svojega življenja: prve solnčne sreče v zakonu, potem smrti prvih dveh otrok, potem smrti tretjega otroka, Milana, ki je kot šestoselec utonil pri kopanju, potem je legel v grob mož, in slednjič se spominja še četrtega otroka, Ivanke, ki se je bila izgubila v velikem svetu in je prišla k materi-vdovi umirat in umreti... In zdaj je starka sama na svetu. Dasi je tudi to le slika, le površen pogled v eno muko polno srce, pa vendar tudi tu vidimo nekaj krepkih črt umetnikovih: po prvi nesreči je Ivan, mož, močnejši, da dvigne ženo iz obupa; po drugi nesreči ona daje njemu moč; zanimiv je značaj Milanov; pretresljiva je realistična usode Ivančine. Ta živo spominja na najboljše Meškove spise.

J. D.

P. Stanislav Škrabec: **Jezikoslovni spisi**, I. zvezek, 1. snopič. Izdala in založila »Leonova družba« v Ljubljani. 1916. Tiskala »Katoliška tiskarna«, str. 80. — Prvi snopič prinaša mladostna dela Škrabčeva: razpravo »O glasu in naglasu našega knjižnega jezika« iz leta 1870. in »Pravopisne opazke« iz leta 1878., od katerih pa so izšle nekatere (ke in ko; kedor in nihče) šele leta 1886. v Cvetju (VI., 10. in sled.). Ko beremo prvi spis g. Škrabca iz leta 1870. in ga primerjamo s pričujočo izdajo, vidimo, da ga je bilo treba le malo popraviti in popolnoma ustreza sedanjemu jezikoslovnemu napredku. Čuditi se moramo, koliko znanja je imel g. Škrabec že pred 46 leti kot šestindvajsetletni mladenič. Res se je pozneje leto za letom izpopolnjeval in poglabljal, a vendar velja o njem, kar moremo reči o tako malo katerem učenjaku: Škrabec ni imel mladosti. Dobro je tudi bilo zanj, kar ni vsakemu dano, da je precej od kraja našel svoje pravo torišče. Že prvi spisi nam ga kažejo pri tistem delu, kjer si je pridobil pozneje tako ogromno znanje — pri glasoslovju in oblikoslovju našega jezika. Na tem polju je začel celino orati in pozneje je oral še večkrat, nekatere konce po petkrat, desetkrat. Pri tem delu mu je pomagal pozneje še marsikak jezikoslovec — Valjavec, Štrekelj, Oblak... a vseh teh ni več, Škrabec pa še vedno dela in zbira dragocene zaklade. Kak učenjak je postal z leti v imenovanih strokah! Pridobil si je svetoven glas, dasi je bival v tihi celici in ni učil na kaki vseučiliški stolici ter je priobčeval svoje spise na neznatnih ovitkih nabožnega lističa in ne v kakih akademskih izdajstvih.

»Leonovi družbi« moramo biti hvaležni, da nam bo »zbrala raztresene ude, ki leže po svetu razmetani,« in jih izdala v posebni knjigi. Upajmo, da bodo prihodnji snopiči obširnejši, da bo mogel g. pisatelj »ob koncu svojih dni videti toliko časa napovedano izdanje dovršeno«, kakor sam želi.

Nekatero bo morebiti motil Škrabčev pravopis, ki se v marsičem loči od naše navadne pisave. Vendar je za bralce tudi ta razlika poučna, ker nam v praksi kaže, v koliko je naša sedanja pisava oddaljena od resnične, žive besede, kakor je določena po izreki 16. veka. Njegova načela so sicer radikalna, vendar pa zdrava in so naši pisavi v zadnjih 30 letih veliko koristila, da smo se otrsli pretiranih Levstikovih staroslovenskih oblik. Levstik je našo živo besedo deval v spone in jo obkladal z oblikami, ki jih že tisoč let ni več govoril naš narod. Da se je pisava močno približala živi besedi, je vprav zasluha g. Škrabca.

Dr. A. Breznik.

Aleš Ušeničnik: **Knjiga o življenju**. Ljubljana. 1916. Izdala in založila »Leonova družba«. — Tiskala »Katoliška tiskarna«.

Ta lepa knjiga je takorekoč en sam mogočen klic po življenja vsebini in njegovih ciljih, klic po večnosti, po Bogu. Iz neoporečnega dejstva, da vsa posvetna blaginja človeku ne more prinesiti tako silno zaželjene sreče, sledi nujno, da mora biti odstran groba tista blaženost, ki je cilj našemu žitju in bitju. Ušeničnikova jasna izjavljanja pa niso suhoparni silogizmi, ampak dihanje življenje, ker so vzeta iz sodobnega življenja. In prav to je posebnost in prednost te knjige. Aleš Ušeničnik ne obsoja samo modernega sveta in njegovega tavajočega hlastanja po varljivih idealih sreče, ne, on navaja moderne same, najmerodajnejši zastopniki modernega življenja in mišljenja nastopajo v tej knjigi, iz njihovih lastnih ust slišiš bolesto priznanje, da je vse na svetu prazno in ničvno. Tu govori slavni pisatelj Tolstoj, globoki filozof Kant, materialista Büchner in Du-Bois-Reymond, idealista Paulsen in Eucken, monist Ostwald, pesnik-konvertit Jörgensen; tu govore tudi stari zastopniki življenjske filozofije: eklektik Ciceron, stoiki: suženj Epiktet, cesar Mark Avrel, državnik Seneka; in zopet moderni: angleški državnik Balfour, Francoz Ollé-Laprune, zoolog Branca, radikale Masaryk, plemeniti, a nazadnje skeptični Mallock, trdno na božjih tleh stoječi filozof Bahnes, globokoumni Avgustin, ponižni Francišek iz Asizija. — Tu ni nič teorije, nič doktrinarnosti, kar je zapisano, se je vse doživelo in se še vedno doživlja. In kaj je bolj resnično kot to, kar se doživlja? Če je resnična beseda nekega filozofa, ki pravi, da se mora filozofija bolj doživeti nego doumeti, tedaj je Ušeničnikova knjiga o življenju v resnici filozofija življenja.

Knjigi so pridejani trojni dodatki: literatura, slovarček filozofičnih izrazov in opombe. Zelo srečna je bila misel, pridejati »nekaj literature za nadaljnji študij« (str. 146. sl.). Tu imaš literaturo o filozofiji, apologetiki, o veri, o monizmu, o Bogu in nesmrtnosti duše, o Kristusu in Cerkvi, o konvertitih, o življenju in posmrtnosti. Skoraj pri vsakem delu nam pisatelj podaja njega kratko vsebino, oceni njegovo vrednost, označi njegovo posebnost. Za te praktične migljaje smo pisatelju še prav posebno hvaležni. Saj je večkrat težko najti, kar bi človek rad dobil. V Ušeničnikovi knjigi imaš o vseh življenjskih vprašanjih najmodernejša dela našeta. Tu bi bila morda uместna opazka, kako zelo potrebujemo informacij o inojezičnih filozofskih in splošno kulturnih publikacijah: o modernih glasovih glede vede in vere, glede narave in življenja, glede vseh kulturnih vrednot. V slovenščini nimamo takih aktualnih del, seči moramo po tujih, predvsem pa moramo vedeti zanje. Naše revije in listi naj bi bili tudi ozborniki, ki naj bi obveščali občinstvo o sadovih duševnega dela pri drugih narodih. Ko preneha vojska z orožjem, se bo začelo med narodi umsko tekmovanje; če se ga Slovenci morda ne bomo mogli udeleževati, ga vsaj pazno zasledujmo!

Drugi dodatek je slovarček filozofskih terminov, ki bo zlasti manj ukim zelo prav prišel. Filozofski izraz je najprej jezikovno razložen, nato sledi stvarni pomen, pogosto je navedena tudi zgodovina njegovega razvoja in avtor, ki je dotični izraz ali sestav uvedel v filozofsko umovanje. Tudi ta dodatek je zelo praktičen in poln vsebine.

Knjigo zaključujejo opombe, ki jih pisatelj ni hotel dejati pod črto, da ne bi navadnih čitateljev motile. Tu so citirana porabljena mesta, pridejane sorodne misli od drugod, včasih tudi življenjska zgodba tega in onega moža, čigar nazore o življenju nam pisatelj v knjigi razgrinja.

Pisatelj-filozof, kakršen je Aleš Ušeničnik, si je moral ustvariti svoj jezik. Ušeničnik zna narodni besedni zaklad strniti v prozorno, gladko se prelivajočo dikcijo. Njegov govor je jasen, obilen in izrazih, ne pregostobeseden. V njem vse živi, misel komaj čaka, da se zlije v besedo; njegov izraz, ta »odrešenik čutil«, je dovršen in izklesan. Aleš Ušeničnik piše z zavzemačo silo in mogočno prepričevalnostjo; in drugače tudi ne more, saj mu prihajajo misli iz polnega srca, iz globine duše. Nenavdno živahen je njegov jezik vsled pogostnih vzklikov in vprašanj, n. pr.: »In zares, ali ni resnično, kar je dejal Chateaubriand, da je razlita po svetu neka večna melanholija?... Odkod ta nemir? odkod to večno hrepenenje? Ali je mar dano srcu hrepenenje samo za to, da ga nikdar ne neha mučiti, ker se nikdar ne izpolni? Muka zadnji smoter bivanja? Nezmisel!« (Stran 54.) Smotrna posebnost njegovega pripovedovanja je, da misel, ki jo je na široko razpredel, še enkrat na kratko povzame; n. pr.: Resnica življenja mora biti, resnica je. (Str. 51.) Tako Masaryk. (Str. 73.) — Ali pa s takim kratkim stavkom opozori na prihodnji odstavek; n. pr.: Ničemurna prevara! (Str. 83.) Človek se zave dolžnosti. (Str. 99.) Taki mejniki so spominu opora pri daljnjem izjavljanju, hkrati pa nudijo duhu prijeten odih. Tako je tudi jezik v tej knjigi poln življenja.

Če povzamemo svojo sodbo o tej knjigi, moramo reči: Ušeničnikova knjiga o življenju je huda obtožba sodobnega življenja, a apologija človeškega življenja, zato tudi apologija vere in cerkve. Ta knjiga naj bi bila ogledalo vesti in vademecum slovenskega izobraženca.

Dr. I. Samsa.

Dr. Josip Gruden: **Zgodovina slovenskega naroda**. 6. zvezek. Celovec, 1916. Izdala »Družba sv. Mohorja«.

Šesti zvezek Grudnove zgodovine obsega drugo dobo novega veka: dobo državnega absolutizma in centralizacije, 1619—1792. Da so v tem času zunanji dogodki manj važni nego notranje življenje, kaže že razdelba poglavij. Enajst jih je; to moremo le z veseljem podprati, kajti mnogo rajši prečitamo dva odstavka po 20 strani kakor enega s 40. Zanimiva so ta poglavja. Poglejmo njih naslove:

1. Cesarja Ferdinand II. in Ferdinand III. Novi kmečki upori.
2. Leopold I. in njegovi ministri. Grofija Istra. Prva vojna s Turki.
3. Zarota Petra Zrinjskega in Frana Frankopana. Druga vojna s Turki.
4. Kruci na Stajerskem. Josip I. in Karol I.
5. Marija Terezija in njene državne reforme.
6. Cerkvene razmere. Ustanovitev goriške nadškofije.
7. Solstvo pod Marijo Terezijo. Ustanovitev ljudske šole.
8. Jožef II. in jožefinizem. Vojna s Turki.
9. Leopold II.
9. Kulturne razmere. Plemtstvo in meščanstvo. Trgovina in obrt.
10. Znanost in umetnost. Valvasor. Slovenščina v besedi in pismu.
11. Iz ljudskega življenja. Kužni časi, čarovništvo, razbojniki.

Zanimajo nas predvsem kmečki upori, državne reforme in kulturne razmere. Reči moramo, da je vse prav

dobro obdelano; pa tudi lahko se čita, zlasti če primerjamo ta zvezek s prvimi. Zalostno nalogo so pravzaprav imeli Hrvati, vedno so morali naše kmete učiti pokorščine nasproti graščakom. In davke so jim vteпали. Dežele so morale v onih časih veliko žrtvovati. In koliko darov je bilo treba! Mnogo smo imeli obiskov; navadna poročila nam malo pripovedujejo o tem, Grudnova zgodovina nas pa o vsem pouči. Iznova zopet izvemo staro zgodovinsko resnico, da zarotniki navadno nimajo dosti poguma. Pragmatična sankcija je natančno opisana; razumeli jo bomo tem bolj, ker se ravno v sedanjih svetovnih vojni pravzaprav spet bije boj zanjo. Kdor ni o teh stvarih dobro poučen, naj vestno prebere stran 937. Pride čas Marije Terezije, čas bodrejšega žarenja na obzorju, povsod gre na bolje. Seveda je prvi namen vlade zboljšanje državnih financ, zato pomaga kmetu; a to nič ne de, da se mu le začne bolje goditi, najsi bo namen ta ali oni. Prav instruktiven je pogled v posamezne panoge kmetovalstva onih časov; pazljivo zasledujemo razvoj šole, opazujemo, kako se godi slovenščini, in vidimo, da že takrat nastaja odpor proti tujemu jeziku. Paglovca in Kumerdeja si bomo za vselej zapomnili. Pozneje pa škofa Herbersteina, prvega pomočnika Josipa II. Previdno se suče pisatelj okoli koščjivega predmeta jožefinizma. — Najrajši smo čitali odstavke 9.—11. Z ljubeznijo je opisan Valvasor; a premalo izvemo o njem. On je v zgodovini naših krajev tako monumentalna postava, da bi zaslužil poseben večji odstavek namesto štirih strani. Če posveti n. pr. nemški zgodovinar Mayer v svoji knjigi, ki opisuje zgodovino cele naše monarhije, Valvasorju štiri strani, koliko bolj bi se morali mi ozirati nanj. Sicer je pa dostikrat citiran, zato je skozi cel zvezek med nami; opazili smo tudi, da je pisatelju odmerjen prostor. Mi bi mu ga dali več na razpolago.

Semintja se najde kakšna majhna netočnost, ki pa celotnega vtisa nič ne moti. Mi bi pisali Bethlen namesto Bethlen, Mikulov mesto Nikolsburg, tudi ne Oppeln. Ferdinand III., 1637—1657. Ne Raab. Glede števila vojaštva so mnenja seve zelo različna; 250.000 na str. 918. se nam zdi preveč. Tam tudi tiskovni pogrešek 1883. tam tudi Rüdiger, str. 919. pa Rudiger. 300 topov je vzel Kara Mustafa seboj, 370 so mu jih pred Dunajem vzeli (str. 920.). To je treba pojasniti, kar je seveda lahko; saj jih je morda dobil po tedanji turški Ogrski. Str. 922. Staremberg mesto Starherberg. Na str. 932. stoji: Jožef I. je umrl za kozami 17. aprila 1711, spodaj pa, da je ravno ta Jožef sklenil satmarski mir, kojega datum je pa na str. 931. 1. maj 1711. Sedaj pravimo Svistov, ne Svistova. Na str. 1023. piše Valvasor: vendar je večina meščanov tujev —, par vstic za tem pa: tako da tretji del meščanov sestoji iz tujev. Če sta na strani 1042. dva Ivana, naj bo pa še Bart. Jernej. Str. 1052. Robov vodnjak, par vstic potem pa Robba. Str. 1072. izžarjevajo. Str. 1073. mora biti namesto 1533 gotovo druga letnica, ker pravi »novič« in je to po I. 1543. Spodaj je letnica 1582, potem »leto pozneje« in nato »spomlad istega leta (1586)«. »Mezlan« je štirikrat razložen itd. Torej same malenkosti, ki le pričajo, da delu ne moremo ničesar očitati, ker je res izvrstno. Kdor se s takimi stvarmi sam ukvarja, vé Grudново zgodovino tem bolj ceniti.

V. Š.

Franc Pengov: **Podobe iz narave.** 1. zvezek. Celovec. 1916. Izdala »Družba sv. Mohorja«.

To knjigo smo težko pričakovali; ljudstvo je ni toliko pogrešalo, a pogrešali so jo znanstveniki za ljudstvo, in ko je prišla, nas je presenetila, ker nismo toliko pričakovali. Ze razdelitev ugaja: »Jesenski sprehod, materinska skrb narave v jeseni, rastlinska pošta, zimski sprehod in razni stanovi, kakor telovadci, vojaki, morilci, mornarji in ladjetesarji, topničarji, saperji in minerji, pridigar, na prednjih stražah.« Vse je tako logično in neizogibno, polno vrvenja in življenja, polno odgovorov in rešenih zagonek, a obenem ti je vsak pojav, vsak najmanjši slučaj žareč refleks velike dobe, ki jo zdaj živimo. — Nazadnje pa zakuka kukavica in nehotе zazremo pred seboj nekaj lepega, pomladanskega in srečni smo, ko začutimo globoko silo lastnega vstajenja. Avtorju se je posrečilo najti način, ki ugaja ljudstvu in je prijeten tudi izobražencu. Različnost tvarine in lahka govorica dajeta podobam barv in življenja, tako da bralec ne more nehati, morebiti tudi zato ne, ker so ilustracije kljub znanstvenim prilagoditvi dokaj mične in zabavne. Škoda, da jih je tako malo in da ni nobenih neposrednih posnetkov iz narave.

Knjiga bo, mislim, vsepovsod ugajala, posebno zaradi svojega smotra, ki je: dati znanstvu tako obliko, da ga bo razumelo tudi ljudstvo. Nemci imajo že celo vrsto takih poljudnih knjig, najbogatejše razpošilja v svet »Kosmos«. Delovanje na polju popularizacije je zanimivo in blagotono, a v ravno isti meri tudi nevhvaležno, kajti meje med znanstvom in diletantstvom so včasih tako nejasne, da je treba tudi pisatelju strokovnjaku velike opreznosti, zlasti če snovi ne črpa iz strogo znanstvenih virov, ampak tudi iz poljudnih knjižic. Noben pisatelj ne šteti z domišljijo in na ta način se lahko pripeti, da vzrasle z zrom ved tudi plevel. Takih pojavov poznamo dovolj, nekaj sličnega je povedal prof. Abel o poljudnih knjigah znanega Bölscheja. Ako pa avtor ne navede literature, se skrbni bralec spomni nehotе na take pregrehe in z neko notranjo nezadovoljnostjo bere in tehta in tehta in bere — naenkrat je postal nezaupen.

Tudi v drugem oziru je znanstveno sliko težko spraviti v poljuden okvir. Mislim na naše usodepolne teorije. Če kdo ni izobražen dovolj, da bi mogel ločiti hipotezo od dejstev in da bi mogel kljub objektivno razloženim hipotezam verovati, je pametneje, da mu o takih problemih molčimo; tako n. pr. o Darwinu. Darwin je mnogo mislil, mnogo vedel in neprenehoma iskal odgovorov na tisoč vprašani, ki mu jih je stavila narava. Drugi so šli mimo, on je z Lamarckom ved obstal in iskal vzrokov. Najnovejši viri prisojajo njegovi teoriji o selekciji in boju za obstanek malo pomena, a ravno tako odkrito poudarjajo dejstvo, da bi bila biologija in deloma tudi fiziologija brez Darwina še danes v povojih. On je dal povod mnogovrstnemu raziskavanju in ne zasluži, da se predoči ljudstvu samo kot mož, ki nam je hotel vtisniti na vsak način pečat živalstva. Iz descendentne teorije je izvajal konsekvence, smele sicer, a bile so konsekvence.

Nekaj izredno zanimivega in poučnega je rastlinska pošta, ki je po vseh svojih mnogoličnih funkcijah dosti bogato opisana. Seveda bi se bila dala omeniti v svoji popolnosti še marsikatera rastlina, tako n. pr. pri letalnih pripravah plodov in semen naša lipa ali pa — z ozirom na tehniko aeroplanov — indomalajska buča

zanonia. Toda to so malenkosti čisto osebnega značaja kakor tudi dejstva, da je volcek v svojem predavanju popolnoma pozabil povedati, da se ne zabuji na dnu lijaka, ampak si sezida v tej nadebudnejši dobi svojega življenja tesni dvorec v varni zemlji pod lijakom.

Morebiti bi kakega radovednega bralca zanimal tudi mehанизem jerihonske rože, ki ji omogoči skrčiti in zopet razprostreti liste, kateri pojav je označil avtor pri rastlinski pošti. Trebalo bi zaradi tega omeniti, da ima ta križnica samo na zgornji strani listov močne higroskopične stanice, ki hlastno vsrkavajo vodo, hitro narastejo in vsled tega zgornjo plast lista precej povečajo, tako da se mora list razprostreti. Ta fenomen opazujemo tudi pri drugih rastlinah, kakor n. pr. pri selagineli, medtem ko je ustroj pri boedeči neži ravno nasproten. Higroskopične stanice so v tem slučaju na spodnji strani listov, tako da se vsled vlažnosti listi skrčijo in se košek zapre.

Narava hrani pač preveč zanimivih in obenem tajinstvenih zakladov, da bi jih bilo mogoče izčrpati v eni knjigi, in če je še tako razkošna na vsebini kakor »Podbode iz narave«. Zato z isto radostjo, s katero smo prelistali prvi zvezek, pričakujemo tudi drugega.

Dr. Angela Piskernik.

Glasba.

Komorni koncert češkega kvarteta. Za drugi večer letošnje koncertne sezone 9. decembra 1916 nam je Glasbena Matica preskrbela izreden užitek. Nastopil je svetovnoznani češki kvartet iz Prage, ki je sedaj tak sestavljen: g. Karel Hoffmann igra prvo violino, g. Josip Suk drugo, g. Jurij Herold violo, čelo pa g. Lavoslav Zelenka. Za nastop v Ljubljani so si imenovani umetniki izbrali — v dogovoru z artističnim matičnim vodstvom — spored, sestojajoč iz skladbe samo čeških skladateljev, mojstrov: Dvořaka, Smetane in Suka.

Kot prvi je prišel na vrsto — po nekoliko izpremenjenem sporedu — Sukov kvartet v B-duru, op. 11. Sukova glasbena govornica, kot se nam javlja v prvem, tretjem in četrtem stavku njegovega kvarteta, je brezdvomno krepka in globoka, vendar vobče — vsaj za privkrat — nekoliko težko umljiva in prebavljiva. Vsled prepogostnega moduliranja in raznih drznih kretenj postane dostikrat nemirna in se ji izgublja enotnost. Značaj omenjenih treh stavkov je dramatičnoburen, teman; zlasti pri zadnjih dveh stavkih se zdi, kot da hoče skladatelj risati grozote sedanja nemirnega in razburkanega vojnega časa. Izjemo pa dela drugi stavek »Intermezzo«. To vam je dražesten komadič, ki vas po svojem svežem, — rekel bi — skoro pikantnem slovanskem motivu hipoma za seboj potegne in razvedri, pa mu je tudi sicer kot formalno jasni skladbi lahko slediti.

Smetanov kvartet »Iz mojega življenja« v E-molu je izmed vseh treh izvajanih kljub svoji romantiki vendar primeroma najbolj klasičen. Tudi ta kvartet nam v celoti slika mnogo cloveškega vrvenja in trpljenja in prestanega gorja, — popolna oglušelost leta 1874. je baje dala Smetanu povod za to glasbeno delo —, a vendar kako se nam vsa ta globoka tragika razodeva mirno in vdano; koliko barv, sočnosti, gorkote je kljub omenje-

vanemu dejstvu v tej glasbi! Prekrasna sta zlasti prvi stavek: *Allegro appassionato* z ono tako naravno in blagodejno ponavljajočo se kadenco in tretji stavek: *Largo*.

Dvořakov kvartet v As-duru, op. 105, predzadnji izmed osmerice njegovih kvartetov, nosi na sebi vse znake splošnega Dvořakovega glasbenega stvarjanja: kar moč čvrsto in samoraslo izražanje, gladko in lepo zaokroženo obliko. Kot bisera kvarteta omenjam drugi stavek: *Molto vivace* in tretji: *Lento e molto cantabile*, kateri zadnji je navidez sicer preprost, a v resnici veličastno resen in izredno občuten.

Izvajanje vseh treh kvartetov je bilo samoposebi umevno vseskoz izvrstno in brezhibno. Vsi štirje umetniki so igrali kakor bi igral en sam: vedno strogo natančno skupaj tudi v najhitrejšem tempo, v homofonskih partijah ravnotako enotno se držeč raznih dinamičnih nians: *cresc.*, *decresc.*, *dim.* itd. — prekrasna so bila pp mesta —, v polifoniji pa ravnotako skrbno dajajoč prednost glavnih temi, oziroma važnejšemu motivu.

In ravno ta enotnost, ta zraslost v eno neločljivo organsko telo je pri izvajalcih, kot so ravno n. pr. komorni kvarteti, brezdvomno ena njih prvih vrlin, eden poglobitnih pogojev njihovih uspehov.

Teža neizrekljivo važnega momenta naj bi se vedeli tudi zlasti člani naših raznih svetnih in cerkvenih pevskih zborov. Tudi tu je v dosego zares uspešnega delovanja neobhodno potrebno, da se pevcu in pevke prvič navadijo eden na drugega in na pevovodja, da se glasovi prilagodijo eden drugemu, da nobeden brez vzroka ne sili v ospredje, marveč se vsi podvržejo in podrede celoti radi celote in note. Da se pa sploh morejo navaditi eden drugega, prilagoditi se eden drugemu ter enotno vezbati, treba, da pevcu pri zboru, v kate-rega so vstopili, tudi vztrajajo ter redno k vajam hodijo. Z rednim skupnim učenjem in rednim skupnim izvajanjem raste in doraste zbor v enoten organizem, ki kot tak kaj velja in zmore. Kako precizno, gladko in vseskoz sporazumno je bilo igranje češkega kvarteta, dasi brez dirigenta. Brez dirigenta? Vidnega dirigenta godalni kvarteti res nimajo, a duh enote, ki preveva vse štiri igralce — to je njih dirigent. Nasprotno pa pri naših pevskih zborih dostikrat opažamo, da pevcu kljub vodstvu pevovodja niso vedno točni, ne pojejo kot zbor, kot enota, ampak bi jo rad vsakteri rezal zase, kakor se pač njemu poljubi. Zato več duha skupnosti in enotnosti tudi v naše pevске zборе!

Z veseljem konstatiram dejstvo, da je bila toplot celó velika Unionova dvorana za občinstvo, došlo h koncertu, premajhna, dočim je češki kvartet ob svojem prvem nastopu v Ljubljani, 19. novembra leta 1893., v deželni redutni dvorani igral pred piclo zasedenimi stoli.

Današnje veliko zanimanje za glasbo med Slovenci, in to tudi za novejšo umetno komorno, torej za absolutno glasbo, nam je priča, da se je zmisel za glasbo

¹ Izraza »Molto vivace« in »Lento e molto cantabile« citiram po Paynejevi mali partiturni izdaji. Izdal Ernst Eulenburg, Leipzig. Na programnih listih je drugi stavek označen kot: *Scherzo. Vivace*, tretji pa: *Adagio ma non troppo*. Odkod ta razlika, mi ni znano.

tekem zadnjih desetletij med nami zelo povečal in poglobil, in da tudi širše občinstvo danes glasbe ne umeva več samo kot zabavo, ampak kot resno umetniško, kot eminentno kulturno zadevo.

Kar pa se komorne glasbe kot take tiče, treba pripomniti, da spada kot intimna umetnost v manjše dvorane; tam se taka glasba vse drugače, vse lepše sliši pa tudi bolj uživa.

Drugo, kar se usojam ob tej priliki omenjati, bi bilo to, naj se pri takih večerih, če mogoče, poskrbi tudi za kako kakršnokoli izpremembo; kajti tudi najboljšega godalnega kvarteta se človek po parurnem neprestanem poslušanju naveliča. Ali bi ne mogel ob takih prilikah pevski zbor Glasbene Maticice nastopiti s par vlogami? Bili bi mu zelo hvaležni. Zadnje čase matični pevski zbor sploh malokrat nastopa; če se ne izvaja cel oratorij ali kaj podobnega, pa ga skoro že ne slišiš več. Prosimo malo remedure v tem oziru.

K sklepu še par skromnih vprašanj.

Kdaj pa Slovenci dobimo svoj lasten godalni kvartet? Kdaj lasten orkester? Tudi za tem obojem nam je stremiti in v tem zmislu vzgajati naš mladi glasbeni naraščaj. Ali je treba, da se pri nas skoro vsakdo ravno, oziroma samo klavirskega študija loti, medtem ko imamo violinskih učencev in učenec primeroma še vedno premalo, gojitev ostalih godal (viola, čelo, kontrabas), zlasti pa raznih pihal je pa ga skoro — tabula rasa?

Začnimo s tozadavnim smotrenim in doslednim delom! Le to nas more in mora v doglednem času privedi k našim ciljem.

Stanko Premrl.

To in ono.

Se nenatisnjena Prešernova pesem. Pod tem naslovom je prinesel poslednji »Zvon« (na str. 572) pet tercijn Prešernovih — iz znane prigodnice »Janezu N. Hradeckemu«, zložene za 25-letnico »Njegovića poglavarstva«, ki jo je kot župan ljubljanski slavil dne 27., odnosno 29. junija 1845. Priobčil jih je »Zvon«, češ, da so »do zdaj še neznane, neobjavljene«, — po nekem rokopisu, ki so ga menda našli v arhivu županskem ali župniškem v Železni kapliji, in ki ga je poslal č. g. Meško »Zvonu« v objavo; a priobčil z označbo »Dr. Fr. Prešeren m. p.«

Znani »slavospev krasni in bogati Gorenjski, nje sinovom in dekletom«, ter posebej nje staremu krepkemu duhu, — slavospev, ki je o njem govoril pokojni L. Pintar v Lj. Zvonu l. 1907. (na str. 308) v znani svoji »Saturi«, ter ga je Zbornik Maticice Slovenske VIII, letu 1906. (na str. 102) označil za drugi in glavni, na višku simetrične srede stoječi arhitektonski vrh v mojstersko zasnovani kompoziciji tercinske prigodnice, je od l. 1845. do dandanes izšel v slovensko deželo v desetih različnih tiskih, najmanj v nekako 20 do 25 tisoč odtiskih.

Pa še druga! Izvirnik tistih petero tercijn je za nas do dandanes, ker njih avtentičnega rokopisa ne poznamo javno še nobenega, naslednji »prvi tisk« v Novicah z dne 2. julija 1845, leta, — do naglasa in

ločila veren odtisek prve, posebne, slavnostne izdaje pesmi:

Ozri se na snežnikov velikáne
Ki jih nar mlájši žarek zore zlate
Pozdravi, k' iz iztóká postlje vstáne;
Deleč okrog pogláj ravnj bogáte,
V visóčih žít na njih pogláj valóve,
Nje réke brég, okrog zeléne tráte;
Pogláj nje čeršte, bistréh glav sinóve,
Ki vnéma v sercih se jim želja svéta,
Obérnit' v dóma čast vseh zgód osnóve;
In zvostoseréne nje pogláj dekléta,
Lic rajski zor, oči pogláj nebésa,
In sramožljivost, ki je varh njih cvéta;
Obérni na nje méstnjane očésa,
Kak ljubjivo postéjane in pravico,
Vešélje v persih Ti sercé pretrésa.

Kar pa je objavil »Zvon«, je samovoljna potvara, nastala za kak odgovor, dopis ali bogve kaj takega lokalnega tam v Železni kapliji ali kjerkoli že, — samovoljna potvara pravim znane Levstikove samovoljne potvare iz l. 1866., ki jo je brati na str. 228 znane »Wagnerjeve« izdaje Prešernovih »Poezij«, slavne zaradi Stritarjevega predgovora. Tisti rokopis pa, objavljen dandanes (ko imamo faksimile »Poezij«) brez poznanja Prešernove avtentične pisave, z očitnim falzifikatom »Dr. Fr. Prešeren m. p.«, je mlađi rokopis, bogve čigave roke, a zadržno ne (to vam povem, dasi rokopisa nisem videl, čeprav iskall), zadržno ne Prešernove, ki je umrl 8. februarja že l. 1849., kakor znano. Približen prepis je Levstikove, leta 1866. objavljene samovoljne redakcije, ki nima ne pravopisa, ne jezika, ne ritma več resnično in pristno Prešernovega; kot prepis pa zvest vendarle besedilu Levstikovemu — do edine samovoljne, trde izpremembe »na — Slovence te« namestu Levstikovega »na Ljubljánčáne«, odnosno izvirno Prešernovega teksta: »Obérni na nje méstnjane očésa.«

Kaj naj po vsem tem človek sodi? Saj to, da kdo vé za tiste tercine v Prešernu, to je ob Prešernu še manj kakor sama gola abeceda, ker začne tu abeceda šele z dobrim poznanjem jezika Prešernovega in posebej tistih ritmov njegovih, ki tako značilno svojski pojó, pojó! Pa dobro; zgodilo se je, — in dobili smo simbol: simbol »Še nenatisnjena Prešernova pesem«.

Vi, prihodniki, pa opašite si svoja ledja ter očistite si prah s svojih čevljev, preden stopate v svetišče!

V Ljubljani, 6. januarja 1917.

Aug. Žigon.

Zamolčane misli. Unionova dvorana. Koncert violinista, koncert čelista, koncert kvarteta na lok. Pa tako nepričakovan obisk: dvorana polna, nabita, premajna.

In slavnostno razpoloženje je razlito nad njo! Kakor večnostni dih trepeta nad glavami in ob obrazih skrivnostni odsev, kakor pričakovanje razodetja, ki ima priti. — Ponos raste v srcu in radost nad neverjetnim glasbeno-kulturnim napredkom: absolutna glasba, brez besedila, brez pestre zaključnosti, kakršno nudijo vo-

kalno-instrumentalne prireditve; celo brez vsakršne vsebinske pojasnitve, kakršno morajo celo svetovna mesta obiskovalcem napisati na sporedni list, da morejo, poslušajoč zvoke, svojim čustvom vsaj v nekoliko ustvariti izraz notranje, čeprav neizrečene besede ...

Rim, Dunaj, ali smo vaju v silii mladostnega umetnostnega poleta res tako nenadoma in tako visoko nadkrillili, zlasti tebe, Dunaj, s tvojo nezasišano glasbeno kulturo, ki te zanjo takorekoc svet zavida? Pač! Saj se dvamilionski Dunaj pri enakih in podobnih koncertih zadovoljuje s srednjimi, celo malimi dvoranami in mora še te večkrat polniti s prostimi vstopnicami. Pri nas pa v največji pohajajo sedeži!

Dejstvo je!

Cemu torej kaplja venomer pri vsakem koncertu kakor strup v dušo jedef dvom z bolestim spoznanjem: ni kultura, ni glasbena izobrazba, ni žejja po takii umetnosti glavna sila, ki dviga Ljubljano s tečajev in jo, kakor na božjo pot, vodi v koncertno dvorano. Kako da zmore Ljubljana, česar ne zmore Dunaj s svojo sto in stoletno tradicijo, kako da Ljubljana tako nepremagljivo zahrepeni po tej malo popularni glasi, ko je veliki večini prebivalstva najlepši užitek v gostilni za-peta pesem: »Od ljubljanskega mesta do Kurje vasi?« Ta malobrižna Ljubljana, ki so pred osmimi, devetimi leti prvovrstni svetovni umetniki v njej praznim klopem godli?

Kje torej temelji ta izredni pojav zadnjih dni, če ne na nenavadni višini naše glasbene izobrazbe, ki priganja takim koncertom vse naše sloje: poleg glasbenega večaka sedi gospodična, ki ji je srce in čustvo polno sentijav salonskih komadov, poleg najvišje inteligence preprost obrtnik, ki je brž zaprl svojo delavnico in pohitel z družino, da užije vsaj drobec te umetnosti, ki mu je kaj malo umilja?

In je vstala misel, prej le namignjena,¹ ter se uveljavlja kot neovrgljiva, neoporečna resnica.

Hiranje, ali bolje, počasno umiranje tega bornaega umetniškega življenja pri nas je vzrok, da srca z največjo silo hite za zadnjo, če še tako malo dosegljivo biljo, da se ob njej vsaj nekoliko dvignejo iz splošnega mrtvila. E dini pravi vzrok je to, da za slovensko občinstvo v Ljubljani ni prostora, kjer bi našlo utehje svogemu hrepenenju po uživanju lepote.

S to mislijo vred se pa resnega lica dviga vprašanje in stopa v ospredje: Ali bi ne bil sedaj čas, da vstane slovensko gledišče? Razpoloženje v dušah po tej dolgi postni dobi se zdi tako, da bi bilo umetnosti željno občinstvo za gledišče hvaležno, najbolj hvaležno za tako, ki bi bilo v vsakem oziru dobro. Zakaj kljub vsem pomislekom stoji, da se zmisel za resnično, pravo umetnost, ki ne gre za nizkotni instinkti, vendarle vidno poglablja. Trajno brez gledišča ne bomo, to vsi dobro vemo. Če se ne lotimo o pravem času — pa naj bi si bilo tudi z žrtvami —, da priključimo v življenje dobro, bo samo od sebe, kakor plevel na njivi nebržnega gospodarja, vzkalilo slabo.

Toda v srcu se oglašava domo, jasno vprašuje čuječa vest: To zahtevaš ob času, ko naši moške, cvet in moč

naroda, padajo, umirajo in z gorko srčno krvjo izpirajo madeže nebrzdane kulture? —

In zamolči sem te misli in utajil do vprašanje v poročilih, dokler ni ž njimi prišel argument, da je tudi čuječa vest brez besede vdano povesila glavo: Kino! Tisoči se izobrazajo v smeri, da se Bog usmili! Stotine mladih duš ob tej rokomalharški umetnosti zapravljajo vero v ideale; stotine jasnih duš se sprizanjajo, še preden so imele priliko videti solnčni svit lepote, z nje potvarjo. Ali naj toliko časa zamujamo to priliko, da srca za resnično, čisto lepoto ne bodo več dovzetna?

Dr. Fr. Kimovec.

† Francišek Levec. Dne 4. decembra 1916, bil je deževen ponedeljek, smo spremili k večnemu počitku Franciška Levca, enega izmed najvplivnejših delavcev na polju slovenskega slovstva.

Celo desetletje (1881—1890) je z »Ljubljanskim Zvonom«, ki ga je urejeval v zmerno realističnem zmislu, dajal smer naši literaturi in našemu literarnemu jeziku in je v listu združeval domalega vse, kar je imelo tačas kaj važnega povedati slovenskemu narodu. Po Bleiweisovi smrti nam je ustvaril l. 1883. v »Letopisu Matice Slovenske« prvo znanstveno glasilo in še potem, ko je leta 1895. naturalistična struja prevzela vodstvo »Ljubljanskega Zvona«, je kot predsednik Slovenske Matice in urednik Knezove knjižnice vplival na razvoj naše moderne: Meško sam pravi, da mu je izmed njegovih literarnih učiteljev edini Levec vedel povedati kaj tehtnega, plodovitega za bodočnost; in prav tako se ga tudi Ivan Cankar, ki je bil Levec njegov učitelj na realki, spominja z največjo hvaležnostjo.

Svoja otroška leta je Levec preživel na Jézici pri Ljubljani (pri Florjančku), kjer se je rodil 4. julija 1846, in v Radomlju pri Kamniku, kamor se je preselil l. 1849. Ko je hodil v ljubljansko ljudsko solo in v gimnazijo, je bival pri stari materi pod Rožnikom. Ze kot gimnazijec se je začel živo zanimati za literaturo, za Prešerna, »Slovenski Glasnik« in za »Cvetje iz domačih in tujih logov«. »Slovenski Glasnik« je že leta 1862. natisnil prvo njegovo pesem o »Kamenitem lovcu«, zloženo po pripovedki o sv. Primožu nad Kamnikom. Levec je bil tačas tretješolec. Naslednji letniki (1864 do 1868) so prinesli še marsikatero njegovo pesem, med njimi tudi najbolj znano o »Cerkvici vrh gore, cerkvici beli«. Kmalu ga je združevalo prijateljstvo s Fr. Celestinom, z dve leti starejšim Jurčičem, ki so vsi s spoštovanjem gledali na Levstika kot na svojega literarnega voditelja. Kot domači učitelj pri Kersnikovih je pridobil tačas tudi Janka Kersnika za slovensko literaturo.

Ko je prišel 1867 na Dunaj študirat zgodovine, slovensčine in nemščine, je slovel kot živa delavna moč mladega slovenskega slovstvenega gibanja in Stritar je izbral poleg Jurčiča, Celestina in Jož. Ogrinca tudi njega, da presnujejo Janežičev »Glasnik«. Tačas si je ravno z burno silo utirala mladina svojo pot v slovenskem slovstvu. L. 1866. je izšla Levstikova izdaja Prešernovih »Poezij«, 1867—1868 Stritarjeva kritična pisma v »Slovenskem Glasniku«, 1868 »Mladika«, 1869 »Stritarjeve pesmi«, 1870 Stritarjev »Zvon«. Pri tem gibanju je bil udeležen tudi Levec, pri »Zvonu« (1870) je sodeloval tudi kot pesnik. V tem času se je ogledal tudi po

¹ Dom in Svet 1916, str. 334; Slovenec 13. decembra 1916, št. 285.

svetu kot domači učitelj pri bogati ameriški družini (I. C. Samson); potovali so skupno po Avstrijskem, Nemškem, po Švici in Italiji.

Ko se je vrnil l. 1871. z Dunaja v domovino in je, najprej v Gorici, potem v Ljubljani, učil mladino slovenskega jezika in slovstva, se je iz dijaka-pesnika razvil slovstvenozgodovinski biograf. Začel je s predavanji o Vodniku in Prešernu (1872), nadaljeval pa z znamenitimi življenjepisi Vodnika, Prešerna, Čopa in Jenka v Stritarjevem »Zvonu« (1879). Poslej je bil skozi desetletja glavni biograf in ocenjevalec slovenskih slovstvenikov. Biografijam »Zvonu« je pridružil pozneje še Erjavca in Levstika v »Ljubljanskem Zvonu« in Zbranih spisih, Valjavca v Knezovi knjižnici (1895) in v Valjavčevih Poezijah, Marna v Letopisu Matice Slovenske (1894), Koseskega v Knezovi knjižnici (1898). Razen tega pa je opisal v raznih listih, časopisih in zbornikih še dolgo vrsto pisateljev in kulturnih delavcev. Priobčil je v »Ljubljanskem Zvonu« dragoceno gradivo k življenjepisu Prešernovemu (1882, 1888, 1890) in Vodnikovemu (1889). Izdal je tudi »Zbrane spise« Fr. Erjavca in Fr. Levstika ter »Poezije« Matija Valjavca z lepimi življenjepisi in ocenami njihovega dela, Fr. Levstika tudi z dragocenim tolmačem.

Priobčil je tudi več jezikoslovnih razprav in »Slovenski pravopis« (1899), s katerim je hotel urediti nenotno slovensko pisavo, največ na podlagi Levstika, Pleteršnika in o. Stanislava Škrabca. Tudi kot zgodovinar je literarno deloval.

Važnejše še od njegovega pisateljskega delovanja je njegovo organizatorično delo v slovenskem slovstvu. Ko je »Dunajski Zvon« začel pešati, je bil Levec tisti, ki je zbral v Ljubljani pisatelje in ustanovil z Jurčičem, Kersnikom in Tavčarjem »Ljubljanski Zvon«, v katerem je zbral domalega vse tedanje leposlovne in znanstvene pisatelje in ohranil list na izredni višini kljub temu, da sta mu delala celovški »Kres« in Hribarjev »Slovan« nevarno konkurenco. Po svoji neutrudljivi delavnosti, ljubeznivosti, postrežljivosti in duhovitosti je bil rojen urednik, in tako je bilo mogoče v listu združevati za-

stopnike različnega svetovnega naziranja k skupnemu, pozitivnemu delu za kulturo in literaturo Slovencev, ne da bi se bila nasprotja kaj posebnega kresala drugo ob drugem. Ko je Levec konec leta 1890. odložil uredništvo »Zvona«, je nadaljeval to organizatorično delo v Slovenski Matici. Pomagal ji je že prej pod Grasselljevimi (1882—1885) in Marnovim predsedstvom (1885 do 1893) iz sterilnosti Bleiweisovega časa; tačas se je izpremenil Letopis v zgolj znanstveni zbornik in se je ustanovila Zabavna knjižnica, ki je prinesla do leta 1893. G o g o l j e v e »Mrtve duše«, S i e n k i e w i c z e v roman »Z ognjem in mečem«, E r j a v č e v e Zbrane spise, D e t e l o v e g a »Prihajača«, »Pegama in Lambergarja«. Posebno pa je kot predsednik (1893—1907) skrbel, da se je Matica z mladim pisateljskim naraščanjem pomladila (ustanovila se je »Knezova knjižnica« in da je ohranila vseslovenski nestranskarški značaj.

Prav tako uspešno je deloval tudi kot učitelj. Leta 1871. je prišel kot suplent na gimnazijo v Gorico, kjer je prijateljsko občeval z Erjavcem in Gregorčičem, leta 1874. istotako kot suplent na ljubljansko realko, kjer je postal 1877 profesor. Zraven je bil od 1886 tudi okrajni šolski nadzornik najprej za radovljiški okraj, potem za Ljubljano. Leta 1901. je za Hubadom postal ravnatelj na ljubljanskem učiteljskišću, 1903 za Hubadom deželni šolski nadzornik za ljudske šole, februarja 1916 pa je bil kot dvorni svetnik (od 1913) vpokojen.

Iz njegove šole v Gorici in v Ljubljani so izšli poznejši odlični znanstveniki in pesniki, tako dr. Karel Štrekelj, Simon Rutar, Jos. Pagliaruzzi - Krilan, Ivan Cankar in ne nazadnje tudi njegov sin, prerano umrlj vseučilišni profesor dr. Vladimir Levec.

Brez zmot resda tudi Levčevo delo ni bilo. »Es irr der Mensch, solang er strebt«, te besede Gospodove v prologu Goethejevega Fausta so veljale zanj, kot za vsakega zemljana. A enega mu nihče ne bo mogel odrekati, da je z vsem svojim literarnim delom hotel služiti resnici. Zdaj je našel Resnico v večnosti. Po dolgi, težki boleznj ga je poklicala smrt 2. decembra 1916. Naj v miru počiva!

Ivan Grafenauer.

Istrski motiv.

(Dr. Ivan Pregelj.)

Marij Kogoj.

Doloroso (ma non troppo lento).

p

p

Ka - kor bol - na res-nost, ka - kor

p

p

pp

p

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is the vocal line, starting with a treble clef and a 3/4 time signature. It contains the lyrics "Ka - kor bol - na res-nost, ka - kor". The middle staff is the right-hand piano accompaniment, and the bottom staff is the left-hand piano accompaniment. Dynamics include *p* and *pp*. The tempo/mood is marked *Doloroso (ma non troppo lento)*.

mf

f

3 riten.

cresc.

nad go-mi - lo, nad ob - ra - zom njenim se je raz - gr - ni - lo.

cresc.

riten.

The second system of the musical score consists of three staves. The top staff is the vocal line, continuing the lyrics "nad go-mi - lo, nad ob - ra - zom njenim se je raz - gr - ni - lo.". The middle staff is the right-hand piano accompaniment, and the bottom staff is the left-hand piano accompaniment. Dynamics include *mf*, *f*, *cresc.*, and *riten.*. The tempo/mood is *Doloroso (ma non troppo lento)*.

pp

Maj - ka

a tempo

pp

fp

pp

pp

pp

pp

Ped.

pedale sempre

The third system of the musical score consists of three staves. The top staff is the vocal line, with the lyrics "Maj - ka". The middle staff is the right-hand piano accompaniment, and the bottom staff is the left-hand piano accompaniment. Dynamics include *pp*, *fp*, and *pp*. The tempo is marked *a tempo*. Pedal markings "Ped." and "pedale sempre" are present.

sta - ra drem - lje;

crescendo *sfz* *mp* *diminuendo*

una corda

ppp *cresc.* *ppp tutte tre* *ppp*

Ped.

li - ce raz - o - ra - no, sni - vaš pe - sem to - žno,

p *p* *z levico* *cresc.* *sfz*

Ped. *Ped.* *Ped.*

p *cresc.* *p*

te - - - - bi le po - zna - - - -

no ?

p *cresc. molto* *f* *crescendo*

Sol - ze, sol-ze mo - je so na ka - men

dimin. *p p p* *cresc. molto* *f* *crescendo*

Musical score for the first system. The vocal line (top staff) has lyrics: "pa - - le, ka - men se raz - sul je,". The piano accompaniment (middle and bottom staves) includes dynamic markings *ff*, *cresc.*, and *sfz*.

Musical score for the second system. The vocal line (top staff) has lyrics: "sol - ze - so o - sta - - - - - le." and includes the instruction *poco riten.*. The piano accompaniment (middle and bottom staves) includes dynamic markings *p p*, *f*, *cresc. e riten.*, *sfz*, and *cresc.*. It also features triplets and pedal markings (*Ped.*).

Musical score for the third system, consisting of piano accompaniment (middle and bottom staves). It includes dynamic markings *ff*, *sfz*, *p*, and *pp p*.

Lorenzo Lotto: Mladenič.

Matija Jama: Zimska pokrajina.
(Lasti deželnega muzeja kranjskega.)

M. obraniti

Poziv.

Ljubljenca slovenskega naroda, dr. Janeza Ev. Kreka, nam je vzela nemila smrt; njegovih idej pa ne vzame nobena smrt, ne zatara nobena sovražna sila. Po čemer so hrepeneli že v davnih časih najplemenitejši rodoljubi, kar so pripravljali najbistrejše duhovi, kar je nezavedno telo v vseh slovenskih srcih, to je vzplamtelo zadnje dni v mogočen kres, ki je ožaril ves slovanski jug, kres, zažgan od ognjivite Krekove besede, ki je vtelesila v silnem duhu spočeto idejo svobodne jugoslovanske države pod habsburškim žezlom. Ta ideja živi in gori v vseh slovenskih srcih, kar jih ni še okužil hlapčevski duh, kar jih ni še pohujšala sebična zavist.

Po načelih krščanske vere, da so ljudje vsi bratje, vsi enakopravni, da je sužnost Bogu in poštenim ljudem zoprna, je zahteval veliki rajnik tudi za svoje rojake svobodo in enakopravnost. Kaj čuda, da je tako pravična, tako krščanska, tako človeška zahteva hipoma prešinila vsa slovenska srca, na mah zedinila in združila vse slovenske stranke! Misli in želje vseh Slovencev je izrekla Krekova beseda, in Krek je postal vseh Slovencev klicar in zaščitnik in vodja.

Vse svoje velike dušne in telesne moči je posvetil ta veliki mož ljubljeni domovini; zanjo je naposled dal svoje življenje. In Slovenci so to spoznali; dokaz je bridka žalost po vseh krajih, koder biva slovenski rod, dokaz veličasni pogreb. Spomin Krekov bo živel v slovenskih srcih vekomaj. To pa ni zadosti. Veliki rajnik je ljubil svoje rojake ne samo v srcu; delal in trpel je zanje vse žive dni. Bolj kot njegovemu spominu je treba Krekovega spomenika Slovincem, da vsaj nekoliko izkažejo v dejanju svojo hvaležnost, da poplačajo nekoliko svojega dolga svojemu dobrotniku. Treba je spomenika v dokaz, da znajo Slovenci častiti svoje velike može, da bodo vedeli pozni rodovi, komu so hvalo dolžni za svojo rešitev, da bo imela mladina pred očmi zgled, kako se pridobiva vsega naroda hvaležnost in ljubezen.

Podpisani odbor si je postavil nalogo poskrbeti, da se dvigne v beli Ljubljani dostojen spomenik dr. Kreku, in z zaupno prošnjo se obrača do vseh Slovencev in tudi do drugih Slovanov, ki so poznali, ki so čislali in ljubili rajnika, da prispevajo po svojih močeh v doseg blagega namena, da se počasti spomin velikega moža.

V Ljubljani, 20. oktobra 1917.

Odbor za Krekov spomenik:

Dr. A. Korošec,

načelnik „Jugoslovanskega kluba“,
časni predsednik.

Dr. Fr. Detela,

vladni svetnik,
predsednik.

Dr. Ivan Tavčar,

župan ljubljanski,
podpredsednik.

Dr. Fr. Jež,

tajnik.

Ignacij Zaplotnik,

blagajnik.

**Anton Kristan, Bogumil Remec, Oton Župančič,
Rihard Jakopič, Mihael Moškerc,**

odborniki.